

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt : XIV

Sayı : 54

Nisan 1950

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 5 0

İÇİNDEKİLER

Makaleler, Etüdler :

Sayfa

AFETİNAN, Prof. Dr. : Atatürk'ten hatıralar ve O'nun Anıt-Kabri için düşünceler	159
LANDSBERGER, B. ve BALKAN, KEMAL: Asur Kralı İrişum'un Kültepe'de 1948'de bulunan kitabesi	171
———— Die Inschrift des Assyrischen Königs İrişum, Gefunden in Kültepe 1948	219
BAYUR, HİKMET : Osmanlı pâdişahı II. Süleyman'ın Gurkanlı pâdişahı I. Âlemgîr (Evrengzib)'e mektubu	269
———— Fransızca özeti	286

Bibliyografya :

MANSEL, ARİF MÜFİD: <i>Fasti Archaeologici</i>	289
———— K. Schefold, <i>Orient, Hellas und Rom in der archäologischen Forschung seit 1939</i>	290

Haberler :

Türk Tarih Kurumu Genel Kurulu'nun 1949 ve 1950 toplantıları . . .	293
--	-----

LEVHALAR

XVI — XXVI — B. Landsberger ve K. Balkan
XXVII — XXX — H. Bayur

BELLETEN

Cilt : XIV

Nisan 1950

Sayı : 54

ATATÜRK'ü dinledim :

ATATÜRK'TEN HATIRALAR VE ONUN ANIT-KABRİ İÇİN DÜŞÜNCELER *

Tarihî Devlet Arşivini Anıt-Kabirde kuralım

Prof. Dr. AFETİNAN

Atatürk'ün ölümünden beri O'nun yatacağı yer ve üzerinde kurulacak anıt için, çeşitli düşünceler ileri sürülmüş ve milletin bütün hassasiyeti bu mesele üzerinde senelerdir işlemiştir. Bu iş için, on iki senedir geçirilen safhalar malûm. Son günlerde iktidar değişmesiyle bu mesele yeniden söz konusu oluyor ve hükûmetin icraatı üzerinde iktisadî bakımdan rol oynayacağı dahi söyleniyor. Böylelikle, efkârı umumiye de yeniden bu mesele ile ilgileniyor.

Ben, şahsen Atatürk'ü tanımış ve O'nun fikirlerini benimsemiş, tarihini bellemiş bir fert sıfatıyla, ona ait bazı hatıralarımı ve bu meseleler üzerindeki düşüncelerimi açıklamak istiyorum :

Bu fikirlerimden bazılarını yayınlamış ve söylemişim ; fakat bu vesile ile, Atatürk'ün mezar yerindeki anıtı ve sağlığında oturduğu Çankaya için bildiklerimi ve tekliflerimi anlatacağım :

* Bu yazımı esas itibarile Belleten için hazırlamıştım. Fakat Anıt Kabir meselesi efkârı umumiye o sıralarda yakından ilgilendirdiğinden bu fikirlerimin bazı kısımlarını radyoda söyledim. Ulus gazetesi 25 - Haziran - 1950 tarihinde bu radyo konuşmamı neşretti. Ancak, burada okunacak kısımlar, o yazılardan farklı olduğu gibi, bu makalede esas itibarile Devlet Arşivi meselesi üzerinde durulmuş ve bilhassa bu işin tahakkuku için mücib sebepler izah edilmiştir.

1 — Atatürk'ün şahsiyeti : Gazi Mareşal Mustafa Kemal Atatürk, bugünkü devletimizin kurucusu, millet ve vatanımızın kurtarıcısı olarak, her Türk tarafından tebci edilmeye değer kazanmış bir şahsiyettir. Fakat O, asıl eserleri ve başardığı işleriyle bu mevkii ihraz etmiştir. Türk vatanında nesiller boyunca O'nun şahsiyetini, Türk milletinin hali ve istikbali içinde kurtarıcı ve kurucu bir varlık olarak yaşatmaya mecburuz. Çünkü bence milletler, böyle sembolleşmiş şahsiyetlerin yaptığı işlerden, istikbal için hız ve kuvvet alırlar. Bu itibarla Atatürk, millî varlığımızın temeli olarak, ondan sonra gelen ve gelecek olan devlet idarecilerinin önemle üzerinde duracakları bir şahsiyettir. O'na ölümünden sonra "Ebedî Şef," unvanı verilmiştir. İşte bu ebedî sıfatını milletçe ebedileştirmek gerekiyordu.

2 — Atatürk'ün gömüleceği yer ve toprak : O'nun kabri Ankarada olacaktır. Çünkü O Ankarayı Türkiye Cumhuriyetine merkez yapmıştır ve O'nun en son kuvvetli arzusu bir an önce Ankara'ya dönebilmektir. Fakat bu şehrin neresinde? Atatürk'ün kabri için, sağlığında benim bildiğim, iki yer bahsedilmişti. Biri Büyük Millet Meclisinden istasyona inen cadde üzerindeki yuvarlak yer. Diğeri Çankaya'daki yeni köşkün mermer havuzu. Bu yerler şu münasebetle konuşulmuştur: Bir akşam Atatürk'ün etrafında toplananlar arasında, onun fâni oluşu üzerinde durulmuş ve bilhassa kendisi 1926 suikast teşebbüsünden sonra söylediği cümleyi tekrar etmişti: "Benim nâçiz vücudum bir gün elbette toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır," dedikten sonra, "milletim beni istediği yerde yatırsın, yeter ki beni unutmasın," demişti. Meclisin altındaki yuvarlak yeri ortaya atan zata ise; "iyi ve kalabalık bir yer, fakat ben böyle bir arzumu milletime vasiyet edemem,". Ancak, yine o akşam ileri sürülen bir fikrin, kendisini çok mütehassis ettiğini, bugün gibi hatırlıyorum¹ :

¹ Afetinan — Başkumandanlık meydan muharebesinin yıl dönümünde iki teklif, Ülkü mecmuası, Seri 3. 22 Ekim 1948, S. 8 — 10.

"Atatürk'ün Anıt-Kabri tamamlandığı vakit, Onun lahtininin konacağı yerin toprağını Türk sınırlarından ve muharebe meydanlarından getirilecek birer avuç toprakla dolduralım. O, sadece Ankara toprağında değil, kurtardığı bütün Türk yurdunun toprağı üzerinde yatsın. Böyle bir fikir sağlığında söylenmişti. Atatürk buna cevap vermemiştir, fakat mütehassis olduğunu gösteren yüz ifadesini benim hatırladığım gibi o zaman yanında bulunanlar da hatırlasalar gerekir."

“Memleketin bütün sınır boylarından getirilecek toprak üzerinde yatmak.” O akşam Recep Peker, hararetle bu fikrin sembolik müdafaa-sını yapmıştı. Atatürk, böyle bir fikrin tatbikatından, ancak fânî vücudu için haz ve gurur duyacağını ifade ederken, bana bakarak “bunu unutma,, demişti. Bu itibarla O'nun mezarında temel Ankara toprağına, yurdun bilhassa sınırlarından, muharebe meydanlarından ve her taraftan gelecek, birer avuç toprağın yığıntısı üzerinde yatacak Atatürk'ün fânî vücudu, istirahat kavuşacaktır, ve ben bunu gördüğüm gün, onun dileğinin yerine gelmiş olmasından dolayı, bir vicdan huzuruna kavuşmuş olacağım.

Bu hatıramın esas noktalarını hülâsa edecek olursam; gösterilen mezar yeri için, Mustafa Kemal müsbet veya menfi bir arzuyu desteklememiştir. Ancak, yurdun her tarafından gelecek avuçlarla toplanacak toprağa yatmayı, gönülden arzu etmişti. Bunu yerine getirmek devletimize ve milletimize düşen kutsal bir vazife olacaktır.

Kabir yeri için ikinci hatıram da şudur: 1932 yılının yaz aylarından bir gündü. Yeni köşkün inşası bitmiş, döşenmiş ve oraya taşınmak üzere idik. O sırada Atatürk'ün bir resmini getirmişlerdi. Bu resmin, Lenin'in mumyasını yapan zatın eseri olduğunu söylemişlerdi. Ben onu, kırılmasın diye, pencerenin iki camı arasına koymuştum. Çünkü asılacak yeri olmayan bu camlı resim, ancak ışık vurduğu zaman görülebiliyordu. Atatürk bu resme uzun uzun bakmıştı.

Akşama, bazı davetlilerle — ki on onbeş kişi vardı — Çiftlikte Marmara köşküne yemeğe gitmiştik. M. Kemal sofrada, gündüz gördüğü bu resmi hatırlayarak konuşmaya başlamıştı. Mumya yapmak âdetinin tarihte geçirdiği safhaları bana sordu. Bu mesele üzerinde bilinenler söylendi. Sözü, resimden mülhem olarak, kendisinin de bir gün böyle mumyalanmak ihtimalinden bahsettiği vakit, ben ağlamaya başlamıştım. Orada hazır bulunanların da işittiği gibi, O bana şöyle demişti. “Ağlama, elbet bir gün öleceğim. Beni Çankaya'ya gömer, hatıramı yaşatırsınız,,. Yemekten sonra otomobile Çankaya'ya dönerken, yanımızda eski ve yeni yaverleri vardı. Orada söyledikleri de şu mealde idi: “Beni milletim nereye isterse oraya gömsün, fakat benim hatıralarımın yaşayacağı yer Çankaya olacaktır,,. Bu sözlerin yegâne şahidi ben olmamakla beraber, O'nun ölümünden sonra (1938) bana soranlara, o zamanki

hükümet ricalimize ve bazı milletvekillerine de, bu hatıramı söylemişim. Fakat asıl kendisinin Çankaya'ya gömülme için, kat'i bir vasiyeti olmadığından, bunun üzerinde ısrarla durmadım. Çünkü bildirdiğim gibi, yine aynı gece "Beni milletim istediği yere gömsün,, diye tekrarlamış ve Çankayayı kendisinin mezarı olarak istemekten derhal vaz geçmişti.

Atatürk, burada insanf bir hisle yaşadığı yere bağlılığını ifade etmişti. Ancak mezarı olacak yer için, bir dileğini başka hiç bir zaman, vasiyet şeklinde bizlere bildirmedi ve bu geceden sonra Çankaya'ya gömülme meselesini tekrar ettiğini hiç işitmedim.

Böylece O, benim anladığıma göre, Çankaya'nın kendi hatıralarının yaşadığı ve yaşayacağı bir yer olarak kalmasını arzu etmiştir. O, bu yerde yaşayan varlıklar için tesisler kurdu. Bence, Türkiye Cumhuriyeti devlet reisleri, orada yaşadıkça, Atatürk'ün, devleti kurucu ruhu şad olacak ve o devlet reislerimiz de Atatürk'ün yolundan ayrılmama amacını güdeceklerdir. Çünkü burası, Ankara'nın şahikası olan Çankaya, M. Kemal'e ilham verdiği gibi O'nun eserini yaşatacaklara da kuvvet ve kudret verecektir.

Atatürk'ün kabir yeri hakkındaki bu iki müşahhas hatıra sunuları da eklemek isterim:

M. Kemal, bir sahil çocuğu olduğu için, denizi çok severdi. Fakat son hastalık günlerinde hasret çektiği yer, bir çam ormanlığı idi. Buna vesile veren, kendisine hediye edilmiş, bir ormanlık ve çayırılığı gösteren tablodur ¹.

Ona yattığı yerden uzun uzun bakar ve yanına girdiğim zaman "Afet, bana memleketimizin ormanlık güzel yerlerinden tanıdıklarını anlat, oralara gidelim, ağaçlar altında dolaşabileyim, basit bir hayata kavuşalım, son arzum yeşillik ve ağaçlık, fakat yaz kış yeşil duran ağaçlar arasında olmaktır,, diyen ıztırablı, hasta sesi hâlâ kulaklarımda akisler yapıyor.

¹ Afetinan - İğde ağacı. Ulus gazetesi - 10, Kasım, 1947: «Atatürk, son hastalık günlerini ağaç ve orman hasreti içinde tamamladı. Ormanlık ve yeşillik dağ manzarasını gösteren bu tablo, ona maddi ıztırapları içinde hayal dahi kurmayı sağlamıştı. Benden, tanıdığım ormanlık yerleri anlatmamı isterdi. İşte bundan dolaydır ki Sündiken ve Alemdağ ormanlarında nekahat devri için tanzim edilecek ve oturabilecek yerler arandı».

O, hastalığının ağırlığını müdrikti ve belki kurtulamıyacağını biliyordu. Fakat etrafındakilere ümitsizlik vermek istemediğinden, yaşayacağı yeni muhitler arar gibi idi ; ancak bu gün anlıyorum ki yeşilliğin ebediyetinde son uykusunu uyumak arzusunu, bana vasiyet etmek istemişti.

Atatürk'ün yeşile hayranlığı, Faruk Nafiz'in şu şiir parçasını tekrarladığı zamanlarda ne kadar belli olurdu :

Yeşil hem de !

*Ben bu rengi taşıyım can köşemde.
Yeşilde ne arar da bulamaz insan oğlu ?
Yeşil bu ... varlık dolu, gök dolu, umman dolu.
Bir ucu gözlerinde, bir ucu engindedir,
Meyve veren ağaçlar bu çini rengindedir.
Bu çini rengindedir bahar, deniz, kıyı, orman,
Bana Tanrım gözükür yeşil dediğim zaman¹.*

M. Kemal bu şiiri okuduğu zamanlarda, pür sıhhat bir varlıktı. Fakat, kendisi yeşile hasret çektiği zaman ise, fânî varlığının erimekte olduğunu hissediyordu.

Böylece O, bu son arzusu ile çam ağaçları ve yeşillikler arasında olmak istemiştir.

Demek ki Atatürk gömüleceği yer için, bir vasiyet yazmadığı gibi, hususî arzularını da benim bildiğime göre, bu vesilelerle izhar etmiş, fakat kesin bir kararını bizlere bildirmemiştir. Ancak bazı arzu ve düşüncelerini ifade etmiştir.

Onlar da :

a) Sembolik manası olan, bütün vatan parçalarından gelen toprakta yatması.

b) Son istirahat yerinin bol yeşillikli ve çam ağaçlı bir yer olması.

3 — Bugünkü Anıt-Kabir yeri ve büyük âbide :

Bugünkü Anıt-Kabir yerine gelince, orası için olan hatıram da şöyledir : M. Kemal Ankarayı karış karış gezer ve her yerini çok iyi tanır. Hattâ otomobile civarda gezintiler yaparken, düz yollardan gitmekten canı sıkılır ve şoföre ekseriya "Sür,, diye

¹ Faruk Nafiz - Akın, İstanbul, 1932, S. 19.

emir vererek düzlükler ve bayırlara saptırırdı. O, bu hareketleriyle Ankaranın görünüşünü çeşitli noktalardan mütalea etmek ister ve bilhassa kalenin eski stratejik durumunu daima mütalea ederdi. Türkiye Cumhuriyetine devlet merkezi olarak seçtiği Ankaranın coğrafi ve tarihî yerini tam olarak tespit etmek isterdi. 1930 yılında bahar mevsiminde, Muhafız Kıt'alarının bir manevra yapacağını haber vermişlerdi. Atatürk, beni oraya gönderdi. Kıt'alar havagazı fabrikası civarında mevzi almış ve hücum hazırlanıyorlardı. O zamanlar tamamen boş olan bu yerden, hücum kalkan askerlere kumandanın verdiği hedef, "Rasat-Tepe,, idi. Buraya kadar manevrayı takip ederek, Rasat - Tepeye çıktığımız vakit, yağmur başlamıştı. Fakat ben manevra kritiğini dinledikten sonra etrafa bakmaktan kendimi alamamış ve Ankarayı şehir olarak buradan görmenin hususiyetine dikkat etmiştim. Bu müşahedemi Atatürk'e de anlattım. Ondan sonra bir gün oradan hep beraber Ankarayı ve civarını seyrettik. O, bu tepenin bilhassa kaleye bakan yamacını pek beğenmiş ve kalenin semaya mürtesem duruşunun buradan en iyi görüldüğüne işaret etmişti. Hakikaten bu yer eski ve yeni Ankaranın en merkezî bir tepesidir. Oradan şehrin her tarafını insan, gözleriyle kucaklar ve Atatürk'ün de sağlığında bilhassa kaleye karşı beğendiği en hâkim bir yerdir. Aynı zamanda Atatürk'e kabir olarak seçilen bu yer, öteden beri Anadolu toprağında yaşayanlara mezar olmuş bir yerdir. Dolma bir yığıntıdır. Nitekim toprak tesviyesi yapılırken Frigya devrine (M. ö. VII inci asra) ait iki tümülüs içlerinde eşyalarıyla beraber T. T. Kurumu tarafından tetkik edilerek meydana çıkarılmıştır.¹ Demek ki tarihî bir değeri olan ve bu gün Ankara şehrinin her tarafından görülebilen Rasat-Tepe, Atatürk'ün yatacağı Anıt-Kabir olarak milletimiz tarafından seçilmiş, inşaatı için para ve emek sarfedilmiştir.

Bu durum, kendisinin yukarıda zikrettiğim fikrine uygundur.

"Beni milletim nereye isterse gömsün, fakat yeter ki beni unutmasın,,!

Atatürk sağlığında, diğer Türk büyükleri gibi kendisi için bir mezar - âbide yaptırmadı.

Annesinin İzmir'deki mezarının yapılması için, âbideyi bazı

¹ Tahsin Özgüç ve Mahmud Akok — T. T. K. adına Anıt-Kabir alanında yapılan Tümülüs kazıları. Belleken, Cilt XI, Sayı 41, S. 27—56.

projeleri gördüğü ve tasvip edeceği bir şekli kendisine sordukları zaman, cevabı şu olmuştur :

“Bunların hiç birisine lüzüm yok. Oraya yakın bir kayalık varsa, oradan koparacakları bir kaya parçasını, olduğu gibi mezarın üstüne koysunlar ve kısa bir yazı ile, anamın orada yattığı yazılsın,, demişlerdi. Nitekim annesinin kabri böyle bir anıtla ebedileştirilmiştir. Atatürk'ün şahsı için, böyle basit bir âbidenin yapılması münakaşası zamanı geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devleti O'na muazzam bir anıt yapmağa çoktan başlamış bulunuyor ve bu âbide de, müsabaka ile kazanılmış bir Türk mimarının eseridir. Bu eser üzerinde yeni bir değişiklik, belki malzeme bakımından tasarrufla mümkün olabilir ; fakat, asıl sanat yönünden şeklen değişiklik eserin değerini kaybettirecektir.

Atatürk'e bu neslin şükran borcunu ifade edecek ve ebedî kalacak bir anıt yapmaya mecburuz. Çünkü o anıt, M. Kemal'in milletimizi birleştirici ve kurtarıcı fikrini bize daima yaşatacaktır.

Bu demek değildir ki, âbideler olmadan Atatürk'ün fikri yaşayamayacaktır.

Ancak, âbideler vatanımıza atılan ebedî imzalıdır. Atatürk'ün vücudunun saklanacağı bir anıt, Türk varlığının manevî bir kalesi olacaktır. Onda senbolleşen ebedî bir şükran borcunun ifadesini, her fert gözleriyle görecektir.

Atatürk'ün manevî huzurunu her Türk ve her insan, orada en çok hissedecek ve yarının Türk büyükleri bu büyük insanın fikirleriyle uğrulanacaktır.

4 — Anıtın depo olabilecek yerlerini ve müstemilât kısımlarını Cumhuriyet devri arşivi ve Devrim müzesi olarak tanzim edelim :

Benim şahsen, bir tarihçi olarak bu anıtın etrafındaki depo olabilecek yerlerinde ve müstemilât denilen binalarında görmek istediğim şeyler şunlardır :

Oraya Atatürk'ü ziyarete gidenler, onun tarihi ile başbaşa kalmalı ve o devrin tarihini orada tetkik etme fırsatını bulmalıdır. Bizim henüz bir arşiv (Hazine-i evrak) binamız yoktur. Halbuki bilindiği gibi tarihler vesikalarla yazılır ve medenî milletler arşiv binalarına en büyük önemi verirler. Osmanlı devri arşivini İstanbul'da kurar ve tanzim ederken, çeyrek asırlık Cumhuriyet devri arşivini de Ankara'da

kurmamız lâzımdır. Bugün Cumhuriyet tarihini resmî vesikaların tetkikine dayanarak yazmak çok güçtür. Çünkü bu vesikalar dağınık ve çeşitli yerlerde dir.

Meselâ Gazi M. Kemal büyük nutkunu yazarken, bazı vesikaları da yayınlamış ve bunlar üzerinde bizzat tahliller yapmıştır. Benim bildiğime göre, o zaman kullanılan bu vesikaların asılları, sandıklanarak "Cumhurreisliği Kalem-i mahsus müdürlüğünde," muhafaza edilmiştir. Halbuki bu gün artık bunları diğer vesikalarla beraber hep bir araya toplamak şarttır.

Bu itibarla devletin ele alacağı iki önemli mesele vardır:

1 — Devlet arşivi meselesini bütün teferruatıyla kanunlaştırmak ve her daire ve müessesenin arşivlik vesikalarını, muayyen bir devre, meselâ 25 veya 30 yıl sonunda, asıl devlet arşivine teslim etmesini sağlamak.

2 — Cumhuriyet devrine ait devlet arşivinin toplanacağı binayı tayin etmek.

İşte asıl benim şahsî teklifim bu yer meselesi üzerine olacaktır.

Atatürk zamanında T. T. Kurumu'nun çalıştığı meselelerden biri de arşiv üzerine idi. İstanbul'daki Osmanlı devri vesikaları ile meşgul olmuştuk. Ankara'da da bir arşiv binasının lüzumuna kani olduğumuzdan, T. T. Kurumu Asbaşkanı B. Halil Edhem ile beraber, bu iş için çalışmış ve düşündüklerimizden o zaman Atatürk'ü de haberdar etmiştik.

Atatürk, bilhassa bu işe önem vermişti, fakat bina için büyük bir sahaya ve çok paraya ihtiyaç olduğundan, kendi sağlığında tahakkuk imkânı bulunamamıştı.

Şimdi bu iş için, çok münasip olan bir yer vardır: *Anıt-Kabir*. Kabir yerinden gayrı olan binalar ve bazı kapalı yerler bu vesikaların muhafaza edileceği yer olarak tahsis edilirse, devletin büyük bir ihtiyacını karşılayacaktır. Müstemilet denilen dört bina-
dan biri müzeye, diğeri resmî salona ayrılırsa diğeri ikisi bu arşiv büro ve depolarına hasredileceği gibi, asıl kabir kısmında büyük şeref salonunun, altında beş metre yüksekliğinde ve 18/30 metre karelik sütunlu yer, ızgaralı bölmelerle vesika depoları haline getirilebilir. Bizzat proje sahibi Prof. Emin Onat bilhassa bu son kısmı, sadece havalandırma ve ışıklandırma tertiplerinin ilâvesiyle, arşiv deposu olarak yapmanın, pek münasip olacağını

ve rutubetten korunarak, vesikaları muhafaza etmenin mümkün olacağını söylediler.

Henüz inşa halinde bulunan bu Anıtın, böyle bir maksad için de kullanılacağı devletçe karar altına alınırca, iç kısımları bu işe göre tertiplenebilir kanaatindeyim. Böylece devletin bütün teşekküllerine ait tarih vesikası değerini kazanmış evrakını, bu Anıt-Kabir depolarına ve bunun mesuliyetini eline almış teşekküle devreder. Aynı zamanda gelecek yılların evrakı için de yerler ayrılır. Bunların çeşitli faydaları olacağı takdir edilecektir.

a) Bu günkü devlet teşekkülleri, tarihî vesikaların muhafazası mesuliyetinden kurtulacaklardır.

b) Bu vesikalar yangın ve rutubetten emin olan bir yerde ve toplu olarak saklanabilecektir.

c) Bütün vesikalar aynı sistem dairesinde tasnif ve muhafaza edilecektir.

d) Belirli usullere tâbi olarak, bu vesikalardan istifade etmek mümkün olacaktır.

Bu suretle Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşunu ve devamını sağlayan resmî evrakın yeri malûm olacaktır. Gelecek nesiller, bu vesikaların rehberliği ile tarihimizi müsbet bir şekilde yazmak ve öğrenmek fırsatını elde edeceklerdir. İşte böylece Atatürk'ün Anıt-Kabri, onun tarihe kıymet verişinin de müsbet bir sembolü olacaktır.

"Hayatta en hakikî mürşit ilimdir," diyen mütefekkir Atatürk, kendi tarihinin vesikaları arasında bulunmakla, ruhu şad olacak ve kurduğu devletin yaşadığını belirten vesikalarını da etrafında toplamış olacaktır.

İşte bu fikre uyararak, sağlam yapılmış bu taş ve beton binalarda, Cumhuriyet devrinin arşivini en modern usullerle, toplayıp tasnif edersek, gelecek nesiller, tarihimizin resmî vesikalarını orada toplu olarak muhafaza edilmiş bulurlar. Diğer taraftan Cumhuriyet devrinin inkılâplarını, müşahhas olarak orada görürler. Türkiye'nin bir inkılâp müzesini görecek gözler, buradan büyük bilgiler edineceklerdir.

Türk devleti bütçesinden, milyonların sarfedildiği bu âbide de Atatürk'le beraber Cumhuriyet tarihi, bütün nesiller boyunca yaşamamalıdır. Bu suretle yapılan bir âbide, aynı zamanda manevî varlığımızın toplandığı ve orada daima yaşayacağı bir mihrak olacaktır.

5 — Atatürk'ün yaşadığı, oturduğu Çankaya devlet reislerimize mekân, eski köşkü ise müze olmalıdır.

Çankaya sadece bir köşkten ibaret değildir. Orası eski tâbir ile bir "külliye,, olmuştur ve yukarda da dediğim gibi devlet reislerimizin oturacağı bir yerdir. Orada, Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'ün hatıraları canlı olarak yaşmalıdır ve onun büyük fikirlerine sadık devlet başkanlarımız, daima Türk milletinin başında olmalıdır. Orası tamamen bütün binalarıyla bir müze olacak yer değildir. Ancak Çankaya'da müze olabilecek ev, eski köşk denilen yerdir. Atatürk orasının olduğu gibi eşyasiyle muhafaza edilmesini, daha o zaman münasip görmüştü. İstiklâl harbi zamanından 1932 yılına kadar oturduğu bu ev, O'nun mütevazi yaşayışına bir örnek olmak üzere, eskisi gibi tanzim edilmeli ve isteyenlere münasip görüldüğü tarzda gezdirilmelidir. Yeni köşkte ise yaşayan devlet reisini her ziyaret eden Türk veya ecnebi, aynı zamanda Atatürk'ün de oturduğu yerleri görmek fırsatını elde etmeli ve hatırasını bu vesile ile anmalıdır.

Böyle bir anınenin teşekkülü hem oraların bakımını sağlar, hem de onun zamanında yapılmış şeylerden devletin yaşayan varlıkları istifade ederek, büyük bir hatıraya karşı olan bağlılığını göstermiş olurlar.

Ben oraya her gidişimde Atatürk'ün gezdiği, yaşadığı yerleri görmekle, O'nu orada daima yaşar görürüm. Çankaya'da canlı M. Kemal Atatürk'ü ve onun eserini yaşatan ve yaşatacak olan devlet reislerimizi görmek en büyük dileğimdir.

Hülâsa:

1 — Atatürk'e büyük milletimizin bir şükran ifadesi olan büyük anıtını nesiller boyunca kalacak şekilde tamamlayalım ve onu herkesin ziyaret edeceği Cumhuriyetin bir sembolü olarak selâmlıyalım.

2 — Anıt-Kabri aynı zamanda bir cumhuriyet arşivi ve inkılâp müzesi haline getirelim.

3 — Anıt-Kabir tepesini ve etrafını güzel çam ağaçlarıyla yeşillendirelim. Yaz kış yeşil duran bir tabiat içinde Atatürk'ün ebedî uykusunda uyduğunu bilelim.

4 — Onu, yurdun her tarafından getirilecek topraklar üzerinde yatıralım.

5 — Çankaya'da yaşamış XX inci asrın büyük devlet adamı Atatürk'ü ve onun canlı hatıralarını bulalım ve yerine geçen devlet reislerimizi ziyaret edelim.

Bu hatıra ve tekliflerim, Atatürk'ün fikir ve isteklerini benimsemiş, fakat aynı zamanda tarihin bir görgü şahidi olarak tahliller yapan bir vatandaş sıfatıylaedir. İşte bunları mes'ul makamlara ve efkâr-ı umumiyeye duyurmak için yazıyorum. Aynı zamanda arşiv meselesi Türk Tarih Kurumunu yakından ilgilendirdiğinden, bu yazımı Belleten'in "Atatürk'ü dinledim," başlığı altında yayınladığım seri makalelerime ilâve ediyorum.

ASUR KIRALI İRİŞUM'UN KÜLTEPE'DE 1948'DE BULUNAN KİTABESİ *

B. LANDSBERGER (Chicago) ve KEMAL BALKAN (Ankara)

Aşşur şehrinde 1903 'den 1914 'e kadar büyük bir gayret ve metodik bir itina ile yapılmış olan kazılarda, eski Asur çağından, o devrin mahiyeti hakkında burada yayınlanan kitabe kadar malûmat verebilen hiç bir kitabe ortaya çıkmamıştır. 74 satırı ile (bunlardan 45 'i tamam, 20 'si kısmen korunmuş, 9 'u harap) mezkûr kitabe, bizzat Aşşur'da bulunan en uzun kitabeden, yani Weidner tarafından ZA 43 'de neşredilmiş olan İrişum'un babası İluşumma'nın kitabesinden çok daha uzundur. Çünkü onun 65 kısa satırı, bir veya iki orijinal kitabenin mektep tabletleri biçiminde

* İki nüsha olarak ele geçen tabletlerin kazı yerindeki bulunuşu hakkında kazı direktörü, doçent Dr. Tahsin Özgüç aşağıdaki malûmatı lütfetmiştir :

A ve B nüshaları, tarafımdan B ocağı tesmiye edilen yerde, aynı bir hususî evden çıkarılmıştır. Bunlardan B, RST 20 - 21 - 22 plân karelerine tekabül eden ve *kārum*'un üstten aşağı doğru ikinci yapı katını temsil eden tabakasındaki bir bina içinde bulunmuştur. Fırını ve deposu olup ikamete tahsis edilen odalardan ibaret olan bu büyük binanın, bir kısmı taş döşeli, bir kısmı toprak zeminli büyük avlusunun kuzey duvarının ortalarında, duvarın boyunda, birbirinden 1 - 1,5 metre mesafede iki parça halinde bulunmuştur. Tabletın parçalarından birisi kesif alevde iyice pişmiş, kırmızı renkte, diğeri ise isli damanlı ateşte dağılacak derecede yanmış olup siyahtır. Aynı avluda ticarî mevzuda birkaç tablet oradan biraz uzakta ele geçmiştir.

A nüshası aynı binada fırınlı oda olarak adlandırdığım, bir kapı ile B nüshasının bulunduğu odaya açılan diğeri bir hücrede bulunmuştur. Bu da iki parça halinde, bir arada bulunmakta idi. Aynı odadan ayrı iki tablet daha çıkarılmıştır.

Mezkûr binanın biraz üstte duran enkazı arasında, altnot 1'de zikredilmiş olan, mercək biçimli bir talebe tableti ele geçirilmiştir. Başka bir odada iktisadî ve ticarî muhtevalı vesikalar arasında bir edebî metin ile bir tılsım metni (bk. altnot 2) meydana çıkarılmıştır.

kārum'un ikinci yapı katını teşkil eden bu kısımda daha derine de inilmiş olup henüz tablet vermemiş olan üçüncü ve dördüncü yapı katlarına tesadüf edilmiştir.

tanzim edilmiş kopyaları olan, bizim iki nüshamızın uzun satırlarından en fazla yirmisine tekabül edebilir.

“Eski Asur Çağı,” adı altında biz, Aşur tarihinde şehrin Puzur-Aşşur dinastisi tarafından idare edildiği devri anlamaktayız. Bu hanedanı, Hammurabi'nin çağdaşı olup kitabelerini Babil üslûb ve ruhunda kaleme aldırın, yabancı bir fatih, I. Şamşi - Adad sona erdirmiştir. 1500 - 1350 yılları arasındaki Asur hükümdarları tekrar eski Asur kitabe üslûbuna bağlanıyorlarsa da onların kitabelerinden edinilen bilgiler kısır ve birşey ifade etmezler. I. Şamşi-Adad tarafından ihdas edilmiş olan Babil kitabe üslûbu 1350 'den itibaren Asur devletinin sonuna kadar tek hâkim üslûb olarak varlığını korumuştur.

Eski Asur üslûbu aslî bir üslûptur. Ancak, Susa'lı Puzur-Şuşinak'ın 200 yıl kadar daha eski olan kitabelerinde Eski Asur üslûbunun birkaç uzak paralelini bulabiliriz. Babil'lilerin kelime zenginliğine karşı onun ifadeleri kıt ve veciz, son derece tabii özlüdür. Deneme olmak üzere “mabet takdisnameleri,” st. 16—20 yahut, tarafımızdan yemin formülleri telâkki olunan st. 35 — 38, müteakip 39—46 'nci satırlardaki lânetleme formülleri yahut son satırın takdis formülü ile karşılaştırılmalıdır.

Kaniş kolonisinde bu kitabenin ne maksat için kopya edildiği sorusunun aydınlatılmasını biz gelecek kazıdan beklemekteyiz. 35'nci satır münasebetiyle Kültepe tabletlerinde iki yerde bu kitabeye atıfda bulunduğu, 35 — 38'inci satırlardaki sözlerin kolonide bilhassa kutsal karakterde yemin formülü olarak kullanıldığı, belki de 67 — 70'inci satırlardaki ihtarlara da telmihte bulunduğu yollu bir tahminde bulunduk.

Acaba bu kitabe, mevcudiyetini kabul etmemiz gereken ve görünüşe göre kendisine ait başka temrin tabletleri de keşfedilmiş olan¹, koloninin yazıcı okulunda vazife metni olarak mı işe yarayıyordu, yoksa (herhalde daha büyük bir ihtimalle) koloninin toplantı evinde şehirlileri hakikate ve namuskârlığa davet için mi okunuyordu? Edebî bir metnin kopyalarını ihtiva edip şimdiye kadar ortaya çıkmış olan iki münferit tabletin² aynı kitabenin

¹ Kt. a/k 178 (mercek biçimli bir tabiet); 320 (yahut altnot 2'de kaydedilmiş olanların kategorisinden ?).

² Tatbiki bakımdan gerek amulet olarak gerekse büyü formülleri olarak okunmaya yarayan iki tılsım metninden sarfı nazar edilmiştir: BIN 4, 126

duplikatları olması keyfiyeti bir tesadüf olmamalıdır; kitabe daha ziyade - ikinci kısmının manası sebebiyle - hususî bir rağbete mazhar olmuş gibi görünmektedir, öyle ki, boşlukları tamamlayacak başka duplikatlar bulmak ümidi mevcuttur.

A nüshasının arka yüzünde st. 1-5'in (= st. 37-41) tabletin geri kalan kısmını yazandan başka bir el tarafından yazılmış olması, burada koloni okuluna ait temrin tabletlerinin bahis mevzuu olduğu noktai nazarı lehindedir. Kitabedeki atlamalar ve yazı hataları hakkında aşağıda toplanmış olan kesin misaller de bu faraziyyeyi kuvvetlendirir, fakat bir talebenin beceriksizliğini ortaya koyacak neviden değildir. Onlar pekâlâ usta bir yazıcının dik-katsizlik hataları olarak da telâkki edilebilirler.

Metindeki atlamalar

a) St. 31 - B'de st. 35'in yarısı yazılmadan bırakılmıştır.

b) Atlanan işaretler

B'de st. 11 $gi_5-me < ir >- ti_2$, A'da korunmamıştır,
A'da st. 15 $< na >- ar < ka >- be-e$, B'de $[n]a-ar-ka_3-be$,
B'de st. 35 $ka_3-ba-si_2 < im >$, A $ka_3-ba-si_2-im$,
B'de st. 42 $ha < ap_2 >- e-tim$, A'da korunmamıştır,

Yanlışılar

A ve B'de st. 10 $ni-ši_2$ yerine $ni-ši_2-im$,

A, st. 12'de $i-sa_3-ri$ yerine $i-sa_3-ri-im$, buna göre B'de de tamamlanmalıdır,

A, st. 57'de $da-a-a-num$ (cemi), B'de korunmamıştır,

A, st. 29'da $7 da-a-a-nim$, B'de $7 da-a-a-nu-u_2$,

A, st. 48'de $7 da-a-a-n]im$, B'de $[7 da]-a-a-n[im]$;

$-nim$ herhalde bir hata değildir, bilâkis 3'den 10'a kadar adet isimlerinden sonra gelen eski bir (müşterek Samî) formdur.

Ufarak sehiveler

Bk. altnot 3, 4, 9, 10.

Aşağıdaki transkripsiyon A ve B nüshalarından terkiib edilmiş olup korunmuş olduğu nisbette A metnini takib etmektedir; tam bir emniyetle tamamlanamayan st. 12'nin sonu ve st. 13'ün başı bundan müstesnadır. St. 15'de de A'daki bir yer B'ye göre emendasyona tabi tutulmuştur; A nüshasının kırıldığı yerde doğrudan doğruya B nüshası konuvermiştir.

(Lamaştu'ya karşı) ve Kt. a/k 611 (Ea'nın kızlarına davet ve hitabı ihtiva eden bir nevi aşk büyüü).

Metnin transkripsiyonu ^{2a}

A nüshası = kt. a/k 353

B nüshası = kt. a/k 315

	B	Öy.	1. [x x x]i-ki I-ri-šu-um PA A-šir
			2. [DUMU AN-šu-ma] PA A-šir AN-šu-ma DUMU Şal ₂ -ma-ḫi-i[m]
			3. [PA A-šir Şa]-lim-a-ḫu-u[m] D[UMU] MAN-A-šir
			4. [PA A-šir I]-ri-šu-um i-ši ₂ -a-ak A-šir
			5. [mu-uš-la ₂]-lam GA-ša-a[m u]a-ad-ma-nam
			6. [a-na b]e-l[i]-a e-[pu-u]š ku-si ₂ -a-a[m]
A	Öy.	7	7. [x]y-tam ₂ e-pu-uš pa ₂ -ni-ša ḫu-ša-ra-a[m]
	2'	8/9	8. u ₂ -ḫi-iz da-la ₂ tim aš ₂ -ku-un A-šir be-li
	3'	9/10	9. i-zi-za-ma iš-tu ₃ a-bu-ul še ₂ -n[i]-im
	4'	10/11	10. a-di ₂ a-bu-ul ni-ši ₂ -im qa ₃ -qi ₂ -ri-e
	5'	11/2	11. a-na A-šir be-li ³ -a e-zi-ib gi ₅ -me-<ir->ti ₂
	6'	12/3	12. i-sa ₃ -ri-im e-pu-uš 2 ḫu-bu-ri-en ⁴ tu ₃ -i-me-e[n] ⁵
	7'	13/4	13. [x (x)] ⁶ e-pu-uš 2 u ₂ -uš ₂ -e-en ša 1 GUN ₂ -TA
	8'	14/5	14. i-[n]a qar-bi ₄ -šu-nu a-di ₂ ZU ⁷ -e-ni-in si ₂ -pa ₂ -ra-am
	9'	15/6	15. u ₂ -ḫi-iz [n]a-ar-ka ₃ -be-e ⁸ ša 1 GUN ₂ -TA i-na še ₂ -ri-šu-nu
	10'	16/7	16. [u ₂]-ša-zi-iz E ₂ ^{bi} ₄ -tum ri-mu-um šu-um-šu ⁹
	11'	17/8	17. [E ₂] ^{tum} la ₂ -ma-su ₂ -um ¹⁰ šu-um-ša ši ₂ -gu ₅ -ru-um

^{2a} Yazıda Sami ve Sumer dillerinden olan kelimelerin transkripsiyonunda teknik sebeplerden dolayı egü ve grav aksanları yerine "2,, ve "3,, endeks rakamları ve ş yerine bazı ahvalde ş kullanılmıştır.

³ A'da Ll'nin son «mudisi unutulmuştur.

⁴ B böyle; A ḫu-bu-ri-e[n] (1); son işaretin kalıntıları açıkça EN'e uymaktadır; bunda ikinci (ufki) çivi bırakılmıştır.

⁵ B'ye göre; orada tu₃-i-me x görülüyor; x, LA₂[x]'e benziyor; bunu EN işaretinin başı olarak alıyoruz; yeri, iki satır çizgisi arasında oldukça yukarıdadır, fakat dil bakımından bunu EN olarak kabul etmek gerekmektedir (izahlara bakınız). İşaretin bu suretle tefsiri doğru ise tū²imē[n] ve [ē]puş arasında eksik yoktur. — A'da izlere göre hüküm vermek icab ederse tu₃-i-me(-en) kenara yazılmıştır.

⁶ A'ya göre; burada iki kısa yahut bir uzun işaret eksik olabilir. B metni hakkında bk. altnot 5.

Terceme

1. [...] İrişum, Aşşur'un şehir beyi,
- 2-4. Aşşur'un şehir beyi [İlu-şumma'nın oğludur]; İlu-şumma, [Aşşur'un şehir beyi] Şalm-aşum'un oğludur;
- 5-7. Merdivenli büyük kapıyı, *avluğu*, sella'yı beyim Aşşur için inşa ettim; [*yük*]sek bir taht yaptım; onun ön tarafını *lâcivert taşı* ile
8. kaplattım; kapılar koydum. Beyim Aşşur
9. bana zahir oldu ve (bunun için) Koyun kapısından
10. İnsan kapısına kadar arsaları
- 11-12. beyim Aşşur'a bıraktım. Bütün (mabed) müçtemilâti(nı) inşa ettim. İki bira kabı, ikizleri
13. [(...)] imal ettim, herbiri birer talent ağırlığında iki... 'yı
14. onun içine koydum; 2 'yı tunç ile
15. kaplattım; onların üzerine herbiri birer talent olan "süvarileri,"
16. diktim. (Tanrının) Ev(i) bir yabancı boğadır,
17. ev bir koruma perisidir, bir (peri), "saray

⁷ A'da E₂ okunuşu düşünülebilir, fakat işaretin B'deki şekli, st. 46'da ZU ile (E₂ ^{bi}₄ -su₂ kelimesinde) karşılaştırılınca ZU'ya karar verdik.

⁸ Metin B'ye göre; A: < na- > ar- < ka₃- > be-e.

⁹ Yalnız A nüshasında kalmıştır; yazıcı ŞU işaretini yazmakta muvaffak olamamıştır.

¹⁰ A'da UM'dan sonra pek çok ufkiler vardır.

12'		18/9	18. <i>la du-na-at šu-um-šu ak-su₂-pu-um</i>
13'		19/20	19. <i>lu e-ra-at šu-um-šu šu-ma bi₄-tum e-na-aḫ-ma</i>
14'		20/1	20. LUGAL <i>šu-um-šu ša ki-ma i-a-ti₂ bi₄-tam₂</i>
15'		21/2	21. <i>e-pa₂-aš₂ si₂-ka₃-tam₃ ša am-ḫa-ṣu₂-u₂</i>
16'		23	22. <i>la₂ u₂-ra-a-ab₂ a na iš-ri-ša-ma</i>
17'		24/5	23. <i>lu-ta-e-ir ša i-na E₂^{bi₄-it} tu₃-i-me-e</i>
18'		25/6	24. <i>ši₂-ik-ra-am i-ma-zi-u₂¹¹ A-šir u₂^dIM</i>
19'		26/7	25. <i>u₂ be-lu-um i-li za-ra-šu li-ik-su₂-ma</i>
20'		27/8	26. <i>Mi₃-ša-ru-um lš-me-ka₃-ra-ab₂ Ši₂-e-</i>
21'		28/9	27. <i>ra-gu₅ U₃-li-mi₃-ša-ra-am A-šu-ur-</i>
22'	ak.	1/2	28. <i>ḫa-ab-la₂-am Pu-šu-ki-in u₂ lš-me-lum₂</i>
23'		2/3	29. <i>na-ap₂-ḫu-ru-um 7 da-a-a-nim¹²</i>
24'		3/4	30. <i>ša mu-uš-la₂-li I-ri-šu-um PA A-š[ir]¹³</i>
25'			31. [x x x x t]a-na-ar-ma A-šir [u ₂ ¹⁴ d]IM
26'			32. [u ₂ be-lum i-li x] x-at a-l[i-a x x (x)]
ak. 1			33. [mi ₃ -ša ¹⁶ -r]u(?)·u[m(?)] i-na a-l[i-a x x x (x)]
2			34. [l]u-u ₂ ša-ki-i[n x x x x x (x)]
3	Ay.	1	35. [x (x)] x x [x x (x)] ^d A-šir LUGAL
4		1/2	36. <i>I-ri šu-um PA¹⁶ A-šir [A-š]ir a-pa₂-ru u₂</i>
Ay. 1		2/3	37. <i>la₂¹⁷ ḫa-ba-ri-[im x x (x)]-ru-u₂ la₂</i>
2		3/4	38. <i>ka₃-ba-si₂-im¹⁸ pa₂-al-gu₅ la₂ e-ta-qi₂-im</i>
3		4/5	39. <i>qa₂-bi u₂-ta-ar-tim i-na mu-uš-[a₂-l]i</i>
4		6	40. [(x)] ¹⁹ x ša ḫa-ri-bi ₄ -im pu-šu ²⁰
5		6/7	41. <i>u₃ qi₂-na-su₃ i-ša-ba-at ki-ma ka₃-ar-pi₃-tim</i>
6		8	42. <i>ḫa-<ap₂->e-tim qa₂-qa₂-su₂ i-ḫa-pi₃ ki-ma</i>
7		9	43. <i>GI KI-li-<im(?)> i-KI-a-al u₂ ma-u₂-šu</i>
8		10	44. <i>i-pe₂-šu-ma i-lu-ku qa₂-bi₄-i u₂-ta-a[r-ti]m</i>
9		11	45. <i>i-na mu-uš-la₂-li ki-ma E₂^{bi₄-it}²²</i>

¹¹ B'de satır sonunda herhalde silinmiş bir U₂ görülmektedir.

¹² B: *da-a-a-nu-u₂*.

¹³ B'de st. 31-35'in yarısına kadar olan kısım atlanmıştır.

¹⁴ (A'da) İzler açık değildir.

¹⁵ Bu tanımlama için yer biraz dar gibi görünüyor.

¹⁶ A böyle; B: *i-ḫi₂-a-ak*.

¹⁷ A nüshasında izler daha ziyade [L]A işareti uyar.

¹⁸ A'da, *-im* noksanıdır.

¹⁹ Eksik yok, yabut pek küçük bir işaret noksanı.

²⁰ Satır sonunda eksik yok.

²¹ B: *u₂*.

²² B'de *bi₄-it* atlanmıştır.

ASUR KIRALI İRİŞUM'UN KÜLTEPEDE 1948'DE BULUNAN KİTABESİ 177

18. kuvvetli olsun!,, bir (peri), “eşik
19. uyanık olsun!,,. Eğer (tanrı) ev(i) viran olursa
20. ve benim yerimde (olan) bir kiral, evi
21. yapmak isterse, benim çaktığım çiviye
22. oynatmasın, kendi yerine
23. onu tekrar koysun! Kim ikizler evinde
24. bira sıkarsa, Aşşur ve Adad
25. ve “Bey,, , benim tanrım, onun tohumunu kökünden kazısın!
26. “Adâlet,, , “o duayı is’af eder,, , “defol
27. şerir “ ,,, o adâleti yükseltir “ ,,, rehber ol,
28. hakkından mahrum edilmiş! “ ,,, onun ağzı gerçektir “ve,,
tanrı is’af etti,,
- 29-30. Merdivenli büyük kapının 7 hâkimi(nin) meclisidirler. (Ben,) İrişum, Aşşur’un şehir beyi,
31. [.....]tayım, ve Aşşur, Adad
32. ve “Bey,, , tanrım benim şehriminleri
..lar, taki
33. şehrimde *adâlet*
34. *payidar olsun.*
35. Aşşur kiralıdır,
- 36-38. İrişum Aşşur’un şehir beyidir. Aşşur,
içine girilmeyen sazlıklar(a), ayak basılmayan *topraklar(a)*,
geçilmeyen kanallar(a) benzer).
39. Kim Merdivenli büyük kapıda fazla konuşursa,
40. harabe [*de*]monu onun ağzını
41. ve onun makadını işgal edecek, bir çanak gibi,
- 42-43. bir parçalanmış (çanak) gibi, onun kafasını kıracak,
bir *saz* gibi, bir (gibi),acak, ve onun suyu,
- 44-46. ağzından akacak. Merdivenli büyük kapıda kim çok
konuşursa
onun evi, bir harabe evi gibi olacak, kim

10	11/2	46. <i>ḥa-ri-bi₄-im</i> E ₂ ^{bi₄} e- <i>u₂</i> <i>ša a-na</i>
11	12/3	47. <i>ši₂-bu-[ut s]</i> a ₂ - <i>ra-tim</i> e- <i>le-u₂</i>
12	13/4	48. [7 <i>da</i>]- <i>a-a-nim</i> <i>ša di₂-na-am i-na</i>
13	14	49. [<i>mu-uš-la₂-li</i>] <i>i-di₂-nu di₂-i[n sa₂-r]</i> a-[<i>t</i>]im
14		50. [<i>li-di₂-nu-šu-um</i> <i>A-šir</i>] u ₂ ^d IM u ₂ <i>be-l[u-um i-li]</i>
15		51. [x x x x (x)]- <i>ku ta-aš₂-ra-a[m]</i>
16		52. [u ₃ x x x(x)- <i>a</i>]m e <i>i-di₂-na-šu-um</i>
17		53. [<i>ša</i> x x x(x)] x AN <i>i-ma-gu-ra-ni</i>
18		54. [x x x (x)] <i>a-na mu-uš-la₂-li</i>
19		55. [x x x]- <i>ni</i> MAŞKIM <i>ša</i> E ₂ GAL ^{tim}
20		56. [<i>li-x(x)-r</i>]u- <i>su₂-nu-ma</i> u ₂ <i>da-a-a-num</i>
21		57. [<i>li-x(x)-ma</i> <i>ši₂-be-e</i> u ₂ <i>be-el a-ua-tim</i>
22		58. [<i>lu-uš-b</i>]u- <i>ma di₂-nam i-na ki-na-tim</i>
23		59. [<i>i-na</i> <i>A-šir</i>] <i>li-di₂-nu a-šar si₂-ka₃-tim</i>
24		60. [x x x] x x [x] x [x x x] x (Arka yüzü korunmamış olan B nüshasına göre 6-7 satır kırılmıştır).
ük.	1	67. [x x x x x (x)] x <i>ku</i> (?) [x x (x)]
	2	68. [x x x x x x] x- <i>GA-na-n</i> [<i>i</i> (?)]-x-(x)]
	3	69. [x x <i>i-n</i>]a <i>ba-ri-šu-nu ta-ar-di₂-a-[am]</i>
	4	70. [x x x]x- <i>ma i-la₂-am u₂-la₂ u₂-pa₂-ru-u₂</i>
sk.	1	71. x [..... (takriben 25 işaret)]
	2	72. <i>ša-ki-in</i> x [... (takriben 20 işaret)]x x
	3	73. <i>i-na la₂-ma-si₂-šu</i> [x x x x (x)] x-x- <i>ta</i> [x x x x x x <i>A-šir</i>]r u ₂ ^d [IM u ₂]
sk.	1	4 74. <i>be-lum i-li</i> x [x x x x]x- <i>tam₂ a-ri-tam₂ li-di₂- na-šu-um</i>

47. yalancı şahitliğe çıkarsa
48-50. Merdivenli büyük kapıda hüküm kesen
7 hâkimler ona *yan[lı]* hüküm
kessinler ve Aşşur, Adad ve "Bey,, , tanrım,
51-52. ona [] *zenginlik*
[ve] vermesinler.
53. [kim] .. bana itaat ederse,
54. [eğer o] Merdivenli büyük kapıya
55. [], saray komiseri,
56. [(ona) *yaram etsin*], şahidleri ve hasımları
57. [o, (*mahkemeye*) *yol*][*la[sın]*], ve hâkimler (!) dahi
58. [(*mahkemeye*) *otursun*][*lar*] ve kararı doğru olarak
59. Aşşur' [da] versinler! Çiviler yerinde
60-68. (kırıktır)
69. [.....] aralarında *iyi âdeti*
70. [.....] lar ve (bu yüzden) tanrıyı istihfaf etmezler.
71. (kırılmıştır)
72. Kim *adâleti* tesis ederse,
73. Onun koruma perisi ile [.....]sın ve Aşşur, Adad
74. ve "Bey,, , benim tanrım, ona [*her yıl*] gebe bir zevce versin!

Metnin izahı**I. St. 1. Başlangıç formülü yahut başlık**

[xxx l]i-ki

Eski Asur kırallarının paralel kitabelerinden İrişum No. 10, İlu-şumma No. 2 bu girişi ihtiva etmezler. Muhtevası hakkında herhangi bir tahminde bulunulamaz. Bunun, yalnız kopyada bulunan, orijinalde mevcut olmayan bir "serlevha," olduğu en yakın bir ihtimal olarak ileri sürülebilir²³.

II. St. 1-4. Şecere

Aynı üslûp, cümle formu, tuğla kitabe İlu-şumma No. 2'de (ZA 43, 115 ve "çakıl taşı kitabesi," İkünüm No. 3'de dahi görülür. Bu hususiyetler İrēba-Adad No. 1 (IAK s. 36) ve Aşşur-uballiṭ No. 3-5 (IAK s. 240 v.d.)'de taklit edilmiştir. Lânetleme formülü ile birlikte tam şecereyi, cümle formunda olmalarıyla, tuğla kitabe İrişum No. 10 dahi ihtiva eder. Başkaca yalnız baba adı zikrolunmaktadır.

St. 1-4, 30, 36. Ünvan

PA'nın PA.TE.SI'nin kısaltması olduğu bütün açıklığı ile, A nüshasının PA, B nüshasının *i-ši₂-a-ak* olarak yazıldığı *st. 30*'dan meydana çıkmaktadır. *išši'ak* sümerce e n - si - a (k) için eski (herhalde Babilce olarak kabul edilmesi gereken) formdur, bk. Falkenstein, ZA 42, 153 v.d. "Aşşur şehrinin," yahut "tanrı Aşşur'un *iššakku'su*," meselesi için bk. Meissner, IAK s. 4, altnot 3; buna nazaran daha Şalim-aḥum devrinde (ve daha sonra) mezkûr ünvan içinde hem *A-šu-ur/šir*^{K1} hem de ^d*A-šir* geçer. Kopya metnimizin tanrı Aşşur'u determinatifsiz olarak daima *A-šir* şeklinde yazması (yalnız *st. 35* ^d*A-šir*) ve *A-šir* şehrini (vakıa mübhem bir yerde, *st. 59*'da) aynı suretle determinatifsiz bırakması, veya "Kapadokya," tabletleri imlâsına göre bırakabilmesi, mezkûr kelimenin nasıl terceme edileceği hakkında bir karar vermeyi mümkün kılmamaktadır. Meissner tarafından (adı geçen eserde) işaret edilmiş yerlerin de gösterdiği gibi, daha Şalim-aḥum devrinde bu cihetin anlaşılması tereddütlü idi. İfade herhalde aslında "şehirin beyi," manasında idi, çünkü

²³ *tašimtum* (takriben "hakîmane nizam") serlevhasını Kaniş ticaret kolonisi nizamnamesi EL No. 289 ile karşılaştırınız. Zaruret tahtında tamamlanabilecek olan [DUB I₃-li₂-ma]-li-ki gibi bir imkânı zikretmek istemiyoruz.

Sumerler için “şehir tanrısının ensi'si,, veya “kırallın ensi'si,, terkibi yabancıdır (buna karşı SAKI 230, 17; VS 10, 101, 18'de Enlil'in, Ninurta'nın ilâhi ensi-gal'i ileri sürülmemelidir); bunun Asur memleketi için de daha doğru bir noktai nazar olduğunu Şalim-aḥum No. 1, İlu-şumma No. 1, No. 2 (ZA 43, 115) ve İrişum No. 4'deki tefrik gösteriyor. Ancak I. Şamşi-Adad ile “tanrı Aşşur'un *işşakku'su,,* ifadesi tek başına hâkim bir hale gelir ve *işşakku* “umumî valî,, manasını alır.

Daha “Kapadokya,, tabletleri çağında Asuryada *işşakku*, ünvanlara inhisar eder. Aşşur kralı *rubā'um* tesmiye olunuyor (Lewy, EL II s. 302 *rubā'um*; OIP 27, No. 58, 24 *Puzur-Aşşur DUMU ru-ba-im*). Fakat burada *rubā'um*, *šarrum* ile sinonimdir, zira Anadolu'nun şehir kırılları *rubā'um*, (Kuşşar ve Puruşanda) büyük kırılları *rubā'um rabi'um* olarak adlandırılır (bir istisna: [Haḥḥum] LUGAL'i CCT 4, 30 a 13). Kitabemizde *rubā'um* yahut *šarrum*'dan sarfı nazar edilmesinin sebebini 35'inci satır v.d. dan öğreniyoruz ki bu da théocrathie'nin tasavvurudur:

⁴A-šir LUGAL I-ri-šu-um PA A-šir

(Burada da cümlelin ikinci kısmında determinatifin bırakılması “Aşşur şehri,, telâkkisi lehindedir).

İlaveten, edebî bir cümleden daha fazla bir şeyin bahis konusu olduğunu gösteren şu paralel de zikredilebilir:

Hrozny, İstanbul müzesindeki (neşredilmemiş) Kültepe metinleri (=İst. Kült. Hroz. 804), mühür kitabesi:

A-šir
LUGAL
Ši²⁴-lu-lu
PA.TE.SI

(Şilülu, II. Puzur-Aşşur'un herhalde kısa bir zaman hüküm sürmüş, kiral listesine alınmamış bir halefi olsa gerektir).

(35'inci satırda tanrı Aşşur'a “Aşşur şehrinin kralı,, denmeyip onun sadece “kiral,, olarak zikredilmesiyle, Aşşur şehri ve tanrı Aşşur arasında az önce andığımız tereddüde, *niš alim* u₃ *rubā'im* yemininde acaba tanrı Aşşur tabiri bir nevi “ilâhlaştırılmış Aşşur şehri,, düşüncesini mi ifade ediyor? Başka bir deyimle —menşei

²⁴ Böyle; işaret ŞI, buna mukabil vesikanın kendisinde Şi₂.

veya teolijik bir tarzda— tanrı ile şehrin bir mefhum halinde birleştirilmesi mi kastediliyor?)

Fakat —dışardan bakılınca— İrişum'un kendisini kiral olarak gördüğünü 20'inci satır ifşa eder:

LUGAL *šumšu ša kīma iāti*

“yerime (geçecek) bir kiral».

paralel kitabe No. 12 II 4'te buna *rubā'um ša kīma iāti* tekabül eder.

III. St. 5-12. İrişum'un eserleri

a) Aşşur için *muşlālu, kaššu, uadmānu*

b) Aşşur için *kussū*

c) Aşşur için *dalātu*

d) Aşşur için *ezēb qaqqari*

e) Aşşur için *isāru*

f) Aşşur için (*bit*) *hubūri* = IV a)

a) Aşşur mabedini *maşlālu, kaššu, uadmānu* tesisleri teşkil eder. No. 3, No. 7 ve AfO 13, 159'daki heykel kitabesinde İrişum bu eserle övünür, belki No. 12 de böyle tamamlanmalıdır. Sonrakiler onu Puzur-Aşşur hanedanının, Aşşur mabedini yenileyen biricik kiralı olarak kaydederler : IAK s. 22 I 19 ; 120, 36 ; Luckenbill II No. 706.

muşlālam, kašşam, uadmānam, No. 8 c'de dahi geçer.

muşlālam, kašşam No. 8 d'de dahi geçer.

muşlālu

Puzur-Aşşur hanedanının metinlerinde daima *muşlālum* şeklinde görülür. Kitabemizde st. 5'de de öyledir, buna mukabil

st. 30'da [*muşlā*]li (gen.)

st. 45'de *muşlāli* (gen.)

st. 54'de *muşlāli* (gen.) olarak görülür ;

demek ki kemiyet bakımından cemidir. IAK s. 66, 35'de ise *muşlāla* (nominativ).

Aşşur'un *muşlālu*'su kazılmıştır : bk. Weidner, IAK s. 67, altaot 9 ; Andrae, Wiedererstandene Assur 68, 214 v. d. ; resimler levha 30 — 33. Onu monumental süslü kapı, aynı zamanda mabedin methali ve ön avlusu olarak düşünmeliyiz. Manâsı : “merdivenli şehir kapısı” ; Sanherib'in kitabesinde, Iraq 7, 90'da (buna

dair R. C. Thompson'un hulâsası, s. 92) *abullu*'lar arasında 3 *muşlālu* da sayılmıştır. Buna göre *muşlālu* bir nevi *abullu*'dur. (Bu husus KAH I 55, 6 v. d. dan da anlaşılır. Oraya göre *muşlālu*, *ana erēbi u aşē* yarar). Aynı metinde en mühim *muşlālu*'ya götüren büyük kapı *abul muşlāli* "m. ile mücehhez büyük kapı "tesmiye olunmaktadır; Aşşur'da *abul nēreb šarri muşlālu* da zikredilmiştir. RLA 1, 117 § 16 (bk. aşağıda III d); bilhassa *muşlāla* formunun gösterdiği üzere, kelime Akadça'da yabancı bir menşededendir ; B. Landsberger'e göre burada görülen neviden tekerrürler "Proto-fratça,, ya hastır. Bu dil Aşşur'da Sami'lerden evvel yerleşmiş olan, kiral listesinde Puzur-Aşşur'dan önce sayılan kırılların da mensub olduğu, kavmin dilidir.

g / k a š š u m

Bu kelime Puzur-Aşşur hanedanı ile birlikte ortadan kalkar. Mabede aid binalar topluluğu içinde esaslı bir kısım olması dolaşısıyla, bu kelimenin mabed avlusunu (daha sonraları *kisallu* ; *tarbāşu* dahi denir) ifade ettiği tahmin olunabilir (a).

"Kapadokya,, tabletlerinde bir memuriyet ismi bununla homonimdir. Lewy "Kapadokya,, tabletlerindeki kelime için, EL II 173, "köy muhtarı,, ve "en büyük oğul,, manalarını teklif eder. Bunlardan ilki anlaşılan, Asur'luların dolaştığı köylerin *kaššu*'larının zikredildiği yerlerle ilgilidir (meselâ TC 3, 165, 6, 16) (b); ikincisi Aşşur'da *kaššu* ile *hamuštu*-eponim'i olarak alâkalıdır: *hamuštum ša kaššem* (*ša qāti* NN) meselâ CCT 1, 5b, 6; 11b, 9; TC 90, 7 (c). *kaššu*'nun üç manasını bire indirecek bir teklif henüz yapılamamaktadır ²⁵.

u a d / t m ā n u m = "sella,,

Bu kelime Asurcada geç zamana kadar, Babilce *parakku* yerine *parakku*, *papaḥu*'nun sinonimi olarak görüldüğü müddetçe - kullanılmıştır (Şamşi-Adad No. 1 II 3 v. d. : *parakkam rašbam uadmānam rabēm*, benzer bir şekilde IAK s. 122, 14); fakat kelime yalnız Asurcaya münhasır olmayıp - her ne kadar seyrekse de - geç Babilcede de bulunur; RA 14, 167 II 9-12'ye göre o "sella,,ya aid sinonimlerden biridir, *šubtu*, *mūšabu* ile bir grup teşkil eder;

²⁵ İdare makamları olarak *ēkallum*, *ālum*, *kārum*'a mümasil, aşağı yukarı «malikâne» yahut «oymak» veya onların mümessili (reis) düşünülebilir.

fakat burada *parakku*'ya değil (st. 21 sebebi ile), belki [*bitu*], yahut [*bit ili*] 'ye müsavidir; HWB 25 b *papaḫu*, *šubtu*'nun paralelidir. Ass. 19763 (AfO 8, 43) parçasında Anu mabedine aid *admānu*'nun eb'adı verilmiştir.

b) St. 6-8. Aşşur'un tahtı (yalnız kitabemizde geçer)

Tahtın sıfatları:

[× (y)] -z *tam₂*

z amudî bir çivi ile sona eriyor. Orijinaldeki diğer izleri tefsir edemedik; bu sebepten (doğruluğunu tekeffül etmeksizin verdiğimiz) tercemede [*e-li-ta*]*m₂* okunuşunu kabul ettik.

Tahtın tezyini:

ḫu-ša-ra-a[m] st. 7; bu kıymetli madde "Kap., tabletlerindeki kıymetli ticaret metaı *ḫusārum*'dan başka bir şey olamaz; bunun için bk. Lewy, KTH s. 18; Bilgiç, Sumeroloji Araştırmaları Ist. 1941, s. 949. Tayine yarayan deliller şunlardır:

1) 2 1/2 mine en iyi *ḫ.*, 6 mine gümüş ediyor; *ḫ.*'dan bir kadeh 1/2 mine saf altın değerindedir, TC 21, 22, 15-22;

2) Monolit (*abnum lakabbum*) 6 mine ağırlığındadır; 5 mine gümüşün "hatır için fiyatı," olarak komisyoncuya verilmiştir, KTS 22b 3 ve 18 v. d.;

3) *ḫ.* dan mühür, KTS 33 b, 7;

4) Kalley külliyyatından neşredilmemiş bir mektupta 3 v. d.:

ḫusāram ša NN naš'akkunni

ḫu-sa₃-ru-u₂ dam-qu ḫa-at-ru

šumma ammakam la taddiššu

ana Puruḫattim aššēr A u B šēbilšu

aš-ra-kam a-na ta-am-li-e-im ši₂-ma-am u₂-ba-al

.....

ina mala abnum ubbalu kaspam 1 mana u

2 mana šappilamma miḫrat abnim kunukma

..... *šēbilamma*

"sana NN'in götürdüğü *ḫ.*, *ḫ.*- (taşları) fevkalâde iyidir; eğer sen *ḫ.*'yu orada (Kaniş'te) satmıyorsan, onu Puruḫattum'a A ve B'ye yolla; orada ona kakma (-işleri) için (iyi) bir fiat verilir;

taşın satış fiyatından 1-2 mine tarhederek taşın bedelini mühürleyip bana gönder,,;

5) VAT 9292 (Ehelolf'un yayınlanmamış kopyası)'de, iddiaya göre (Aşşur'da) 6 11/60 mine gümüş değerindeki 12 mine *husārum* satılmak üzere *kārum* Kaniş'e teklif edilmektedir;

6) No. 4 ve 5 de olduğu gibi diğer mektuplara göre de *h.* (Aşşur'dan) satılmak üzere Anadolu pazarlarına getirilir (KTS 22b; BIN 4, 6, 31; TC 3, 49, 36 v. d.);

7) Malzeme olarak *husārum*, münferit taşlar halinde *husārū* (cemi); yerler 4) ve 6) da.

husāru'nun başka yerlerde ve geç zamanda tamamen meçhul olan kıymetli bir taş olduğunu kabul etmiyeceğiz; burada muhtelif adlandırmalar farzetmek akla daha yakındır, öyle ki *uqnūm*, lácivert taşı, faraziyesi en yerinde bir teklif olabilir. Bu, şimdiiye kadar iki "Kapadokya,, metninde ideografik $n_{4,z} a_{g} i_{n_3}$ yazılışı ile tespit edilmiştir (BIN 6, 14, lácivert taşından bir mühür; aynı eser 179,4,5,21). Son mektupta, yazanın süsü bahis konusudur; bu vesika, yokluğu dikkati çeken lácivert taşının bir ticaret maddesi olduğunu ispat eder mahiyette değildir. Eğer bu teklif tutunmazsa o zaman kakma işlerinde tercih edilen başka bir kıymetli taş akla gelir. ("Kap., tabletlerinde *sāmtum* (Bilgiç, zikredilen yer); *hulālum* [altnot 2'de kaydedilen tılsım metninde], su_2 (?) -*ma-ar-da-li-am* BIN 6,179,22 tesbit edilmiştir).

c) *St. 8. dalātīm šakānum*

Aşşur mabedinin kapıları No. 5'te de zikredilmiştir (Adad mabedi için No. 10). Mabed kapıları san'atkârane işlenmekte ve süslenmekte idi, KAV 214 I 21 v. d. (Aşşur mabedi): *daltu nakiltu, dalātē hurāši, kaspi, siparri.*

d) *St. 8-11. Aşşur'a toprak vakfı*

(*bitātīm šuddū = qaqqarē ezēbu*)

Metnimizde *Aşşur bēli izizzamma ištu abul šēnim adi abul nīši qaqqirē ana A. bēliia ezib* ifadesine muvazi olarak No. 7 ve No. 13 kitabelerinde şöyle denilmektedir:

Aşşur bēli izizzamma ištu abul šēnim adi abul nīši bitātīm ušaddi.

Aşşur'un 13 büyük kapısına dair III. Salmanassar'ın taht kitabesi (BA 6,153) vasıtasıyla tamamlanmış olan, geç devir listesi KAV No. 44-42 III - krş. Unger, RLA 1, 175-179-'de 11'inci ve 12'nci kapılar şu isimleri taşımaktadırlar :

11 numaralı kapı Şu-ma ḥ ^dGIR₃ = KA₂.GAL LU(1).MEŞ
(= *abul şēnim*)

"Sürü tanrısının kudreti," = "Koyun kapısı," = "Davar kapısı,"
12 numaralı kapı *Lu da-rat* URU×BAR UN.MEŞ. = KA₂.GAL
^dKAS+KUR.MEŞ (= *abul nīši*)

"Halk akını ebedî olsun," = "Kervan kapısı," = "İnsan kapısı,"
Şu yerlerle de karşılaştırınız, KAV No. 254 (bir de Weidner, AfO 10, 23): sıra 4, 6, 7, 8, 9, 1; AfO 10, 43, 101: sıra 1, 4, 8, 9. *tākultu* metni KAR No. 214 (krş. K. F. Müller, MVAeG 41, 3, 51 altnot 2); bu metin Asur devletinin en son zamanında kaleme alınmış ise de, eski değiştirilmemiş bir örnekten istifade etmiş olup Aşşur'un yalnız altı büyük kapısını saymaktadır:
KAR No. 214 II 38-47 *abul Aşşur* = 13 kapı listesinde No. 4.

abul ^dŞamaš = No. 6

abul ^dİstar = No. 9

abul ni-še = No. 11

abul si₂-in-[ne₂] = No. 12

abul ta-š[im-te] = No. 13

No. 12, KA₂.GAL LU, IAK s. 46, 4'de de geçer.

Kazı neticesinde kapılardan en büyükleri olan ve tâli kapıları da ihtiva eden, kuzey batıda 1 No. lu *Tabira* (= *gurgurru*)-kapısı ve kuzeydeki 2 No. lu *muštālu*-kapısı teşhis edilmiştir. Şu halde kapıların sayılması şehir duvarı etrafında, saat yelkovanının seyri istikametindedir; 6 kapı hakkındaki eski liste de aynıdır. Buna nazaran "İnsan kapısı," ancak batıya konmalıdır; (onun, kazılmış olan [Andrae, Das wiedererst. Assur'da şehir plânındaki] "Batı kapısı," ile aynı olup olmadığını bir tarafa bırakalım); "Koyun kapısı," ancak batıda yahut güneyde olmalıdır²⁶. Demek ki iki kapı şehrin kuzey-doğu kenarındaki Aşşur mabedinden çok

²⁶ IAK No. XVIII 1, 3. d. şöyle tamamlanabilir: *şal[hû ištu abul Tabira] adi abul şēni*. Bu inşaat kitabesinin nüshaları Tabira kapısında ve Nebo mabedinin yakınında (şehrin batısında) bulunmuştur.

uzakta bulunuyordu; metnimizdeki kısmın, mabed sahasının büyü-
tülmesi maksadiyle, meskûn bir mahallin tahliye edildiği suretin-
deki tefsiri bu suretle bertaraf edilmiştir. *bītātīm šuddû*, dolayısıyla
qaqqarē ana ^d*Aššur ezēbu*'nun manalandırılması tahminlere daya-
nır: *šuddû*, "iskân etmek,, anlamındaki *šūšubu*'nun (KAR 11 a. y.
8: Bauer, Asb. s. 50, 3) aksi manadadır, bu suretle "gayrı meskûn
kılmak,, demektir; *ana NN eqlam ezēbu* için krş. Koschaker, Über
einige griech. Rechtsurkunden s. 112 v. d. Burada tarla satın
alan biri tarafından tarlanın bir kısmı satana 'bırakılır'. Belki ikisi
arasında "taksim edilmiş mülk,, bahis mevzuudur. Eğer metnimizde
qāšu'dan sarfı nazar edilirse, bu, tahliye edilmiş şehir kısmında
tanrı Aşşur'un da gayrı mahdud olmayan bir mülke sahip bulun-
duğu keyfiyetine bir delildir. Mülk sahibi herhalde kiralın kendi-
sidir, fakat onu tanrıya "bırakır,,; fakat hangi gaye için? İstifade
edilmesi için mi? Mabed mensuplarının yerleştirilmesi için mi?

e) *St. 11-12. isarī epēšu*

Krş. *gimerti isarī ana Aššur bēlišu ipuš* : İrişum No. 3, 5, 6, 7;

isarī ša ^d*Aššur epuš* No. 4 ;

isarī u₃ mušlālam ša ^d*Aššur* No. 8 b ;

sihirti isarī ša bit ^d*Aššur* No. 8 d e ;

ana ^d*Adad bitam u issarišu ipuš* No. 10.

(Aşşur mabedi hakkında) Şalim - aḫum III 1

u E₂ .GAL LUGAL ^d*Da-gan kumšu isarēšu bit ḫubūri u
abussīšu.*

Schwenzner, AfO 7,264 v. d. da manasını tesbit için gayret
etmiştir, fakat bunda *esēru*'nun etimolojik iştikakının tesiri altında
kalmıştır. Fakat etimoloji hem *isaru* (*isarru*?) hem şimdi bahis
konusu edilecek olan *tisar(r)u* için gerek gramatik (**kišadum*,
**tikšadum* ! yoktur) gerekse semantik (*esēru*, aşağı yukarı, "sıkıca
bağlamak,, anlamında olup burada gereken "çevirmek, ihata etmek,,
manasına gelmez) bakımından imkânsızdır.

İlk akla gelen, mabed sahasının binaları ile yani "müçtemilât
tesisleri,, ile münasebeti olduğudur. Bu husus Şalim-aḫum kitabe-
sinin yukarıda zikredilmiş olan parçası ile muhtemel kılınmakta-
dır; orada *ēkal šarrim Dagan* "kiral Dagan'ın sarayı,, (bu asıl
mabedin eski bir adı olabilir, geç zamanda Ekur yahut Eşarra

adını taşımaktadır)'nı ve onun sella (*kummu*, başkaca *uadmānu*, *papaḫu*)'sını şunlar takib eder :

- a) *isari*
- b)
- c) *bit ḫubūri*
- d) *abussī* ;

cemi halinde *gimirti* "bütün, hepsi,, *siḫirti* "tüm olarak,, bu tek-
lifin lehindedir.

isaru'yu herhangi bir şekilde *igāru* (eski metinlerimizde tesbit edilmiştir) 'nun sinonimi kılmak için hiçbir sebep yoktur. Şu halde "duvar,, hatta mabedin ihata duvarı (bu zaten cemi hali dolayısıyla imkânsızdır) değildir²⁷. Biz Sami etimolojisini reddetmiş isek te *isar(r)u*'yu, geç devir Asur inşaat kitabelerindeki *tisar(r)u*'dan (Weidner, IAK 76; Schwenzner, AfO 7, 247 altnot 45; AfO 10,23) ayıramayız; *tisar(r)u*'daki *t*'yi, daha ziyade *tibira* : *ibira* ve birçok diğer misallerdeki mümaselete göre substrat dilin bir hususiyeti olarak izah ediyoruz.

Aşşur mabedinin nasıl *isaru*'su varsa Sanherib'in tersanesinin de (müfret) *tisaru*'su mevcuttur, Luckenbill, Sanh. s. 96, 78 (paralel yerde : *šikittu*), ki bu "saha,, "kompleks,, 'den başka bir şekilde terceme edilemez. Bu yer *tisaru*'yu *dūru*'nun bir sinonimi kılmağa ve Aşşur şehrinin iç duvarı ile münasebetli (Weidner, Schwenzner) addetmeğe manidir. Sadece *tisaru*, Asurda müşahhas yapılar tümüdür (IAK 76, 36; KAJ 254,6).

Duplikatı KAV 83 ile birlikte KAR 214 I 30 v.d.'na göre Aşşur mabedi, *Ekur* yahut *bit Aššur* şu kısımlardan ibarettir :

- a) *papaḫu rabū*
- b) *papaḫu la a-ṣ[i-e]* (herhalde = *bit Ninlil*), yalnız KAV 83'de.
- c) *bit nakamāte*

d) 3 *kisallu* (1 k. *abāri* [ŞL 579, 386], 2. k. *Ninlil*, 3. k. *namri*). Kült yerlerine inhisar eden "tanrılar adres kitabı,, (KAV 42, 43, 180; RA 14, 171) şunları zikreder :

- a) *papaḫu*
- b) *bit Ninlil*

²⁷ AfO 11, 364, 14'e göre Akatça *kisū*.

- c) *bīt hurše*
- d) *bīt Ea-šarri*
- e) *bīt Allatum* ²⁸;

d ve *e* ancak geç devirde Aşşur mabedi tümüne idhal edilmiş olmalıdır; *e*, I. Şamşi-Adad, No. 4'e göre İkünü tarafından inşa edilmiştir.

IV. St. 12 - 24 : bīt ħubūrī'nin inşa kitabesi

- a) Kısımları
- b) *bīt ħubūrī*
- c) *ħubūrī* (st. 12 - 14)
- d) *ZU-e-ni-in* (st. 14 - 16)
- e) *rimu*-formülü (st. 16 - 19)
- f) *sikkatu* formülü (st. 19 - 23)
- g) Lânet (st. 23 - 25).

a) 12'nci satıra göre kiral iki *ħub.* yaptırır; HAR-gud serisine göre *ħub.* (bk. c) = *namħār sābī* "bira sunan sâkinin kabı",dır. Sâkinin asıl faaliyetine *mazû ša šikari* denmektedir; st. 23 v.d.'da *bīt (ħubūrē) tū'imē* içinde *šik(a)ra mazû* edenler te'lin edilir. Bu keyfiyet, st. 16-23'den dolayı, "b. ħ.'nin inşa kitabesi," tesmiye ettiğimiz st. 12-25'i bir vahdet olarak toplamakta bizi haklı kılar. Buna göre *ZU-e-ni-in* denen (st. 14) cihazları *bīt ħ.* içine koymalıyız. Tam paralel yazılış dahi c ve d maddelerinin birbirleriyle ilgili bulunmaları lehindedir. e ve f bahisleri, aşağıda temas edildiği gibi, yalnızca b. ħ. ile değil bütün Aşşur mabedi ile alâkalı telâkki edilmelidir.

b) bīt ħ.

ħ. 'lar binaya ismini verecek kadar belli başlı demirbaş eşyalarıdır. İrişum yapısının öncüsünde, Şalim-aħum tarafından inşa edilmiş Aşşur mabedi kitabelerinde (No. 1, 16) geçer; Asur kiralılarının kitabeleri, İrişum'unkiler gibi, onlardan bahsetmezler. İrişum, ismi, ikiz-*ħubūru*'lara göre "İkizler evi," ne çevirmiştir. Bu çift oluş dahi (dual yerine) cemi halindeki *ħubūrī*'den çıkaracağımız gibi, daha Şalim-aħum devrinde vardı. Bir *ħ.* herhalde Aşşur'a ikincisi İştâr'a vakfedilmişti.

Bira yapmağa yarayan nesneyi st. 14 v. d. dan istidlâl etmek

²⁸ İlaveten f) = *bīt Siraš* «bira yapılan yer», bk. altnot 31.

istemıştik; fakat *st. 23* bize bütün bunların sadece sembolik olduğunu, edevatin göz boyamağa mahsus bulunduğunu kabul etmek gerektiğini gösterir gibi görünmektedir.

bit hurše adı altında *bit hubūri*, geç zamana kadar korunmuş olsa gerektir: "tanrılar adres kitabı," KAV 42, 43 § 3. İçine tanrı heykelleri de dikilmişti; orası aynı zamanda bir mahkeme idi ki onun ilâhî yargıçları - kitabemizde anılanlardan farklı olarak ⁴DI. KUD. MEŞ *ša parakki* diye yad olunurdu. Belki IAK 138, 5, 16'da *bit* ⁴DI. KUD. MEŞ ile *bit hurše* kastedilmiştir.

Eski *bit hubūri* ile yeni *bit hurše*'nin tarafımızdan aynı olarak kabul edilmesi, mutfak ile bira içilen yerin muhtemelen mekânca bir birlik teşkil ettiği düşüncesine dayanmaktadır; "Kap.," tabletlerinin şahadetine göre *huršu*, hususî bir evin mutfak ve yemek odasıdır²⁹; burada önem ekseriyetle " (kilitlenebilen) kiler," üzerindedir³⁰; Aşşur mabedinde de *bit hurše*, KAV 43 a. y. 32 ve paralel yerlere göre mutfak telâkki edilmiştir (bk. Weidner, IAK 91, altnot 3); buna nazaran *b. h.*'ye Sumerce *e₂. şu. bur. an. na sun'i* ismi verilmiş ve *bit naptani itarraşu* "yemekleri hazırladıkları yer," olarak terceme edilmiştir.

bit hubūri ile *bit hurše* arasında ayniyet kurma fikrimizi, nihayet IAK 91, 18'e göre halk ağzında *bit altamme (aštamme)* denen, Aşşur'lu İştâr'ın mabedindeki *bit hurše* ile mümâselet te desteklemektedir. Bu ise misafirhaneli aşevi olarak kâfi derecede taayyün etmiştir³¹.

²⁹ Meselâ KTHahn 9, 32-35 (kelime sırasında hafif bir emendasyonla: *ana hurşika mala akāl şerrika u aşşitika şebilamma nēnu eprışunu lū niddin* "çocuklarının ve karının iâşesi için (gerekli) olanı mutfağına gönder ki, biz onların hissesini verebilelim!");

TC 128b x+8 "yeni evde mutfakta işsiz güçsüz oturuyor".

³⁰ TCL 3, 51, 11: *şaptam. . . . ihhurşim pihişi* "yünü kilere kilitle!"; benzeri CCT 4, 35b, 17; EL 180, 4; Cont. 26, 11; TC 3,99, 9; [Bir Mari mektubuna nazaran Şubat-Enlil'deki *hurşu*'da güzel kokulu merhem yapılmaktadır: Jean, Arch. Or. 17, 328].

³¹ Asb. Rm. IX, 50'ye göre bir misafirhane sahibi kadın (SAL *aštamma*) yemek (*nidnu*) satmaktadır. OLZ 1921, 135a'ya nazaran "genel ev" olmayıp "konak"tır. — Eski *bit hubūri* yerine, altnot 28'de kayd edilmiş olan, *bit Sıraş* "bira yapılan yer" (krş. altnot 49)'ın geçtiğini düşünmüyoruz. Çünkü bira yapılan yerin başlıca fonksiyonu *bappiru* denen ve biraya ilâve edilen maddenin istihsalinden ibaret olup bira içilen yerle asla alakalı değildir (bk. altnot 47). İrişum'un planını araştırmak gerekirse, "Tanrılar adres kitabı"ndaki sıralamaya göre bira yapılan yerin mabed kompleksi içinde bulunmadığı görülür.

c) St. 12-14

Paralel metin yerleri : İrişum No. 6, 17-22 (=No. 13, I 7-14), krş. No. 1, 6 v. d. 2 *hubūrēn* (ana ^dAššur *bēlija*) *ulid* 2 H.U.US ša 1 GU₂t a *siparrim ina išdišunu aškun*.

Filolojik mülâ hazalar

St. 12(-15).

Gerek "Kap.," metinlerinde gerek Eski Asur kitabelerinde şunu müşahede ediyoruz. İki dane olan nesnelere, tabiaten çift olmadıkları takdirde, isimlere *šinān*, *šittān* ilâvesiyle dual şeklinde ifade edilmektedir; (bazan, yerine cemi şeklinin geçtiği) alelâde dual şekli ise malûm yahut önce zikredilmiş iki adet olan nesnelere bahis konusu edildiği vakit kullanılmaktadır.

A'da: 2 *hubūrēn* st. 12 "iki,"
2 *us'ēn* st. 13
2 *ēnēn* ZA 43, 115, 30;

B'de "muayyen olan iki," : *ēnēn* ibid. 35; ZU-e-ni-in kitabelerimizde st. 14; *ku-u₂-e-en a-ni-ti₂-in* Photo Ass. 4062 st. 9, (krş. Lewy, HUCA 17, 53). Buna mukabil cemi *narkābē* st. 15 (burada ise iki sayısı mutlak surette zarurî değildir); *hubūrē* Şalim-ağum 1,16; *tū'imē* yukarıda st. 23 (tabii olarak çift)³².

St. 12'de *tū'imē*'deki ek tam olarak tesbit edilmemiştir, fakat "Kap.," tabletlerinin dil itiyadına göre gereklidir. Burada dualde isimle sıfat arasında mutabakat daima hâkimdir³³.

tū'imē(n), Akatça *tū'amu*'ya dayanmaktadır ki, bu Arapça *taū'am*, İbranca *tō'am* kelimelerine tekabül eder; Arapça *tu'am* tâli formu yalnız Âramca'da temsil edilmiştir.

St. 13. Bu satırın başında noksan olan 1-2 işareti tamamlamadık. Burası için [*lū*] teklif edilemez, çünkü Eski Asur kitabelerinde

³² «Kap.» vesikalarında meselâ TC 2, 19, 6'da: *šina tuppēn*, 13'te yalnız *tuppēn*.

³³ Nihayet dual ekinde *-en* ve *-in* arasındaki değişikliğin de izah edilmesi gerekmektedir; dualde normal ek *-en*'dir, fakat yukarıda *annitīn*, *suēnīn*, «Kap.» *raqqitīn* kelimelerinde bunun yerinde *-in* bulunur. Eski Asur yazıtlarının *e* ve *i*'nin ortografyasında meydana koydukları rabitasızlığa rağmen (bk. ZA 43, 116, st. 30'a ait varyantlar) burada fonetik varyantlar kabul edilmelidir; belki normal hallerde dual eki vurguyu kendi üzerine çekmektedir, buna mukabil **anni'tīn*, **raqqitīn*.

hiç bir yerde tesbit edilmemiştir. *hubūru*-kaplarının imal edildiği maddeyi koymak ta uygun düşmez. Böyle olsa idi ancak [KU₂.UD] akla gelirdi³⁴; zira Eski Asur lehçesinin dil itiyadı **ša kaspim* icabettirir³⁵; paralel yerlerde de böyle kıymetli bir madde sükûtle geçilmezdi. Aynı suretle B'de dahi kutsal eşyanın daha yakından tayinine imkân yok gibi görünmektedir³⁶.

Her iki kopya metnimizde 2 u₂-u₃-e-en'in tekabül ettiği, paralel orijinal kitabelerdeki 2 H₂.US, SA.TU'nun *ša-du-im* yerine yazılması³⁷ kabilinden, "pseudo - ideogram,"ın fonetik yazılış için kullanılmasıyla münasebetlidir. Bu suretle meydana çıkan ^u*šum*³⁸ için hiçbir yer bilmiyoruz. Kelimemizin, *hurāsum* H₂.SA (mergup bir altın³⁹ nev'inin tavsifi) ve "Kap., tabletlerinde *hušāū* yahut *hušāū* (plurale tantum) adıyla sık geçen⁴⁰, günlük ihtiyaçlarda kullanılan madde ile alâkası yoktur.

³⁴ [URUDU] olamaz, çünkü bu nevi kaplar asla bakırdan yapılmamıştır.

³⁵ Meselâ *kāsam ša hušārim* TC 2, 22, 15; *šamšam ša hurāšim* Babyl. 6, 191, 7, 7 v.d.

³⁶ B st. 13'te *tu₃-i-me-e[n]* tamamlamamız da şüpheden azade değildir.

³⁷ Yahut *a-ki-tam* yerine A₂.K.I.IT; u₂-*hi-nam* için U₄.H₁.IN; *nurmū* için NU.UR.MA.

³⁸ Baştaki ^u in *h* ile ifade edildiği hususunda Eski Asur devrinden hiçbir belge yoktur, bunuala beraber st. 37'de *lā habārim* hakkında bu eiheti dikkat nazarına aldık. Babilceden: i-na H₂A-di-a-nim BB 48,24 (Sandhi ?); *apparū* yanında *happarū* Fauna 102; H₂U-ur-H₂U-ud (= ^u*ur^uud*) YBT 10, No. 5,3; 52 III 4; *haru*: *aru* MSL 1,211 (Saudi ?), *hadāru*: *adāru* (geç devirden); *hakukūtu*: *akukūtu* (geç devirden).

Hem birinci hem de üçüncü konsonu laringal olan Samî kökler pek seyrek, böyle bir teşkile misal olarak herhalde yalnız **hs*^u gibi bir kök akla gelir. Belki Asurcada muktebes bir kelime bahis konusu olup bunun *a-u₂-š₂-im* ZA 43, 115, 42 ile aynı olduğu düşünülebilir.

³⁹ Yalnız CCT 4, 22b, 19. H₂U.SA'yı H₂UŞ.A yerine basitleştirilmiş bir yazılış olarak (IR₄ yerine IR yazılmasına kıyasen) izah ediyoruz. GUŞKIN. H₂UŞ.A = «kızıl altın» (Thompson, Chemistry 59).

⁴⁰ Bu kelimedede eskimiş maden, maden parçacıkları, kırıntısı (*scraps*) gibi bir mana arıyoruz, muayyen bir madeni kastetmeksizin de olsa bunu tunç ile ilgili görüyoruz. Dellilerimiz şunlardır: TCL 17, 55, 36-39: *lu-u₂ hu-še-e 1(?) ma-na lu-u₂ 1 pa-ša-am šu-bi-lam*; burada yazıcının ya (tunçtan) bir balta yahut onun yapılmasına yarayacak maddeyi istediği ihtimali akla yakındır. — KAJ 310, 61 v.d. *ud-du-gu* URUD.MEŞ u₃ UD.KA.BAR.MEŞ *hu-ša-u₂ la hi-tu* «bakırdan ve tunçtan maden parçacıklarıyla yapılmış mekikler (?) tartılmamıştır» — (Bundan başka *erū hušū* (TCL 10, 55, 18; ABL 319, 8), *siparru hušū* (HWB 295), *parzillu hušū* (TCL 13, 233, 40) ile *hu-še-e parzilli* (Nbn. 558, 15) vardır.—

St. 14. Paralel metinlerdeki *ina işdişunu aşkun* için bizim kopyalarımızda : *ina qarbişunu addi* = "onların yanına (*hubūru*'lara) koydum," ifadesi okunur ; krş. BIN 4, 122, 5 v. d. [*1 su₂*]-*pa₂-nam* ⁴¹ *kaspam* *ri-ik-su₂-um i-na qe₂-er-bi-šu na-di₂* "ona 1 kevgir, gümüş(ten) , bir bağ (gümüş tel ⁴²) konulmuştur.". Burası *nēpišu* "madeni çubuklar,"'ya bir *riksu*m konan (*ina libbi nēpişim nadi*) başka yerleri andırır ⁴³. Metnimizde olduğu gibi, bu yerde *ina libbi* ve sinonimi *ina qerbi*, "içinde," değil, ancak "ona," olarak tercüme edilebilir ⁴⁴.

Eşyanın izahı

Bira istihsalinde kullanılan kaplar hakkında Zimmern'in ZA 32, 166 - 170 (1919)'deki makalesine şu kısa mülâhazaları ilâve edelim :

A. HAR - g u d serisi, Rez. A, 2.tablet, 65 - 68 ⁴⁵

" B, 2. " , 279 - 282 ⁴⁶ :

Kültepe metinlerinde *h.* üzerine muamele ağırlığına göre cereyan etmektedir (ağırlık 30 mana'dan 45 şeqel'e kadar), kalay, *h.*'dan dört defa daha pahalıdır (TC 3, 157, 13-15).—Hem muayyen bir madeni hem de bir vasfın ifadesini imkânsız kılan daimî bir cemi hali için *starrū* cemi hali ile karşılaştırınız (meselâ EL 242, 11; CCT 3, 85, 9) = «tunç eşya».—Bu kelimenin bir renk ifade eden *huşû*'dan etimoloji bakımından ayrılması ve daha ziyade, kırıntı, döküntü ilâh.... için çok kullanılan *haşû* fiilinin *fu'âl* şeklini ifade etmesi mümkündür ; bu sonuncu fiilin manası aşağı yukarı «ufalamak» tır (CT 17, 31, 12). (Belki *kīma huşé* ile de bağlanabilir Astr. Ch, 2. Suppl. No. 64 I 9, onun için Weidner, IAK s. 12, altnot 1'de «humuzlanma» manasını teklif etmektedir).

⁴¹ Krş. Gelb, OIP 27, 66 ve Oppenheim, AfO 12, 344 altnot 4. Bizim terceme teklifimiz ZU.BA-*num*'un Babilcedeki *supinnu*, *supīnu* ile eşitliğine dayanır.

⁴² *riksu*m olarak burada, takriben 5 şeqel tutan ve Aşşur'a sevk edilen gümüş üzerine konan resim ve komisyon (*nishātum* ve *şaddū'atum*) ilâve edilmiştir.

⁴³ Oppenheim, AfO 12, 355 altnot 40.—Metnimizin her iki varyantının açıkça gösterdiği gibi, münakaşa edilen yerdeki *ina libbi (qerbi)* den ZU.BA-*num*'un bir kap olduğu ve dolayısıyla *epēšu* için «paket yapmak, denk bağlamak» manası çıkarılamaz.—Asur ticaret kolonileri devrinde *nēpišu*, *riksu* ve gümüşün ufalanması için bk. Bossert, Königssiegel 165 v. d.

⁴⁴ BIN 6, 179, 5 v. d. da : *şitta işşabtān* *ina libbi riksim şaknānikkam* «deste (demet) ye senin için (diğer süs eşyaları ile beraber) iki küpe konmuştur».

⁴⁵ K. 152 (RA 14, 179); K. 4547 + , Rm. 358 (RA 28, 135).

⁴⁶ K. 242 (RA 28, 132); K. 207 (V R 42, No. 4).

- a) duk. laḥtan = laḥtanu = namḥar šikari
 b) duk. MUD₃ = ḥubūru = „ sâbi
 c) duk. am. ma. am = ammamu = „ turrû
 d) duk. ḥara₄ = ḥarû = namzitu

B. *namzitu* ve *namḥāru* bira imalinde en mühim cihazlardır, onlara şuralarda tesadüf ediyoruz ;

a) bira yapılan yerde (*bit* LU₂.ŞIMXGAR⁴⁷, mabed birahânesi ise = *bit* dŞIM⁴⁸) ;

⁴⁷ BE 9, 43 : *şikaru reštû* (kaş. sağ «ilk mahsul», tezadı kaş. u.2. sa) nun yapılması için 6 *namzitu*, 2 *namḥāru* ;

Nbn. 787 : *şikaru reštû*'nun yapılması için 10 *namzitu* ve *namḥāru* ;

BRM 1, 12 : *billātu* «mahlut bira» yapımı için 5 *namḥāru* ;

NRVU 616 : 8 *namḥāru* ; burada *namzitu* yok gibi görünüyor, belki de onun yerine taştan bir yalak kullanılmıştır.

Bira yapan, biracı manasındaki LU₂.ŞİM (krş. Th. Bauer, *Inscr. Assurbani-pals* s. 2 v. d.) ideogramı, bira baharatı (ŞIMXGAR, Sumerce : *bappir*, Akatça : *bappira*) yapımından gelmektedir ; onun Sumerce ismi *lumgi, ningi*, Akatçası muhtemelen *siraşû*'dur ; CT 12, 24, 49 böyle tamamlanmalıdır ; CT 6, 23c, 4 ile de karşılaştırınız.

bappiru Eski Asur devrinde evde imal edilmekte ve eşit ağırlıkta somunlar halinde muhafaza edilmekte idi (BIN 4, 90, 4 ; CCT 23, 20 ; TC 3, 181, 15'te sayılmıştır ; EL No. 147, X- 17'de tartılmıştır).

LU₂.ŞIMXGAR'ın bir nev'i olan LU₂.ŞIMXA ve *siraş* - ki *siraşû* bundan gelmektedir - için bk. altnot 48.

Eski Asur ve Eski Babil çağında *bappirû*'ya koku veren cevher'in ne olduğu henüz bulunmamıştır ; Yeni Babil devrinde bira baharatı olarak bahçelerde yetişen *kasû* nebatından istifade edilmiştir (bk. NRVU, s. 526 v. d.)

Arpanın maltlaştırılması (*baqālu*) - ki bu işten hususi bir meslek (*bāqilu*) te inkişaf etmiştir -, nihayet bizzat biranın istihsalı (*laḥāmu, laḥḥumu*) ve mayalanacak biranın kilden kaplara (*dannu, habû*) boşaltılması da biracıya düşen vazifelerdendir.

⁴⁸ Bk. altnot 28 ve 31. Biracılar loncasının koruyucuları tanrıçe Ninkasi ve (bazan aynı ulûhiyet olarak teşhis edilmiş olan) Siraş (Siris) ile dŞIM yahut dŞIMXA (hiçbir vakit dŞIMXGAR değil) ideogramlarıdır. *siraş* (aşna'nın tahlil için olduğu üzere), bira için şairâne, edebi bir adlandırmadır ; onun aslında *bappiru*'nun bir sinonimi olduğu, *siraşû* meslek adından çıkarılabilir ; LU₂.ŞIMXA'nın biracılık mesteliğinin bir nev'i mi yoksa yalnız yazıya has bir varyant mı olduğu henüz anlaşılamıyor ; sonuncu düşünce daha muhtemeldir, zira ŞIMXA ideogramı *ea-nāqu* serisinde bulunmaz ; dŞIMXA ulûhiyeti umum biracılık zanaatının dişi mümessilidir ; Asb. Rm. IX 50 dahi bu noktâi nazarı destekler.

b) meyhanede (*bit sâbi*)⁴⁹;

c) hususi evde⁵⁰.

C. *mazâ'u* (=Sümerce sur) "sıkarak usareyi çıkarmak," tır⁵¹, *billātu* "karışık bira,"⁵² yahut *ribku* "kaynatılmış bira,"⁵³ gibi daha iyi arpa birası nevilerine karşılık *şikaru mazû*⁵⁴ yahut *mez'u*⁵⁵ ile "alelâde bira," ifade edilir. Arpa maltının suyu *namzitu* içinde elle sıkılarak çıkarılır; Akat devrinden buna dair resimler: Weber No. 438 ve Frankfort XXII c'deki mühürlerdendir.

D. *namzitu* cihazı, tipik bir şekilde, ağaçtan mamul bir mesnet (*kannu, qanqannu*) üzerine bindirilmiştir⁵⁶. Bu cihazdan üç nevi tefrik edilmektedir:

⁴⁹ *sâbâ*'nın ve ekseriyetle *sâbitu*'nun tipik bir cihazı sayılan *namzitu* için bk. Zimmern, ZA 32, 172, 32; 169; *hubûra* (= *namhar sâbi*, yukarıda A b'ye göre) için: AMT 96, 2,5 *ina bit sâbê a-şar hu-b[u]-r[i]* (krş. Ebeling, MAOG V 3, 13). *bit sâbi*'de taze bira istihsal edilir (*şikar sâbi* yahut *sîbu* Zimmern, ZA 32, 167; Gray, Şamaş No. 1 I 45 v. d.). ± 1400 yıllarında mevcut olduğu ve Suriyede revaçta bulunduğu tesbit edilmiş olan (Moortgat, No. 526) birayı kamışlarla içmek âdeti Babilonyada Eski Babil zamanındanberi riayet görmemiş olsa gerektir; daha ziyade içki kabı *nasbû*'ya dayanarak *sabû*, taze birayı bardakla sunmak manasına alınmalıdır.

⁵⁰ Meselâ Nbn. 258, 12 v. d.: *2 namzitu, 2 namhâru*; aynı suretle NRVU 836.

⁵¹ AMT 105, 8: *ta-man(!)-za-*² (nardan usare);

.. 13, 6, 3: *ta-ma-za-*² (objesi kırılmıştır, gözün içine fışkırtmak, paralel olarak st. 6'da *tunattak* «damlatmak»); krş. KAR 182, ay. 29; 187, 14.

Sümerce sur hem «akmak», hem de «akıtmak» manasındadır. Aynı zamanda danelerden yağ, üzümünden şıra çıkarmağı ifade eder, Akatçada ise ona *şahûtu* tekabül eder.

*imazza*²ya karşı, kitabemizde st. 24'te *imazzi*(²) varyantlarına dikkat etmelidir. Bunlardan ilkinin yukarıda zikredilen geç Babil devri şekilleri arasına almalıdır. Fakat IV 1 presens *immanzi* (HWB 396 a; KAR 375 III 31) göstermektedir ki Babilcede I 1 *imazzi* dahi meçhul değildir.

⁵² Yukarıda altnot 47 ve ABPh No. 87'ye göre *billātu* dahi *mazû* ameliyesiyle istihsal edilmektedir, (*nablulu* cihazı ile) karıştırma. buna göre *mazû* faaliyetinden sonra olmaktadır.

⁵³ Thureau-Dangin, RA 19, 84; HAR-g u d serisi, Rez. B, tablet 6, 71 (*bi-lat* [*billat* yerine] *ribki*).

⁵⁴ ZA 32, 168 altnot 1; yakında Oppenheim tarafından JAOS'de yayınlanacak bir ilâve parçası ile HAR-r a serisinin 23 üncü tableti; (*şikaru*) *mazû*'nun buradaki mukabillerinden birisi ka ş. l u ş. a = «bulanık bira»dır.

⁵⁵ Gray, Şamaş No. 1, I 49; HAR-g u d serisi Rez. B, tablet 6, 72.

⁵⁶ Zimmern, ZA 32, 169; Thureau-Dangin, 8. Camp. 54 altnot 4; CT 42, 32; 43, 68; Nbd. 258, 15; Camb. 330 v. d.; VS 6, 314. (C'de kaydedilmiş) Resimlerle karşılaştırınız.

1. *namzītu* = Sumerce *ḫ a r a₄* = Akatça *ḫarū*⁵⁷;
2. „ = „ *dug.nig₄.dur₂.bur₂* “kaidesi delikli,⁵⁸;
3. „ = „ *k a k k u l* = Akatça *kakkultu, kakkullu*⁵⁹;

Tahammür *namzītu* kabı içinde vuku bulur, hiç olmazsa bunun ilk safhası orada cereyan eder ki, bu esnada kap altnot 58 ve 59'a göre bir tıkaç veya kapak ile kapatılırdı⁶⁰.

E. *namḫāru*⁶¹ kabı, *namzītu* içinde yapılan ilk bira maddesini almasından (*maḫāru*) dolayı bu adı almıştır. Biz *namḫāru* kaplarını ince uzun destiler olarak tasavvur etmekteyiz. Onları mühür tasvirlerinde bu neviden resimlerle (bk. D ve altnot 49) aynı tutuyoruz. Bunlar bir takım kaideler üzerine oturtulur, alçak üç ayaklar üzerinde de dururlar.

F. A'da kaydedilen müsavata itimad edebiliriz: ona nazaran yalnız meyhanede (ilâve ediyoruz ki bira yapılan yerde de) (büyük) *namḫāru* = *ḫubūru*, (evde) alâlâde *namḫāru* = *laḫtanu*⁶².

Kullanılan bütün *namḫāru* ve *namzītu* neveleri kildendir; haraç ve ganimet eşyaları listelerinde ise en sık geçen maddelerden biri

⁵⁷ *ḫarū* kabının *namzītu* olarak işe yaradığı ancak lûgatler vasıtasıyla (yukarıda A d) tesbit edilmiştir (ZA 32, 174, 53'te mevcut değil). *ḫarū* AfO 12, 138 v.d. göre daha ziyade istihlâke hazır biranın konmasına mahsus bir kap olarak kullanılır (bizim *ḫarū*'nun henüz nüfuz edilemeyen diğer manaları için bk. MSL 2, H zeyli).

⁵⁸ Von Soden, ZA 43, 273 altnot 3; G. Meier, AfO 12, 45 altnot 40 v.d. İdeogramın lûgavî manası «kırık deliği olan» dır. Bu sebepten o neviden *namzītu*'ların kaidesinde bir akıntı deliği vardı ki, bu bir tıkaç ile (*purussu*; **purussū* değil) tıkanabiliyordu. O nevi *namzītu*'nun «küçük» varyantı *napraḫtu* deye adlandırılmıştır.

⁵⁹ ZA 32, 168 v. d.; ḪAR - r a, tablet 10, 205-211'de şu sırayı buluyoruz: *kakkullu, namzītu, napraḫtu, ḫarū*. — *kakkullu* geniş karınlı ve dar ağızlı kilden bir kaptır (KAR 94, 26); sım sıkı kapamanın bir remzidir: *kīma kakkulli katim* CT 4, 8a, 8 ve 22; SAI 6633 v. d.; *katim* = Sumerce ŞU₂ yahut DUL. Buna nazaran bir kapakla - tıkaç değil - kapatılmış manasındadır.

⁶⁰ *namzītu*'nun **manzītu* deye bir tâli şekli yoktur; Bezold'ün lûgatinde s. 167'de (CT 3, 2, 6'daki *sūmam u arqam kīma panī manzi'at* . . . dan dolayı) «büyük, mayalanma küpü» manası verilmiş kelime daha ziyade alâimi sema (*manzât*) anlamındadır.

⁶¹ Vokabulerlerden başka (bk. yukarıda A) krş. Thureau-Dangin, Rit. Acc. 53.

⁶² Eski Babil ev idaresinde: YBT 2, 152, 40 ve 43 v. d.

olarak tunçtan *namhāru*'ya tesadüf ediyoruz ki⁶³, ekseriya aynı maddeden yapılmış *narmāku* "su dökmek için ibrik", in yanında zikredilir⁶⁴. Buna mukabil haraç eşyası meyanında tuçtan *namzitu* pek seyrek anılır⁶⁵. Geç devrin Babilonya mabedlerinde bira yapılan yerin teknil tehzizatı (*qanqannu, namzitu, namhāru*) gümüşten yapılmıştı⁶⁶.

G. Eđer *st. 13*'e ve bu husustaki mülâhazalara (yukarıda s. 191 v. d.) dönecek olursak, (her ne kadar fiktiv de olsa) içinde tanrı Aşşur (ve Şerū'a) için taze bira yapılan *bīt hubūri*'yi tasavvur etmeğe yarayacak kâfi mukayese noktaları bulunduğunu görürüz.

Neden yapılmış olduğu hakkında teknil paralel yerlerin birşey bildirmediği ince uzun bira kaplarının (*hubūru*, bk. s. 189, 192) E'ye göre tunçtan olması muhtemeldir, onların imali hakkında dupli-katlarda kullanılan *uālādu* "doğurmak", bu suretle normal *patāqu* "(tunç) dökmek", yerini almaktadır⁶⁷. 14 üncü satıra nazaran destilere bronzdan masif, 30 klg. ağırlığında bir ayak takılmıştı, belki bu Weber No. 526, 348 de resmedilen neviden bir uçayaktır. ²*uṣum* olarak tesmiye edilişi kendisine mahsus şekli hakkında bir bilgi vermiyor⁶⁸.

H. *St. 14-16: ZU-e-ni-in ve narkābu.*

⁶³ Muss-Arnolt s. 681; Mitanni prensesinin çeyizi arasında tunçtan bir *namhāru* zikredilmiştir, Am. Knudtzon No. 25 IV 57; Am. No. 19, 32 'deki altın *namhāru* ise herhalde efsâne âlemine aittir.

⁶⁴ CT 19, 31, 8-10 b'de şu edevat (benzeyen şekilleri sebeble olsa gerek) bir gurup teşkil etmektedir: 1. *narmāku*, 2. *lahtanu* (= *namhāru*) ve 3. *birsisū* (= *namāṣu* «sütten yağ elde etmeğe yarayan kap»). Burada 2 ve 3 için Akatça normal mukabilleri konmuştur.

⁶⁵ HWB 396 a: gümüşten *namzitu*, Firavnın hediyesi olarak Am. No. 14 II 36 da geçmektedir.

⁶⁶ YBT 6, No. 62; YBT 7, No. 185.

⁶⁷ Benzeri KINE KU₃.UD u.ş. t. u. da «ocak, gümüşten dökülmüş». Samsu-ditana'nın 14'üncü yılı tarihi, BE VI 1, No. 115. — «Çekiçle döğmek» için edibâne «doğurmak», dolayısıyla «meydana getirmek» uymasa gerektir. Şu da var ki Sumerce tu d (= *uālādu*) dahi heykel yontma anlamındadır (meselâ Gudea A statüsü 3 II 3; G statüsü 3 XVI 7).

⁶⁸ ²*uṣum* kelimesinin, kendisinden daha geç devir kelimesi olan *uṣṣū* (plurale tantum, «bir evin temeli») nun neş'et ettiği farzedilmesi gereken öz şekil olmasını imkânsız addetmiyoruz. Kitabe bu yerde de şâirane ifade tarzından istifade etmiş olabilir. (*uṣṣū*, 'ṣṣ kökünden gelmiş olamaz. Diğer Sâmi dillerdeki karşılıkları iktibaslara dayanır.)

Yukardaki D ile mukayeseden şu müsavat çıkmaktadır:

*Zu-e-nu-um = kannu,
narkābum = namzītu.

İlk zikredilen aletin, bütün kannu'lar gibi, ağaçtan yapıldığı büyük bir ihtimalle tunç kaplama'dan (st. 14 v. d.) anlaşılıyor.; bir kaide olduğuna da "üzerine koymak „ (st. 15 v. d.) ve "süvari„ (st. 15) işaret idiyor.

Görünüşe göre başkaca tesadüf edilmemiş olan ZU-e-ni-in⁶⁹, tereddüdsüz sū'ēnēn okunur ve, šamšum = "kurs„⁷⁰ mümasaletine benzer bir şekilde, "aylar„ diye tefsir olunabilir. Acaba ağaç çemberler böyle mi ifade olunuyordu?

narkābum başkaca yalnız üst değirmen taşını ifade ediyor⁷¹, eğer teklif ettiğimiz mana tahakkuk edecek olursa, o, bira yapmağa yarayan esas cihazın mutad ismi olmayıp şairane mecaz olarak mütalâa edilmesi gereken bir addır, ki bu da müşkülât arzeder⁷². Bu cihazın (kap) da tunçtan olduğu emniyetle söylenebilir, st. 15 te de siparrim sehven atlanmıştır.

d) St. 16-23. "ri mu„ formülü

Paraleli İrişum No. 12 I 11-14:

¹¹ [E₂] -tum ¹² [ri]-mu-um ¹³ [šu]-um-šu ¹⁴ [x] na [y] (E₂-tum'a uymaz.)

No. 12, kısa satırların da gösterdiği veçhile, orijinal bir kitabe olup, IAK s. XVI'de iddia edildiği gibi No. 13'ün duplikatı değildir. Eski tahririnde sikkatu- formülünü de ihtiva eder. Başka paralelleri yoktur. Kitabe, kol. 2 nin gösterdiği gibi (No. 7 bunun dupliktır) Aşşur mabedi inşaatile ilgilidir.

St. 16-23'e dair filolojik mülâ hazalar

Gayrı muayyen harfi tarif anlamında šumšu, -ša :

⁶⁹ Kelimemiz belki emendasyon yardımıyla BIN 6, 175, 17'de bulunabilir, orada st. 16 v. d. şunu okuyoruz: 2 ma-na ħu-sa-u₂ ia-u₂-tim (-tum yerine) a-na ar-UD(okunuşu ħa?)-tim a-na 3 su₂-ŠI₂(okunuşu e?)-na-tim.

⁷⁰ Krş. Oppenheim, AfO 12, 345.

⁷¹ İbranca rākab gibi,

⁷² Bununla beraber, bir kelimedede alışılmamış bir şekilde iki işaretin atlanmış olmasına rağmen, A nüshasında ar-be-e'nin iyi okunuş şekli olduğunu, na-ar-kaş be-e'yi ise kopya eden yazıcının anlaşılmayan metni düzeltmesi suretinde izah edecek kadar ileri gitmek istemiyoruz.

Müşterek Akatçada yalnız *mimma šumšu* = "herhangi bir," ; ingilizce "any", manasındadır :

a) EL No. 246, 30

²⁸*tup-pa₂-am* ²⁹*ša ki-ma tup-pu-um* ³⁰*šu-um-šu* ³¹*ša hu-bu-ul* NN ³²*ša i-na bit* x y *ša* ⁷³*e-li-a-ni* ³³*sa₃-ar tup-pa₂-am u₂-ka₃-al* "bende bir tablet var, muhtevası: XY'in evinde (bulunan), çıkacak NN'e ait bir borç senedi, muteber değildir," Burada *šumšu*="any",

b) TC 3, 264 A, 14

¹³*tup-pu-um* ¹⁴*šu-um-šu* *ša i-na* ¹⁵*bi-ti-a e-li-a-ni* ¹⁴*ša*
¹⁹*sa₃-ar*

"muhtevası (olan), evimde meydana çıkacak bir tablet muteber değildir," Manası "any",

c) CCT 4, 27 a 12

¹¹KU(I).H.I.A A[N].NA *pi₂-ri-ka₃-nam me-nu-n[i-a-nam]* ¹²*u₃ ma-aš₂-ki š₂-ma-am šu-um-šu la₂ i-[šu]*

"bende elbiseler, kalay, bir gömlek, bir yahut deriler, herhangi bir mal yoktur," Mana = "any",

d) CCT 3, 14, 7

u₂-nu-tam₂ šu-um-š[a] ša i-bi₄-tim i-ba-ši₂-u₃

"evde bulunan herhangi bir ev eşyası",

[Buraya ait olmayan

e) Liv. 3, 15

¹⁴*A-mi-na* ¹⁵*šu-um-šu* ²⁶*ma-na* ¹⁰*š[iqil]* ¹⁶*kaspam ha-bu-ul-ni-a-ti₂* "A. isimli biri bize borçludur," cümlesindeki *šumšu*'nun bu şekilde kullanılışı günlük Akatçaya mahsustur.]

İrişum-kitabesinde ve onun duplikatı olan İrişum No. 12'de *šumšu*'nun kullanılışı, Kültepe tabletleri Asurcasındakine nazaran manaca daha geniştir :

St. 16 bitum rimum šumšu

St. 17 „ lamassum šumša

St. 18 „ šigurum lū dannat šumšu

St. 19 „ aksuppum lū êrat šumšu

St. 20 LUGAL šumšu

⁷³ b misaline göre belki {*ša*} : bu takdirde terceme daha basittir.

Bunlardan yalnız st.20'deki *šumšu*, “*any*” manasındadır, diğerlerinde ise bu gayrı muayyen bir harfi tarif makamındadır.

St. 19: aksuppum, askuppum'un Asurca şekli olarak KAR 1 a. y. 23, 27, 31'de de geçer.

rīmu formülünün izahı.

1. Hernekadar temenni formunda (*lū*) stilize edilmemişse de, dört mısra (*a-d*), herhalde mabed takdislerinde söylenen kutlama formülleridir. Temel atma töreninde mabedin takdisi âdeti (Sumerce *silim-sum*), Gudea, Cyl. A XX 27-XXI 12 'de tesbit edilmiştir. Mabedin bir Zû kuşu, veya bir pars ile müsavi tutulduğu bilhassa üçüncü ve dördüncü hayır dua sözleri bizim formüllerimizi hatırlatmaktadır:

2. Mezkûr kelâmın sadece *bit h.* ile değil, bütün Aşşur mabedile münasebetli olduğu (akla yakın mülâhazalardan başka) No. 12 duplikatı (bk. yukarda s. 198) ve Şamşı-Adad'ın Aşşur (=Enlil) mabedine taktığı *bit rīm mātāti* (bk. aşağıda 4.) adile isbat olunur.

3. *b-d* mısralarının manası açıktır: mabed bir (şehir) muhafız(ı) vazifesi görür; mabed (şehir), Lamassu ve kapı perilerinin (eve) bahsettikleri aynı (majik) korunmayı sağlar.

lamassu için krş. Landsberger-Bauer, ZA 37, 218 v. d. İrişum zamanında mabed kapılarına Lamassu şekillerinin dikildiğini, yahut geç Asur devrinde olduğu gibi Lamassu adlı muazzam (yabani) ineklerin mevcut olduğunu kabule sebep görmüyoruz. Buna mukabil *c* ve *d* mısralarından (herhalde insan şeklinde, erkek) koruma perilerinin kapılara konduğunu öğreniyoruz ki, onların isimleri (ve şekilleri?) kitabenin 2'nci kısmındaki 7 hâkimlerinki kadar gelişi güzeldi.

4. *a* mısraındaki *rīmum*, *b*, *c*, *d* uzuvları ile aynı nizama mı tabi kılınmıştır, dolayısıyla aynı şekilde “koruyucu” olarak izah edilebilir mi? Böyle bir tefsir yalnız parallélisme'e dayanmamalıdır: M.Ö. 1000 yıllarından itibaren *rīmu* (yabani boğa) resimlerinin saray ve mabedlerin kapılarında en fazla bulunan apotropeik tip oluşu, Babilonyada da durumun aynı oluşu (Asur için HWB 603 a; Babilonya için ZA 37, 90, 18), şahıs adı Aşşur-rīm-nişişu (Stamm, PN 228), paralelleri *-lamassi-*, *-šadī-nişişū* (v. b.), *rīmu*'nun metnimizde “koruyucu” olarak telâkki edilmesini destekler.

Fakat bu şahıs adı münferittir ve dolayısıyla bunda ifadesini bulan dil itiyadı temellendirilemez. Bunun için şöyle bir izah tarzını tercih ediyoruz: *rimu*, Aşşur mabedinin adı olarak "koruyucu," vasfını (hiç olmazsa aslı olarak) haiz değildir; daha ziyade Lagaş'ta Eninnu nasıl herhangi apotropeik bir çeşniye sahip olmaksızın bir fırtına kuşu ve bir pars ise (bk. yukarıda 1), Aşşur mabedi aynı suretle bir yabancı boğadır. Gudea silindirinin başka yerlerinde de mabed veya mabed kısımları ile hayvanlar arasında mukayeseler vardır (yabancı boğa, arslan Cyl.A XXIV 18). Fakat ZA 39, 245 ve devamındaki mabed ilâhilerinin ve mabed adlarının (RLA 2) bize öğrettiği veçhile Sumerler nazarında asla mutad telâkkilerden değildir, bunlar daha ziyade Gudea hymne'lerinin heyecanlı, yüksek şiir kademesinde bulunur.

Daha iptidai olan Asurlularda durum başkadır: Burada Aşşur mabedinin *rimu* tesmiye edilişi o kadar halkça idi ki, I. Şamşı-Adad, Aşşur = Enlil esasını kurduğu reformunda basit *bit-Aşşur*'a Sumerce şu tantanalı ismi koymuştur:

e₂ - a - m - k - u - r - k - u - r - r - a *bit ri-im ma-ta-a-tim* kitabe No. 1 III 6 v.d. Bu isimden anlıyoruz ki, *rim mātātim* bizzat mabede taalluk etmekte olup Enlil (=Aşşur) ile ilgili değildir ve —hiç olmazsa Şamşı-Adad için— bu *rimu* isminde sadece bir şehir bekçisi değil, gururlu bir cenkçi ifadesini bulmuştur. Şamşı-Adad'ın 1 numaralı kitabesi Aşşur mabedinin avlusunda, hatta sella içinde bulunmuştur. Kitabe Babil üslûp ve lehçesinde yazılmıştır. Burada "Enlil," denebilir ki "Aşşur," un bir tercemesidir. Fakat E-amkurkurra adı tutunmadı, tanrı Aşşur yerine Enlil'in yerleşmediği gibi. 1. Sammanasar, Aşşur-Enlil synchrétisme'ini tekrar ele aldı. Fakat şu da var ki Aşşur mabedini o, kitabelerinden "Aşşur mabedinin büyük avlusunda," bulunmuş olan yalnız No. 12'de *bit Enlil* diye adlandırmıştır. Diğer (herhalde daha geç) nüshalarda (IAK 126, 4 ve daha başka yerlerde sık sık) Aşşur mabedini, *Ekur* olarak isimlendirmektedir; bu yazıtlarında Aşşur'a doğrudan doğruya Enlil demekten de çekinmekte olup ona Enlil'in Nunnamnir'i ünvanını vermektedir (IAK 126, 5; 128, 17; 130, 25; 132, 4). Fakat *bit Enlil* ve *Ekur* arasında, Enlil ve Nunnamnir arasında esas itibariyle hiç bir fark yoktur.

Kültlerin Nippur'dan kaldırılarak Aşşur mabedine götürülmesi

ise (tanrılar adres kitabına ve *tākultu*'ya⁷⁴ göre Enlil, Ninurta, Nusku), herhalde I. Salmanasar'ın zamanına düşmektedir. IAK 128,20 - 132,10'da *ilāni āšibūt ēkur* *ukin* ifadesinden bu anlaşılmalıdır. Ninlil gerçekte Şerūa'nın yerine geçirilmiştir. Aşşur şehrinde Aşşur mabedi dışında bir Enlil tapınağı mevcut değildir, fakat Aşşur mabedinin bir kısmı olarak *bit-Enlil* de yoktur; tanrılar adres kitabı,, yahut *tākultu*'da buna dair bir iz bile mevcut değildir. Onu keşfetmek gayretleri boşa gitmiştir: Andrae, *Das Wiedererstandene Assur* 89; Weidner, IAK s. 128: *Enlil šiprija* yerine daha ziyade *Bēlum ibrija* (sonraları "eski bēl "Bēlu labiru) okunmalıdır, bk. F.K. Müller, *MVAeG* 41,3, s. 43, altnot 1.

Schwenzner, *AfO* 8, 113 v. d. da Aşşur-Enlil *synchronisme*'i hakkında doğru hüküm vermekte ise de s. 119'da, Eski Asur devrinde "an dem Nebeneinander von Assur und Enlil,, keyfiyetine bağlı kalmakta ve İrişum'un Enlil'e mahsus bir mabed inşa ettirdiğine inanmaktadır. Fakat s. 120'de Ekur ile Aşşur mabedinin kastedildiğini teslim eder, Ekur'da "dachte man sich Assur und Enlil anwesend,, diye pek de iyi anlaşılmayan bir ifade kullanır.

I. Şamşi-Adad tarafından yalnız tanrı Aşşur'un adı Enlil'e çevrilmekle kalmayıp Aşşur şehri isminin de Şubat-Enlil'e döndürüldüğü, Mari mektuplarına istinaden, Dossin tarafından ileri sürülmüştür (RA 34, 135); bununla beraber bu tahmin henüz ispat edici yahut tekbiz edici delillerden mahrumdur (krş. Gelb, *Hurrian and Subarians* 43); biz ise Şubat - Enlil = Çager - pazar müsavatını müdafaa ediyoruz.

e) *St. 19-23, sikkatu formülü.*

Paralel metin yeri No. 12 II 1-12

ma-ti-[ma] ša [E₂-tam₂] i-pu-[šu] ru-ba-[um] ša ki-ma [ia-ti₂] šu-ma E₂-[tūm] i-ta-[na-aḥ]⁷⁵ i-la-[bi-ir] si₃-ka₃-[tam₂] la u₂-ra-[ab₂] si₂-ka₃-[tam₂] a-na (I) devamı harap olmuştur.

Geç devir kitabelerinden paraleller:

a) (I. ?) Şamşi-Adad, No. 4, 13-15 *innuḥu sikkiti ana ašriša [lu]ter*. Asurbanipal kütüphanesinde bulunmuş olan ve I. Şamşi-Adad'a aidiyeti şüpheli olan bu kitabenin mahiyeti üzerinde

⁷⁴ III R 66, VI 11 v. d.; KAV 42 I 14. 16. 22.

⁷⁵ Beklenen ifade *i-na (!) - [aḥ-ma]*'dır.

durulmayacaktır. Arkayüzü muhtemelen, Şamşi-Adad'ın kendi *sikkatu*'sunu binanın daha önce yapılan *sikkatu*'suna ilâve ettiği suretinde tamamlanmalıdır.

b) "IV., Puzur-Aşşur No. 3, IAK 30 *sikkati aşkun rubā'u urkē'u sikkati ana aşrišu luter* ;

c) Keza II. Enlil-nāşir IAK 32;

d) Keza Aşşur-bēl-nişēşu IAK 32;

e) Aşşur-rīm-nişēşu IAK 36 *sikkātīşu ana aşrişina uter* "şehir duvarının önceki banilerinin çivilerini," *rubā'u urkē'u sikkātīşu ana aşrişina luter* ; (burada -şu = *dūri*) ;

f) Yukarda olduğu gibi İrēba-Adad IAK 36;

g) Yukardaki gibi I. Aşşur-uballit No. 3, 4;

h) Enlil-narāri IAK 46 *sikkati aşkun*, fakat *şumi şaşra u sikkati luter*.

Arik-den-ili (IAK 48) ile bu formül ortadan kalkar; *sikkatu* yerine, Babil usulüne uyularak *narū*, *şumi şaşra geçirilir*. [Daha I. Şamşi-Adad No. 1 'de *sikkatu* yerine *temennu* (cemi) ve *narū* (cemi) görülür.]

IAK 'daki (neden olduğu anlaşılmayan) hatalı tercemeye karşı bu yerler şöyle terceme edilmelidir:

"çivimi çaktım; gelecek bey çivimi yerine yerleştirsin!,"

Buna nazaran, binayı yapan yahut tamir eden, formülün ortadan kalkmasına kadar-ki âdetin ortadan kalkması bundan çok daha önce vuku bulmuştur-bina başına yalnız bir çivi çıkıyordu (e misalinde şehir duvarlarında da her hükümdara yalnız bir *sikkatu* düşer). Şu hale göre, Asurluların "2'nci bin yıldan beri kullandıkları"⁷⁶, Aşşur mabedinin yazılı ve yazısız *sikkatu* "kilden çiviler,"ini-ki ancak I. Salmanasar'dan itibaren yığınla görülür - bir tek *sikkatu*'nun dejenere bir formu olarak mı telâkki etmeli, yoksa onları daha ziyade bir "yapı unsuru," suretinde mi izah etmeli? Formülümüzde bunlara hiçbir atıfta bulunulmaz.

Formülün daha eski şeklinde (bizimkinde ve İrişum'un başka bir kitabesinde) *şakānu* yerine *maḥāşu* konmuştur; bu, binaların

⁷⁶ Üzeri yazılı numuneler I, Aşşur-narari'denberi (\pm 1500) görülür. Son olarak E. Michel tarafından Welt des Orients 1, 215 v. d. 'da ele alınmıştır.

tesisi yahut takdisi için çivi çakmak âdetinin henüz canlı olduğunu, yahut hiç olmazsa bu âdetin an'anesinin henüz uyanık bulunduğunu gösterir. Kuru "ana ašrišu luter,, formülü, st. 21'deki *sikkatam lā ura'ab* ile daha plâstik bir hale gelmiştir. Bir *sikkatu*'nun sarsılmaksızın yerinden nasıl kaldırıldığını ve sonra tekrar kendi yerine (*ana ašrišu*) döndürülerek nasıl yerleştirildiğini (*turru*) sorarken *lā rubbu* ve *ana ašrišu turru* arasında bir mubayenet bulunduğunu ileri sürmemeliyiz. *ana ašri turru* (Sumerce prototipi ki. bi..... gi₄ gibi) "tamir etmek,, tir ki, burada görünüşe göre eski vesikayı yahut eski sembolü yerinden oynatmaktan itina ile kaçınılıyordu.

ašru yerine *išru*'daki (daha doğrusu herhalde *ešru*⁷⁷) ses varyantı "Kap.,, metinlerinde de tesbit edilir: KTHahn 6, 13: *a-na iš-ri-šu i-tu₃-a-ar*; Tılsım metni Kt. a/k 611 (bk. yukarda altnot 2), sol kenar: [a]-*na iš-ri-ka₃ [tu₃]-ur*; *ašar* ve *ašrakam*'ın değişmeksizin kalmasına mukabil, *ešrum*'un Eski Asur halk dilinde *ašrum* yerine devamlı bir karşılık olduğunu kabul etmeğe hiçbir engel yoktur.

lā ura'ab cümlesi eski bir bina münasebetile Elâmda şöyle geçer: SAKI 182, 4, 11 v. d.

i-ga-ra-am la(1)-bi(1)⁷⁸-ra-am u₃-ul u₂-ri-ib⁷⁹ i-ga-ra-am e-eš-ša-am i-pu-uš

"(Şuşınak mabedinin) eski duvarı(nı) sarsmadı, yeni bir duvar yaptı,,.

sikkata maḥāšu acaba bir tesis merasimi yahut takdis merasimi mi idi? Birinci ihtimal varid olduğu takdirde *sikkata maḥāšu* (*šakānu*) geç devir inşaat kitabelerindeki *temenna nadû*'ya tekabül ederdi. Bu takdirde *sikkatu* da F. R. Kraus'ın "Altmesopotamische Tonnägel mit Keilinschriften,, (Halil Edhem hatıra kitabı, 1947) s. 96-106'da tahlil ettiği "tesis figürinleri,, çivisine tekabül ederdi. İkinci halde, F. R. Kraus tarafından makalesinde incelen-

⁷⁷ *rašum* yerine *rēšum* yahut *mar'um* yerine *mer'um*'da görüldüğü şekil-deki benzer terkihi sada değişmelerini kabul ediyoruz. Bazı «Kap.» vesikalari EŞ işaretini hiçbia zaman kullanmadıkları için IŞ, doğrudan dağruya eš okunabilir, «10» sayısı için bu okunuş enmiyetle ileri sürülebilir, meselâ *a-diš IŞ-ri-šu* TC 15, 5, krş. *e-šer-tim* EL s. 255 altnot b.

⁷⁸ No. 3'te Sumercesine göre böyle okuyoruz.

⁷⁹ MDP 2, pl. 13, 5'teki fotografa göre.

miş olan kil çiviler, yapıyı yaptıran tarafından mabedin açılış töreni çakılan tek kil çivinin taklidi olarak nazarı itibara alınabilirdi. Zikredilen âdetin Babilonyada da var olduğu farzedilmeli, fakat orada daha Ur-nanşe'den önce pek bol olarak çakılmakla "tereddi,,ye yüz tutmuş olmalıdır.

Bitiş formülünde *sikkatu* yerine (*temennu*), *narû*, (*şumi şafru*) nun geçmesi meselemizi kesin olarak halletmez, çünkü *narû* temele gömülürdü (Andrae, Wiedererst. Assur 145), fakat *narê šakānu* IAK 124, 26'ya göre takdis töreninin (*tašiltu*) önemli bir fiili idi. *sikkata šakānu* yerine *narê šakānu*'nun kaim olması, sadece bir üslûb yeniliği olmayıp bunda bizzat törenin değiştirilmesinin (modernleştirme) aksettiği de akla yakındır ki, burada bu kadim âdetin köylüce görünmesine Babil tesirinin sebep olduğunu muhtemel görmekteyiz.

Yazılı belgeleri toplayarak böyle çok cepheli bir âdet olan çivi çakmanın bizdeki özel kullanımını daha yakından tanımağa çalışacağız :

a) Kıral kitabeleri. Yine Elamdan tek bir belge (Akad dinastisinin sonu veya ondan az sonra) : SAKI 178 d, DPM 6, pl. 2, 1'de tasvir edilmiştir, krş. Kraus, s. 96 - 98 :

II I v. d. "ve o Şitarri kanalını 'açtı'ğı vakit, (kendi) heykelini tanrının önüne dikti, onun (tanrının) kapısına sedir ağacından bir çivi taklidi de kaktı,, (devamında aynı münasebetle meydana getirilmiş tesisler sayılmıştır).

Burada çivi, hiç olmazsa bir fikir olarak, bir kanal inşaatının bitişini tes'id maksadiyle baş tanrının kapısına çakılmak tadır; fakat âdet tereddi etmiştir ; kitabeden (Kraus'ın anlayışından farklı olarak) öğrendiğimize göre, böyle törenlerde mutad bakır çivi yerine (varyant "illustration,, - kitabesinde) hükümdar, tanrıya sedir ağacından muazzam bir bakır çivi taklidi hediye eder.

b) 1. Sargondan önceki zamanda Sumerlerde arsa ve köle alış veriş, münadinin duvara (engar) bir çivi (kak) kakması (KAK) ile tekemmül etmekte idi : Koschaker, Über einige Recht-surk. 102; Pohl, Symbolae Koschaker 61; Kraus 88 - 92. Bu âdet, bir ağaç çiviye içine almak üzere delinmiş kesik koni şeklindeki alış veriş vesikalarında canlandırılmıştır (Kraus 89 v. d.). Ur'un 3'üncü hanedanı zamanından kalma aynı cinsten bir alış veriş

vesikası Oppenheim tarafından Am Or Series 32, metin No. II, pl. XXIV'de neşredilmiştir; buna ilâveten s. 163, 276.

2. Cont. 26, 29'dan, bir ev sahibinin riayet ettiği aynı âdetin belki ticaret kolonileri zamanında da mevcut olduğu neticesine varılabilir : “(senin görüşüne göre) ben, neden babama (ait) evi, mahkeme yolu ile talep edemeyecek ve duvara bir çivi <çakamayacak> kadar küçükmüşüm? „.

c) 2 Mahkeme kararlarını bir çivi çakmak suretiyle tasdik etmek usulü şimdilik kesin olarak isbat edilmiş değildir. Bu hususta aşağıdaki yerler nazarı itibara alınabilir :

1. UCP 9, 2, No. 83⁸⁰ (Eşnunnak, Akad dinastisi devri) 55-58 :
GIŞ.KAK a-na di(!)-ti-la [Na]-ra-am-Sin ma-aḥ-ša-at

“çivi N.'in karar tefhiminden sonra çakılmıştır,,.

Bu vesika st. 35 (GAN₂) ve st. 38'e (ş a b r a) göre bir tarla davasından bahsettiğinden, *sikkatu maḥṣat*'tan bir sınır kazığının çakılmış olmasını anlarız (Koschaker, zikredilen eser).

2. Kitabemizde st. 59'da mahkeme yeri ile ilgili *ašar sikkātim*, tarafımızdan, yargıçların verdiği hükmün bir çivi çakılmakla yü-rürlüğe konması diye anlaşılmaktadır.

[3. “Kap.” mektuplarında *sikkātum* (Lewy, EL 288 'de ZI. GA^{tum} okur ; krş. Landsberger, JNES 8, 255 altnot 39) : yerli beye zarif iki elbise *ana sikkātim* hediye edilir : KTS 57a, 7 ; asıl bir Anadolu *ana sikkātim* seyahat ediyor, C 1, Bilgiç, Fak. Dergisi 6, 507, altnot 87 ; krş. Liv. 10, 8 ; *sikkātum* vuku bulduğunda şehir boştur, pazar yoktur ; *sikkātum* geri geldiğinde (*iturrānim*) ticaret tekrar başlar : TC 2, 37, 3 ; CCT 4, 31a 16 ; benzeri CCT 4, 10a, 17 (ilâveten C 18, Bilgiç, aynı makale) ; BIN 4, 57, 47 ; TC 104 a. y. 11, 14 de herhalde buraya alınmalıdır. Burada bir harp seferi değil, bir seferberlik, yahut bir halk toplantısı bahis konusu gibi görünmektedir.

b) *Arkeolojik delillerin tefsiri denemesi :*

1. Ur-nanşe hanedanından önce yazılı kil çivilerin binalara bol bol çakılması (bu hususta Kraus s. 79 - 87), (duvara) bir çivi çakmakla memleket beyinin yapıyı “takdis” etmesi gibi, Sumerlerde de mevcut olması gereken, bir âdetin kalıntısıdır.

⁸⁰ Prof. Th. Jacobsen tarafından lûtfen hatırlatılmıştır.

2. Utu-*hegal*'in kil çivileri (Kraus 87 v. d.), Kraus'a iltihak ile, arsa mülkiyetinin (yukarda *b*) bilhassa mahkeme kararıyla (yukarda *c* ve aşağıda s. 216) değişmesi esnasında bir çivi çakmak âdetine bağlanır; Puzur-*Şuşinak*'ın halk için önemli yenilikleri, mabedin büyük kapısına bir çivi çakarak tes'it etmek âdeti (yukarda *a*), bir izah çaresi olarak, ancak ikinci derecede akla gelmektedir.

3. Asurlulara mahsus *sikkatu* (geniş başlı kil çiviler. bk. yukarda s. 202 v. d.), bilhassa yazılı olanları, artık hem bir kalıntı hem de açılış töreninde çivi çakmak âdetinin taşkınca kuvvet bulması olarak tezahür eder, fakat bu delil onların izahına, bahusus şekillerini açıklamaya yetmez. Her ne kadar ancak 1500 'den beri ortaya çıkıyorlarsa da eski bir yapı "unsur"una bağlanmalıdırlar ki onların ilköz şekillerini de bilmiyoruz.

f) St. 23-26. Bit hubūri için lânet formülü.

St.23 v.d. šik(a)ram mazā'u, bk. s. 189, 195. "kim *b. ħ.*'de bira yaparsa,, ifadesini lûgavi manada mı anlamalıdır? Bu takdirde cihazlar tam manasiyle göz boyama aletleri olmalıdır; onları bira yapmağa yarayan maddelerle temas ettirmek bile murdarlık ve kudsiyetin ihlâlidir. Acaba mezkûr ifade altında "yetkili tapınak memurları müstesna, şahsi profan maksatları için,, gibi bir mana mı istidlâl etmeliyiz? Mabedin kutsal mutfakları, mezbahaları ve mandıraları v. s. 'nin (bk. bilhassa Gudea Cyl. B VI v. d. [orada Ningirsu'nun birahanesi zikredilmiştir] ve müteakıp sütunlar) gösterişten fazla bir şeye yaradığı ispat edilmedikçe bu istidlâle hakkımız yoktur.

St. 24 v. d. Asıl lânet.

Paralel metin yerleri:

İrişum No. 7, 49 *ša* *ušassaku* ^d*Aš[šur]* ^d*[Adad]*....
No. 10 ²⁹*A-šir^{KI} u₃* ^d*Adad* ³⁰*[u₃]* *be-lum₂ i₃-li₂* ³¹*[za-r]a (!)-šu(!)*
li-ik(!)-su₂(!)-ma.

Aşşur, Adad ve Koruma tanrısına hitap:

IV. Puzur-Aşşur'dan Enlil-nirāri'ye kadar takdis formüllerinde Aşşur ve Adad'a (IAK s. 30-46), bu tanrılardan başka bahis konusu yapının ithaf edildiği ulûhiyete hitab edilmiştir:

Aššur Adad u₃ ^d*Bēlu-LUGAL* s. 42, 27.

Aššur Adad u₃ ^d*Ištar-kudnittum* s. 44, 4, 11.

Ancak 1300 den sonra bu an'ane terkedilmiş ve yalnız Aşşur'a veyahut mabedi yenilenen ulûhiyete hitab edilmiştir.

Tanrı Aşşur yanında Adad'a, Aşşur mabedinin inşaat kitabelerinde bile hitab edilmesi kadim bir gelenektir. Bu keyfiyeti şöyle izah ediyoruz: Aşşur, Dagan ve Enlil ile aynı tutulmadan önce, aslında mevziî bir tanrı, hatta belki de kabile - (şehir-) nom'u idi; buna mukabil Fırtına tanrısı. Önasyanın her yerinde olduğu veçhile, bir yere bağlı olmayan, en yüksek ulûhiyeti temsil ediyordu. "Kap.," metinlerinde artık Fırtına tanrısının bu eski manasından bir iz yoktur; burada hitaplar (Lewy'nin RHR 110 [1934,] 51-53 deki mükemmel tetkiki ile karşılaştırınız) daima, formülümüze de şamil olan "Aşşur ve senin tanrın," şemasına göredir, bu hususta "babamın tanrısı," yahut "Aşşur ve benim tanrım," dahi geçer, krş. Lewy, KTBI s. 36; *liṭṭulā* formülünde "benim tanrım,"ın yerini şu ifadeler de alır:

"Aşşur ve babamın tanrısı," (Lewy, RHR 110, altnot 58).

"Aşşur ve patronumun (*umme'ānu*) Tanrısı," TC 3, 32, 31 v. d.

"Aşşur ve babamın tanrısı," (Lewy, Altnot 53).

Bu formüllerde "Senin tanrın," "benim tanrım," "babanın, yahut babamın tanrısı," bazan adile anılır:

a) *İlabrat*; mezkûr tanrı erkeklerin (biricik?) koruyucu tanrısı olmak görevini haizdir.

b) U+DAR.ZA.AT, BIN 6, 39, 18 v. d. na göre erkek, krş. KTS 15, 27; Lewy, RHR 110 altnot 56.

Bununla beraber İrişum'un koruyucu tanrısı *Bēlum*'dur; KTBI 13, 4; CCT 2, 36, 10; TC 3, 207, 27 ve 30'a göre has isimdir. Bu tanrı *Bēlum i|abriṣa* (bk. yukarda s. 202) yahut nefsi Aşşur şehrinde dışarda tebcil olunan, *Bēlum*-LUGAL (s. 207) ile aynı olsa gerektir. Zikredilen iki tanrı geç devirlerde tanrıların sayıldığı yerlerde (MVAeG 41, 3, s. 16, st. 18 ve 22 ile de karşılaştırınız) birbirinden ayrılmış ise de esasında aynı olabilir.

St. 25. Gelecek neslin imhası (*zēra laqātu*), Akad hanedanının kitabelerinde ve onunla hemzaman olan Susa hükümdarlarınınkinde (SAKI 180, 1, 4; *u₃ KUL-šu lilqutu* "ap-[lam] ⁷a *u₃-[li-id]*) ekseriyetle biricik, herhalde asla eksik olmayan lânet formülüdür. *zarāšu* < **zara'-šu* (*merā-šu*, *hiṭā-šu* gibi) sade Asurca değildir, *ze₂-ra-šu* SAKI 172 XIII, II 10. *laqātu*'yu Güterbock, ZA 42, 8 altnot 2'de "tohu-

mun kuşlar tarafından gagalanıp yenmesi,, olarak izah etmektedir. *laqātu* yerine *kasāmu*'nun geçişi yalnız metnimizde görülür; telâkki aynıdır: *kasāmu*, preteritum *iksum*, “(hayvanlar hakkında) tarlaları yemek,, (BB 245, 7'ye göre), krş. Fauna s. 125. (HWB 344'de ve sık sık tıbbi reçetelerde geçen *kasāmu*: *iksim* “parçalamak,, „ “ufalamak,, mastarını yukarkinden ayırmalıdır). a-b-c maddelerine rağmen *liksumā*'da failin “dual,, oluşuna st. 52'de *ē idinā-šum* ve st. 74'te *liddinā-šum*'da da rastlıyoruz. Burada bu olayın kaydile yetiniyoruz.

V. St. 26-74. muşlalu kitabesi.

Kısımları

- a) St. 26 - 30 : 7 ilâhî hâkimler
- b) St. 30 - 34 (35?) : İrişum adâleti sağlıyor
- c) St. 35 - 38 : “üç söz,,
- d) St. 39 - 52 : namussuz olana lânet

1. Presens'li hüküm cümlesi st. 39 - 46

2. Prekativ'li hüküm cümlesi st. 46 - 52

e) St. 53 - 70(?) : Namusluyu takdis ve namuslu olmağa davet

1. Prekativ'li hüküm cümlesi st. 46 - 59

2. Presens'li cümleler st.x - 70

f) St. 71 (?) - 74 : Adâletli beyi takdis.

Metnin üçte ikisi İrişum'un adâleti tatbik gayretlerine hasredilmiştir. Bu kısım bir inşa veya ithafa dair telmih ihtiva etmez. (Şüphesiz tamam olmayan) St. 29 - 31'den, İrişum'un 7 ilâhî hâkimi *muşlalu*'ya koyduğunu, yani heykellerini yaptırdığını tesbit edemeyiz. Fakat gene de bunu tahmin edebiliriz.

Kitabenin bu ikinci kısmının maksadı inşaat ve takdis kitabelelerine nazaran da başkadır; bu faslın gayesi, berikiler gibi, kırالا yalnız “ebedî bir isim yapmak,, (šuma dārâ šakānu) değil bilâkis asıl hedefi Aşşur hemşehrilerini namus ve adâlete davet etmektir.

İşte bu sebeple kopyanın her iki kısmının aslen bir birlik teşkil etmediklerini kabul ediyoruz; ilk kısım *bit hubūri*'nin inşaat kitabesidir, ikinci kısmın orijinali olarak, mahkeme yerine konmuş olan ve “Kap.,” metinlerinde kendisine bir telmih yapıldığını bulduğumuzu sandığımız (bk. c bahsi), bir taş levha'yı

(*narû*) kabul ediyoruz. Puzur-Şuşinak'ın stel'inde (SAKI s. 178) çeşitli dini tesislerin ve neticede adli hususlar idaresinin (*mēšaru*) birbirini takiben sıralanmış, hattâ orada - kitabemizde olduğu gibi - adâleti ihlâl edene karşı bir lânet söylenmiş olması faraziyemizde bizi yanıltmaz.

IV 6 v. d. *din mēšarim in ālišu idin*

“şehrinde âdilâne hüküm verdi ;

šu dinšu ušbalakkatu u₃ qištašu iṭiru

onun hükmünü kim çiğner yahut adağını alıp götürürse,, (bundan sonra lânet takib eder).

Burada adli işlere yalnız hafifçe dokunulmuştur. Mahkeme yerinde mevcut olduğunu farzettiğimiz tarzdaki taş levhalara dair atıf müphemdir, bk. hemen aşağıda 2.

Susa'dan paraleller:

a bahsi için: 1. MDP 28, No. 3: *Adda-pakšu*

ALAM *ki-i-tum in-na-dim₂ i-na ma-ḥi-ri-im uš-zi-iz*

“doğruluk heykelini yaptı, pazar yerine dikti,,

2. Mukavelelerdeki cümle

MDP 22, No. 1 v. d. ^dŞ₃ - zi *qaqqasu limḥaş* (st. 42'ye paralel)

No. 131 16 v. d. Ş₃ - zi *muḥḥaşu limḥaş* ^{na}(l) *su₂-mi-ta-am ša ili u šarri liba*

Benzeri 130 “kırılın ve tanrının taş levhasının yanından geçsin,, (krş. No. 1, 20: *ina auāt ili u šarri lişi* “tanrının ve kırılın sözünden dışarı çıksın!,,). Heriki cümlelerin manası: “o hakkından mahrum edilsin!,,.

Aşşur mabedinin aynı zamanda şehir kapısı da olan *mušlālu*-sundaki mahkeme yeri I. Adad-narāri'nin *mušlālu* kitabesinde zikredilir: IAK 66, 35 - a. y. 1 *mušlālu ša bīt Aššur ša tarşi bāb niš il māti u bāb* ^dDI.KUD.MEŞ “Aşşur mabedinin, tanrı yemini (mabed-) kapısı ve ilâhî hâkimlerin (mabed-) kapısı karşısında (bulunan) merdivenli büyük kapı,,. Buna nazaran mahkeme yeri yan yana konmuş iki kapıdan ibaret bulunuyordu, bunlardan birincisi resmî yemine, ikincisi asıl mahkemeye hasredilmişti. *Niš-il-māti* (hâkimler gibi) tanrılaştırılmıştı: Müller, MVAeG 41, 3, s. 25.

a) St. 26 - 30. 7 hâkimler.

"Tanrılar adres kitabı", KAV 42 § 5 'te 10 ^dDI.KUD.MEŞ sayılmaktadır. Onları kitabemizin 7 hâkimleri ile karşılaştıralım:

"Tanrılar adres kitabı,"

İrişum kitabesi

No. 1 *Mi-ša₂-ru*

No. 1 *Mi₃-ša-rum*

2 *Il-mi-ša|še-ru*

4 *U₃-li-mi₃-ša-ra-am*

3 *Hi-ip-rag-gi|gu*

3 *Ši₂-e-ra-gu*

4 *Aš₂-ra-ḫab⁸¹ - la*

5 *A-šu-ur-ha-ab₂-la₂-am⁸²*

5 *Pi-šu-ki-na*

6 *Pu-šu-ki-in*

6 *Iš-me-la*

7 *Iš-me-lum₂*

7 *Iš-me-ka-ra-ba⁸³*

2 *Iš-me-ka₃-ra-ab₂*

tākultu 3 (KAR 214)'te şunlar tefrik edilmiştir:

a) ^dDI.KUD.MEŞ (I 12)

b) ^dDI.KUD.MEŞ *ša ku-tal-li* (I 29) = ^dDI.KUD.ME *ša ku-tal AN*

"tanrının arkasında,, MVAeG 41,3, s. 10 II 12:

a), "tanrılar adres kitabı,, § 3 ve MVAeG 41,3, s. 10,44'teki *bit ḫurše*'de (bk. yukarda s. 189 v. d.) bulunan ^dDI.KUD.MEŞ *ša parak-ki* ile herhalde aynıdır.

b), kitabemizin hâkim tanrıları ile eşittir.

b) St. 30 - 34 (35 ?). *İrişum'un adâleti sağlaması.*

Bu bahiste ancak az şeyler sabit olmuştur:

1) Üç cümle *-ma* ile bağlanmıştır, fâiller "ben", üç tanrılar, (şey);

2) St. 31'de [x-t]a-na-ar'da *tn*-formu. Tatmin edici bir tamam-lama elde edilemiyor, belki *u²r*'dan II 3 "komuta etmek,,; *b u²r*'den II 3 "hakikatı bulmak,, olmasa gerek.

⁸¹ Kötü varyant -KI-.

⁸² «Talimat vermek», «nasihat etmek» manası, Sumerce mukabli n a. ri'den (Marduk'un altıncı adı, Yaratılmış destanı VI 144. Labat neşri) ve paralel yer-lerden çıkar, krş. Kramer, JCS 1, 33, altnot 208; Falkenstein, AnOr 28, 122, altnot 1. Sık raslanan İli-aşranni (Stamm 181) şahıs adında da bulunan bu ma-nanın «birine yardım etmek» nüansı da vardır: BIN 4, 22, 8-10 *ula etaşrūni u attā lā taşşaranni*; TC 3, 71, 13 v. d. *aşşīti ana aşārika NN nişpuram*; VAT 9301, 22 v. d.: *ina lā āşiri aḫalliḫ* «yardımcı (arkadaş)ların azlığından yok olacağım»; CCT 3, 20, 35: *kīma bīt lā āşirim tēpuş* «evim) sanki, yardıma hazır olmayan(arkadaş)ınki imiş gibi muamelede bulundun» (Lewy'nin *Orientalia* 15, 387 deki noktai nazarı tutunamaz). Yaratılış destanı VI, 122 (ZA 47, 16) ile de karşılaştırınız.

⁸³ Son ikisi III R 66 V 1 v. d. *tākultu*'da dahi geçer.

c) *St. 35 - 38. "Üç kelime,,.*

Tanrı Aşşur'a hitabı ihtiva eden tantanalı giriş kısmında birbirine muvazi olan ve az bir fark arzeden nominal cümleler (benzeri 16-19, tarafımızdan mabed duaları olarak anlaşılmıştır) mevcuttur ki, burada edebî süsler değil, şaşaalı bir lisan bahis konusudur. Gerek tanrıya (ve hükümdara) hitap, gerek esrarlı muhteva (motif: "ayak basılamaz,, , "geçilemez,, = "mukaddes,,), *muşlālu* mahkemesinde ("yemin kapısı,,nda, bk. yukarıda s. 210) söylenmekte bulunan 35-38'inci satırları yemin formülü olarak görmemize sebep oldu. Bu görüşü Kültepe tabletlerinde, Aşşur mahkemesindeki yemin formülünün "üç kelime,,sine dair telmihlerde tasdik edilmiş buluyoruz:

EL No. 326, 31 v. d. = BIN 6, 216, 31: *bēl aḡātīja ina 3 aḡātīm lizkuramma*

"hasmım üç kelime ile bana yemin etsin ve

EL No. 325, 33 - 35 (aynı ifade) *bēl aḡātīja ina 3 aḡātīm ša <i>-na-ru-a-im laptāni lizkuramma maḡar kārīm*
luka'inīma

"hasmım bana, taş levhada yazılı üç kelime ile yemin etsin ve beni (yemin ile) *kārım* önüne

Bizim noktai nazarımızın doğruluğu kabul edilecek olursa şu hususlar da ortaya çıkar:

- 1) Tabletimiz, hiç olmazsa onun ikinci kısmı, (Aşşur'da *muşlālu* mahkemesine) konulmuş bir *narū*'nun kopyasıdır; bu taş levhanın şöhreti, onun yemin, lânet ve vecize formüllerinin itibarı belki, Kültepede bulunan iki kopyanın yazılmasına sâik olmuştur.
- 2) "Üç kelime,, ile mutad bir yemine değil, resmî bir yemine girilir.

Acaba bu VAT 13509 (Lewy tarafından EL 2, 75 altnot c'de bildirilmiştir) metninde telmihte bulunulan aynı *narū* mudur? *kaspam ušēbalma ana kaspim šibtam u šibat šibtim kīma aḡāt narū'a'im ilaqqēma. . . .* "(borçlu olduğum) parayı (ona) göndereceğim ve o, para için faizi, faizin faizini taş levhanın sözüne göre alacak ve....,,

Burada ilk önce faizi ve faizin faizine ait yüzdeyi tanzim eden bir kanun steli akla gelir, fakat yalnız bu yere dayanarak Aşşur'da daha mufassal bir kanun stelinin mevcut olduğu fikri temellendirilemez. Metnimiz dahi kastedilmiş olabilir; telmih, yalnız bir kısmı

korunmuş olan (st. 67-71) ahlâkı düsturlara ait olabilir; bu takdirde *kîma aḡāt naru²ā'im* "narû, da öğretildiği gibi namusluca ve kardeşçe,, manalarına gelebilir.

Yemin töreninde tanrıya ve kırala, yukarda s. 181 'de temas ettiğimiz, "devlet hukuku formülü,, delâletile hitap edilir.

Yemin edenlere yemini çiğnemek (*mamîta etēqu*), yani günaha girmek (*itê ili etēqu*) korkusu, tanrının, basılması yasak, (ve farazi-yemize göre) öldürücü olan mukaddes bir mahal ile mukayesesi yardımıyla uyandırılmaktadır. Aşşur'un önüne "yemin,, nev'inden bir apellativ koysaydık mukayesedeki cür'et tahfif edilebilirdi. Aşşur mabedinde, Assurbanipal'in Susa hakkında malûmat verdiği veçhile (Rm. VI 65-67), gerçekten böyle mukaddes bir yerin bulunması muhtemeldir.

*qišâtîšunu pazrâti ša mamma aḡu la ušarru ina libbi la ikab-
basu itâšîn,,*

"onların (tanrıların) hiçbir yabancının nazar atfetmediği, sınırlarına ayak basamadığı ormanları,,

St. 37'de *lâ ḡabârim*'in tercemesi büsbütün emin değildir. Kuvvetli fakat sade olan bu ifadelerde nadir kelimeler aramıyoruz; *ḡabâru* fiili başkaca tesbit edilmiş değildir; *ḡabûru*, *ḡabru* (Landsberger, KIF 328; sonuncu katî değil) = "gürültü,, "gürültülü, gürültü eden,, "sükûnetsizlik,, "sükûnetsiz,;

ḡabbiru (HAR-ra, 5 inci tablet, 315) dokuma tezgâhının daima hareket eden manivelâsıdır. Bu iştikak ile elde edilen "hareketsiz, cansız (hayat hakkında),, manası, nehir taşması neticesi meydana gelen bataklığa uyarsa da bunu metne koymadık⁸⁴. Biz şunu tercih ederiz:

ašar la ḡabâri, okunuşu *lâ²auâri*, geç zamanda *ašar lâ a²âri* (<*ua²âri*).

Yanına yaklaşlamayan bu yerleri tavsif eden ifade tarzları hakkında bk. HWB 50; IV R 15, 6 b. *aḡâru*: *ua²âru* tâli formu: Zimmern, Iştar-Şaltu VI 20.

Akatçada fonetik ² in *ḡ* ile ifade edilmesi hakkında bk. yukarda altnot 38.

⁸⁴ *ḡabâru*'nun yalnız bu derece seyrek görülen bir fiil olması değil, *lâ kabâsim*, *lâ etēqim* «ayak basılamaz, geçilemez» ifadeleri ile olan parallélisme'i de bu terceme lehinde değildir.

St. 37: Buraya bir defa daha [*a-pa₂*]-*ru-u₂* konamaz. Çünkü kırık yer geniştir. Biz [*qa₂-qu₂*]-*ru-u₂* teklif ediyoruz.

St. 38: Biz *palgū* okuduk, çünkü *apparū*'yu hendeklerle profan âlemden ayrılmış olarak düşünmekteyiz; fakat *pilku* "sınır,"ın Asur lehçesindeki şekli *palku* da mümkün olurdu.

d) St. 39-52.

Yemin formülüne, mahkeme huzuruna çıkan yalancıya karşı korkunç lânetler de katılmaktadır (14 satır).

1) Presens halinde hüküm cümleleri ile ifade edilen st. 39-46: "yalan söyleme," keyfiyeti, "fazla söyleme," ile anlatılmıştır. Presens halindeki hüküm cümleli, tabii özlü formüllü, yemini bozanlara karşı cezalandırma maksadiyle tanrıların yardımına müracaat edilmeksizin, intikamcı olarak primitiv harabe cini ile bu lânetler apaçık bir surette metnin daha eski bir kademesini temsil etmektedir. *St. 36-46*, İrişum tarafından yahut onun ilham aldığı kaynak tarafından yaratılmış olmayıp, *muşlālu* mahkemesinin eski an'anesine ait olsa gerektir.

Metnin bu kısmında müphem olarak şu noktalar kalmaktadır:

a) St. 40: İntikam cininin adı *x-y ša* *ḥaribim* "harabenin x-y'i," x-y yerinde uzun bir işaret te olabilir; y'nin sonu A nüshasında korunmuştur, [K]U yahut [M]A'ya benzer; [MAŞKI]M muhtemel değildir, GIDIM, UDUĞ imkânsızdır; [AN-*m*]a deye tamamlamak ta tavsiyeye şayan değildir, çünkü, *-ma* ile tebarüz ettirme (*işrišāma* 22, *ippišūma* 44 nev'inden) bu takdirde temellendirilemez.

b) St. 43, üçüncü ceza: GI'yi ideogram olarak okursak ikinci ceza ile bir parallélisme elde ederiz (fakat fail "yemin bozan,"):

kīma karpatim ha< p >³ētīm ih(h?)appe
kīma qanū³im k|g|qīli< m > ik(k)ī³al⁸⁵.

⁸⁵ «Kap.» tabletlerinde AN, GAN₂ yahut E₂ gibi birkaç istisna bir tarafa bırakılırsa, bu neviden ideogramlar kullanılmamaktadır. Fakat iraba tabi kıldıklarında bu ideogramlara da komplemanlar eklenir. Buna rağmen GI bir ideogramdan başka türlü telâkki edilemez. Çünkü o heca işareti olarak asla kullanılmaz. Tabletimiz ticaret vesikalarına nazaran doğru yazmak hususunda aşikâr olarak daha fazla bir hürriyete sahiptir. Aynı serbestlik herhalde AN (*st. 53*) için de varittir. Aynı neviden misalleri Photo Ass. 4062'de (bk. yukarda s. 191) buluruz:

AN = *ilum* st. 13.

DUG = *karpatim* st. 10.

Gl okunmasıyla metinlerde başkaca tesbit edilmemiş olan *k|g| q ĭ l* yahut *k|g| q - ˘ | ħ - l*'nin "bükmek," (transitiv yahut intransitiv) manası da meydana çıkmaktadır (geç devir vesikalarında, demon insanı bir saz gibi eğer, başkaca bunun fiili *ħuṣṣuṣu* yahut *šubbu*).

2) *St. 44 - 52*'deki daha yeni ve edebî lânetleme formülü yalnız yalancı şahidlere yöneltilmiştir. 7 hâkimler

šībūt sarrātīm'de bulunanı

dīn sarrātīm ile

cezalandıracaklardır ; İrişum'un kitabesinde hitap ettiği üç tanrılar, yalancı şahidden iki (üç ?) lûtfu esirgeyeceklerdir ; metinde onlardan yalnız ikincisi korunmuştur :

ta-aš₂-ra-a[m].

Daha önce belki [*a-šar i-l*]u-ku " nereye giderse (gitsin) ," yahut benzeri tamamlanabilir. Şu da varki yalancı şahidden zenginliğin esirgenmesi pek hafif bir ceza gibi görünmektedir.

e) 1) *St. 53 - x (en aşağı st. 60)*. *Namusluyu takdis*.

Bu kısımda *st. 35 - 52*'deki majik ve dini hava terkedilir. *St. 59*'daki hâkimler artık *st. 48*'deki ilâhi hâkimler değildir, onlar bilâkis, kiral adına adâlet dağıtan memurlardır ; burada İrişum'un adâlet tevziindeki nimetleri sayılmaktadır.

Akatça'daki *consecutio temporum* kanunlarına göre *59*'daki prekativ'i *56, 57* ve *58*'de de tamamladık. Yalnız son uzvu durativ olan (. sını deye) presens'ler Akatçanın sentaksına karşı gelecekti. Presens değil de pretativ, İrişum'un, bundan böyle mer'iyyette kalacak bir reform yaratmış olmasını şart koşar. Krş. KH kol. 41, 2 - 17 : *aḫlum ḫablum ša aḫātam iraššū . . . dīnšu limur* "hakkından mahrum edilmiş davacı bir kimse hakkını bulsun,, *St. 53 - 55*'deki şart cümlelerinden sonra bu takdisler " . . . bana itaat eden,, e tevcih edilir, cümlenin ortası belki de "tanrının [hima-yesinde],, diye tamamlanmalıdır, *ilum* için sadece AN münferid bir yazıdır (krş. altnot 85).

St. 54. Başlangıç aşağı yukarı [*i-nu-mi*] yahut [*i-Şamši'*] ;

St. 55. Başlangıç takriben [*i-la₂-ka₃]-ni* yahut [*i-le-a*]-ni.

Adli vecibelerin takdisi şunlardan ibarettir :

1. Bir *rābišu* (saray komiseri) tayini,
2. Âdil hâkimlerin temini,

3. Mahkeme kararlarının infazının sağlanması.

l'e ilâve : "Kap.," tabletleri, *rābişu*'nun (ücreti taraflarca ödenen) bir mümessil, bir nevi dâva vekili olduğunu gösteren bol misâller vermektedir (Krş. Eisser, EL 2 s. 138). Taraflar için dâva vekili ekseriyetle şehir makamları tarafından tayin edilmektedir (*rābiş alim*), fakat mânasına göre bizim (*rābişum ša ēkallim* ile aynı olan *rābişum ša bēlija* (EL 326,20), kiralın da bu avukatlara mümessillik tevcih ettiğini göstermektedir. "Kap.," tabletlerine göre (daha 3. Ur dinastisi zamanından kalma Lagaş mahkeme zabıtlarında geçen *maşkim*'de ifadesini bulmuş olan) bu mesleğin başlıca vazifesi, hasımları şahidler önünde sorguya çekmektir (*ša'ālu*). Bununla metnimizin 56'ncı v. d. satırları aydınlanmaktadır.

St. 57'yi tamamlayışımız doğru ise yargılama cereyanının hazırlanması gibi tarafların ve tanıkların mahkemeye celbi de *rābişu*'ya düşen vazifelerdendi.

3'e ilâve : *St. 59*'da *līdinū*'dan sonra yeni bir şart cümlesi yoktur ; bu sebepten *st. 60* için bir prekativ daha kabul etmeliyiz, bu takriben şöyle olabilir [*sikkassu limmaḥiṣ*], *60*'da izler 4'üncü yahut 5'inci işaret olarak *li-* lehindedir. Bu suretle kararın verilmesile, doğruluğu için İrişum'un ihtimam gösterdiği, mahkeme seyri sona ermiş olmuyordu ; bunu bir tamamlayıcı muamele takip etmekte idi. İhtimal şudur ki, dâvayı kazananın talepleri, onun, mülk kazanmaya sembol olarak, ancak âmme huzurunda, mahkeme yerinde sırf bu maksada hâdim bir kapıya bir çivi çakmasıyla resmen tasdik ve kabul olunmakta idi. Bu hususta paraleller yukarda s. 207 de bulunur ; bilhassa Utu-ḥegal'in kil çivisi, s. 207, bu âdetin bir kalıntısı olarak izah olunabilir.

St. 68 : En ziyade akla gelen tamamlama şudur : [*li-iš-t*]a-ka₃-na-ni-[....., prekativ I 3 ; fakat satır sonu için yalnız bir kaç imkân göz önüne alınabilir⁸⁶. Bununla beraber şukadarını tesbit edebiliyoruz :

⁸⁶ a1) *lištakkananni* «o beni devamlı surette techiz etsin»,

a2) *lištakkanāni* «onlar beni devamlı svrette techiz etsinler»,

tamamlamaları gayrı muhtemeldir ; çünkü satır bitmiş gibi görünmüyor, bilâkis aşağıdaki satırın çizgisi üzerine yazılmıştır ; kitabede başka yerde «o» (= tanrı) geçmez.

- a) *St. 50*'nin prekativ sırası buraya kadar devam etmektedir;
 b) Fâil muhtemelen üç tanrı(Aşşur, Adad, Bêlum)'dır ; fakat konu yine dinî bir hal almıştır;
 c) *St. 69*'da yalnız fâil değişmesi değil, zaman değişmesi de vardır.

St. 69-70 yahut *71* : *st. 26-68* faslında presens halinde bitiş formülleri : (eğer benim hukuk nizamım carî ise, Aşşur hemşehrileri) barış içinde ve tanrı korkusu altında yaşayacaklardır.

1. *St. 70* : ... *ilam ula uparrû* " onlar tanrıya küfretmezler „ *parû* için bk. HWB 539 (*parû ša pî*) ; *nullatum, magritu* (altnot 61'e göre düzeltilmesi gerekir), *parîtu*, bunların her üçü = *šillatu*, Meissner, BAWb 1, 73, 40-42 ; *malkiša parru'im* " onun küfürlü tavsiyesinin „ BIN 4, 126, 10 ; *puru'* NN *šakānu*, " Kap. „ mektuplarında " bir kimseye küfretmek „, " iftira etmek „, krş. Lewy, RHA 36, 117-124, "Old Assyrian *puru'um* and *pūrum*„, bu yazıda kelimemiz *pūru* " talih (taşı) „ ile karıştırılmıştır.

2. Daha önce, bu cümle ile paralel olan ve *-ma* ile bağlanmış olan [x y] *ina barišunu tardî'a*[m x x x] x (belki *-[h]u*) cümlesi ancak (namuslu, şerefli) hemşehrilerin aralarındaki (*ina barišunu*) münasebete tealluk edebilir. Onun için biz *tardû*'da *ridu* " (iyi) âdet„in bir sinonimini görüyoruz, burada müteakabiliyet ve müşareket *ta-* ile ifade edilmiştir (krş. *tamḥāru* v. b.).

3. *St. 71* (yahut 72) - 74. Gelecek hükümdarın takdisi.

Bu karakterlendirme aşağıdaki noktalara dayanmaktadır :

a) böyle bir takdisin mevcudiyeti, öteki kitâbelerin mümaseletinden ötürü beklenmektedir ;

b) KH a. y. 24 : 53'teki *ina lamassiia ihhiša* " benim koruyucu perim sayesinde (insanlar) bolluk içinde yaşadılar „ gibi yerler ve ZA 41, 297'de tesbit edilmiş olan belgeler gösteriyor ki *lamassišu*'daki *-šu*, ancak, takdisine teb'anın iştirâk ettiği, hükümdara ait olabilir. *St. 73*'ün ortası buna göre aşağı yukarı şöyle tamamlanmalıdır :

- b) *lištakkanāni*[m] " onlar bana devamlı surette hazırlasınlar " izlere uymaz ;
 c1) *lištakkanānišš[u]* " onlar ona devamlı surette hazırlasınlar „,
 c2) *lištakkanānišš[unūti]* " onlar onlara devamlı surette hazırlasınlar „ ;
 b e için meselâ iştanaküninni TC 2, 41, 36 ile karşılaştırınız.

* şehrim/ halkım saadet içinde yaşasın(lar) » (*naḥāšū, damāqu, iāšāru*);

c) st. 72'deki *šākin*[. . . .] ancak hükümdar ile ilgili olabilir, fakat kalmış olan izlere göre *me-[ša-ri-im]* tamamlanamaz;

d) tanrıların kendisine (her yıl?) gebe bir zevce bağışlaması hususundaki dua, vefasız halef aleyhine lânetlemelerde kullanılan *zarāšu lilqutā* (*liksumā st. 25*)

cümlesinin tersine çevrilmişinden başka bir şey değildir.

Düzeltilme ve ilâveler

S. 175, st. 14, 2 ay'ı; s. 176, st. 31 [XXXX-t] *a-na-ar-ma* suretinde düzeltilmelidir.

S. 178 de 56 ve 57 inci satırlar yer değiştirecektir; aynı sayfada st. 51, [XXXX(X). *Ku*; st. 52, [u₃; s. 187, st. 11 qâşu olarak tashih edilmelidir.

S. 192, altnot 38 de *haru*: *aru*'dan sonra şunlar ilâve edilecektir: *ḥe-ri-e-bu*: *erēbu* (eski Babil vok.); [*ḥapir*: *apir* YAOS 70, 111;]

S. 194, altnot 48, st. 3'te (hiç bir vakit dŞIMXGAR değil) yerine (RA 20, 99 VII 45 dŞIMXGAR) konacaktır.

S. 198, altnot 71 *rākāb*; altnot 72, st. 3 *na-ar-ka₃-be-e* şeklinde düzelecektir.

S. 199, st. 21 den sonra d1) BIN 6, 47, 10 v.d. *şuḥram şumšu* . . . *lā taradde'am* ilâve olunacaktır.

S. 206, st. 8 de c) 2 Mahkeme, c) Mahkeme olarak düzeltilmeli st. 28'in sonuna] ilâve olunmalı ve st. 29 b), d) şeklinde tashih edilmeiidir.

DIE INSCRIFT DES ASSYRISCHEN KÖNIGS IRIŞUM, GEFUNDEN IN KÜLTEPE 1948*

Von B. LANDSBERGER (Chicago) und K. BALKAN (Ankara)

Die Ausgrabungen in der Stadt Aşşur, die mit grossem Aufwand und methodischer Sorgfalt von 1903 - 1914 veranstaltet wurden, haben keine Inschrift aus altassyrischer Zeit zu Tage gefördert, die uns so viel Aufschlüsse über altassyrisches Wesen zu bieten vermöchte als die hier veröffentlichte. Mit ihren 74 Zeilen (von denen 45 vollständig, 20 teilweise erhalten, 9 zerstört sind) ist sie weitaus länger als die längste in Assur selbst gefundene, die Inschrift des Vaters des Irişum, Iluşumma, die von Weidner im 43. Bande der Zeitschrift für Assyriologie veröffentlicht wurde. Denn die 65 kurzen Zeilen dieser Inschrift würden nur höchstens 20 der längeren Zeilen unserer beiden Exemplare

* Über den Ort und die näheren Umstände des Fundes gibt uns der Leiter der Ausgrabung, Dozent Dr. Tahsin Özgüç, die folgende Auskunft:

Die Tafeln A und B wurden in dem gleichen Privathause gefunden, das in dem von mir mit B bezeichneten Ausgrabungs - Areal (Planquadrat 20 - 21 - 22) gelegen ist. Dieses Haus bestand aus mehreren Zimmern, Küche und Vorratskammer; es war mit einem grossen (zum Teil mit Stein) gepflasterten Hofraum ausgestattet. In Letzterem, an der Nordmauer, etwa in deren Mitte, wurde Tafel B gefunden, in zwei Hälften zerfallen, die bei Auffindung ein bis eineinhalb Meter von einander entfernt waren; die eine dieser Hälften wies das übliche Rot gut gebrannter Tontafeln auf, während die zweite durch ein Schadenfeuer sich schwarz gefärbt hatte und bröckelig geworden war. In dem gleichen Hofraum, in einiger Entfernung von B, fand sich eine Anzahl von Geschäftsurkunden.

A wurde in dem von uns als Herdkammer bezeichneten Zimmer des erwähnten Privathauses gefunden; eine Tür führt von dieser Kammer in den Hofraum. Auch diese Tafel war in zwei Teile zerfallen, die dicht nebeneinander lagen. Hier wurden zwei weitere Tafeln ausgegraben.

In dem Schutt des Hauses, ein wenig höher als die Fundlage von A und B, wurde die unten Anm. 1 erwähnte linsenförmige Schülertafel gefunden, in einem anderen Zimmer, mitten unter Geschäftstafeln, ein literarischer Text und eine Beschwörung (s. gleichfalls Anm. 2).

Die beiden Tafeln gehören der im *kārum* durchgängig beobachteten zweiten Bauschicht an (von oben gezählt); innerhab des Areals B wurden in der dritten und vierten Schicht noch keine Tafeln zutage gefördert.

entsprechen, die im Formate der Schultafeln hergestellte Abschriften von ein oder zwei Originalinschriften darstellen.

Unter "altassyrischer Zeit," verstehen wir die Periode der assyrischen Geschichte, in der die Stadt von der Dynastie des Puzur-Aššur regiert wurde. Dieser Dynastie hat Šamši-Adad I., der Zeitgenosse Hammurabis, ein Ende bereitet; ein fremder Eroberer, der seine Inschriften in babylonischem Stile und Geiste verfassen lässt. Die assyrischen Könige von 1500 - 1350 knüpfen zwar wieder an den altassyrischen Inschriftenstil an, aber was wir von ihren Inschriften erhalten haben, ist dürftig und nichtssagend. Von 1350 ab verschafft sich der von Šamši-Adad I. inaugurierte babylonische Inschriftenstil bis zum Ende des assyrischen Reiches Alleingeltung.

Der altassyrische Stil ist originell. Nur in den etwa 200 Jahre älteren Inschriften des Puzur-Šušinak von Susa konnten wir einige entfernte Parallelen zu ihm finden. Er ist, im Gegensatz zum Wortreichtum der Babylonier, knapp und komprimiert, urwüchsig im höchsten Grade. Man vergleiche als Proben etwa den "Tempelsegens," Z. 16 - 20 oder die von uns als Eidformel aufgefassten Zeilen 35 - 38 mit nachfolgenden Fluchformeln 39 - 46 oder die Segensformel der letzten Zeile.

Über die Frage, zu welchem Zwecke diese Inschrift in der Kolonie Kanış abgeschrieben wurde, erhoffen wir uns Aufklärung von der kommenden Ausgrabung. Zu Z. 35 haben wir die Vermutung ausgesprochen, dass in den Kültepe - Tafeln an zwei Stellen Bezug auf diese Inschrift genommen wird; das die Sprüche von 35 - 38 in der Kolonie als Eidformel von besonders heiligem Charakter gebraucht wurden; vielleicht auch auf die Ermahnungen von 67 - 70 angespielt wird.

Ob nun diese Inschrift als Unterrichtspensum einer von uns anzunehmenden Schreiberschule der Kolonie diene, von der sich auch sonst Übungstafeln gefunden zu haben scheinen¹, oder ob (was wohl die grössere Wahrscheinlichkeit für sich hat) sie im Versammlungshause der Kolonie zur Verlesung kam, um die Bürger zur Wahrheit und Ehrlichkeit zu ermahnen; der Um-

¹ Kt. a/k 178 (Tafel in Linsenform); 320 (oder die gleiche Kategorie wie die in Anm. 2 angeführten Texte?).

stand, dass die zwei einzigen Tafeln mit Abschriften eines literarischen Textes², die bisher aufgetaucht sind, Duplikate der gleichen Inschrift sind, dürfte kein Zufall sein; die Inschrift scheint vielmehr — eben wegen der Bedeutung ihres 2. Teiles — sich einzigartiger Beliebtheit erfreut zu haben, sodass die Hoffnung besteht, weitere Duplikate zu finden, die die Lücken ergänzen werden.

Zugunsten der Annahme, dass es sich um Übungstafeln der Kolonieschule handelt, spricht die Tatsache, dass Z. 1-5 der Rückseite des Expl. A (= Z. 37-41) von einer anderen Hand geschrieben sind als der Rest der Tafel; auch die im folgenden zusammengestellten sicheren Fälle von Auslassungen und Verschreibungen befürworten diese Annahme, aber sie sind nicht von der Art, dass sie uns die Unbeholfenheit eines Schülers verraten, sie können sehr wohl als Flüchtigkeitfehler eines versierten Schreibers gelten.

Auslassungen

- a) Z. 31 bis Hälfte von 35 in B ausgelassen
b) Zeichen

$gi_5-me-⟨ir⟩-ti_2$ Z. 11 in B, in A nicht erhalten
 $⟨na⟩-ar-⟨ka_3⟩-be-e$ Z. 15 in A, B bietet $[n]a-ar-ka_3-be$
 $ka_3-ba-si_2-⟨im⟩$ Z. 35 in B, A $ka_3-ba-si_2-im$
 $ha-⟨ap_2⟩-e-tim$ Z. 42 in B, A nicht erhalten.

Fehler

$ni-ši_2-im$ für $ni-ši_2$ Z. 10 in A und B
 $i-sa_3-ri-im$ für $i-sa_3-ri$ Z. 12 in A, danach in B zu ergänzen
 $da-a-a-num$ Z. 57 (Plural) in A, B nicht erhalten
[7 $da-a-a-nim$ Z. 29 in A, wofür 7 $da-a-a nu-u_2$ in B,
7 $da-a-a-n]im$ Z. 48 in A, [7 $da-a-a-n]im$ in B;

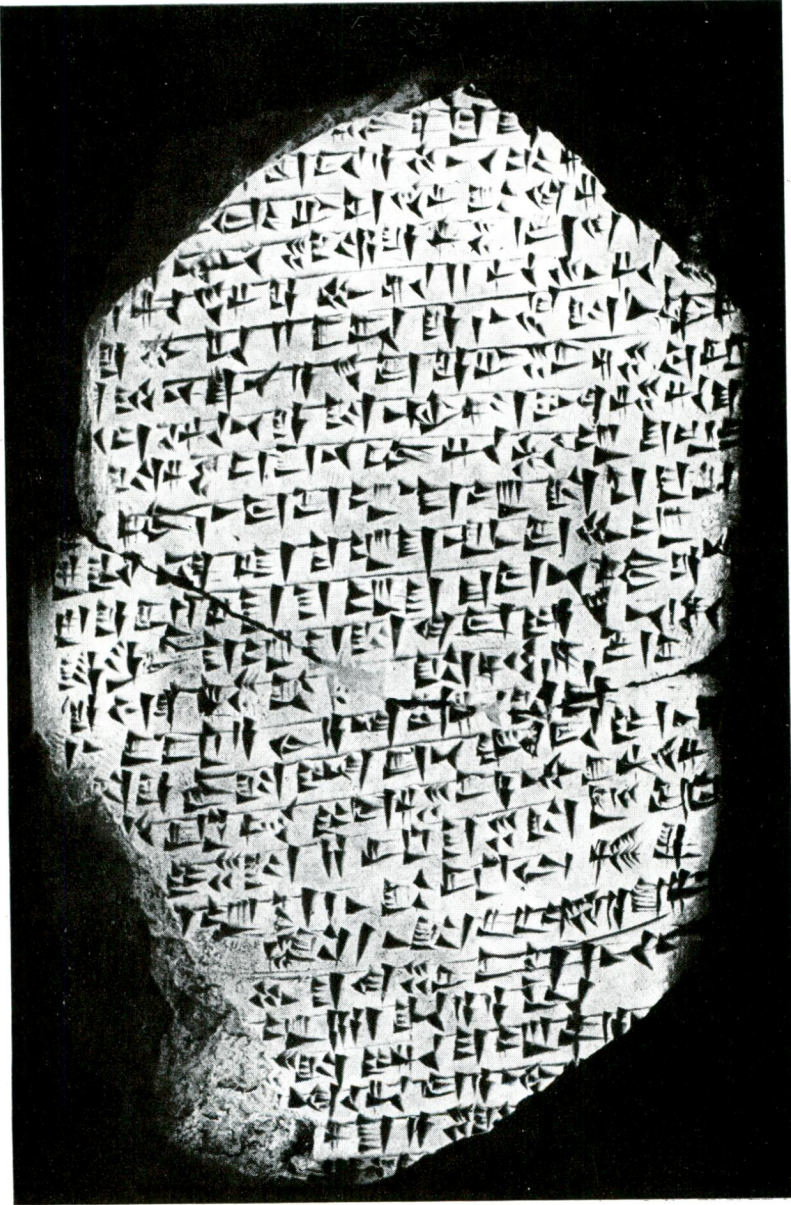
-nim ist wohl kein Fehler, sondern die alte (gemeinsemitische) Form hinter Zahlwörtern von 3 bis 10.]

² Dabei ist von zwei Beschwörungstexten abgesehen, die zum praktischen Gebrauch, sei es als Amulette, sei es zwecks Rezitierung als Zauberformeln, gedient haben: BIN 4, 126 (gegen Lamaštu) und Kt. a/k 611 (eine Art Liebeszauber mit Anrufung der Töchter Ea's).

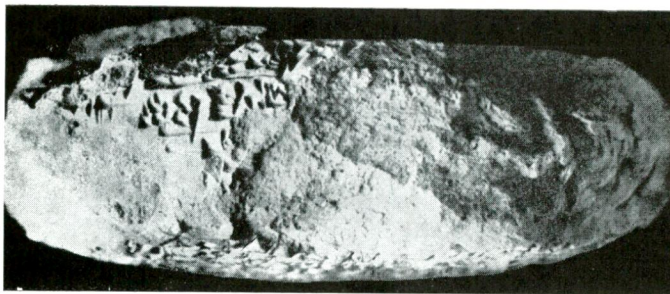
Kleinere Versehen

S. Anm. 3, 4, 9, 10.

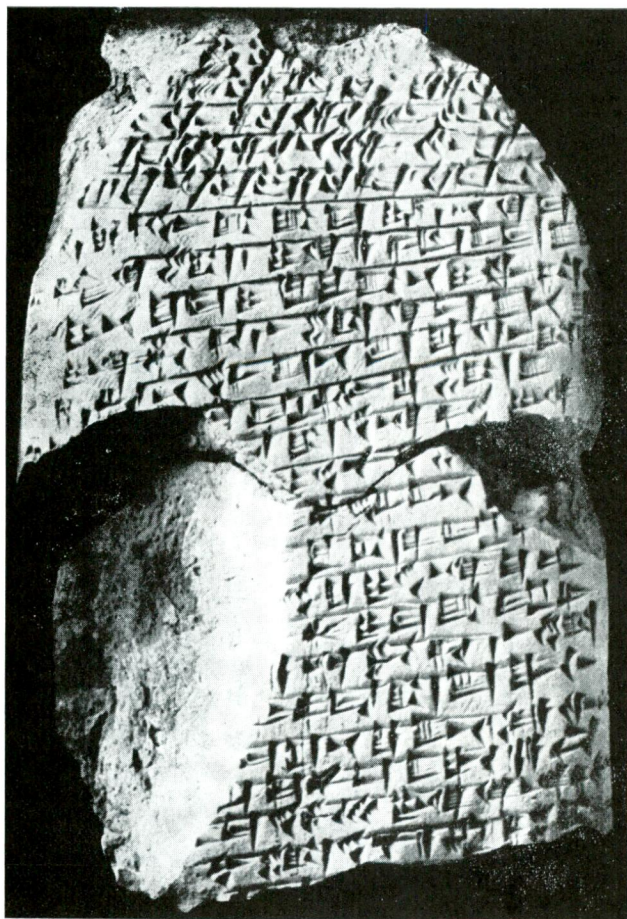
Die folgende Umschrift ist aus A und B kombiniert; sie folgt, soweit erhalten, dem Texte von A; mit Ausnahme der noch nicht mit voller Sicherheit rekonstruierten Stelle Ende Z. 12 und Anfang Z. 13; ferner ist in Z. 15 eine Stelle von A nach B emendiert. Dort aber, wo der Text von A nicht erhalten ist, wird stillschweigend der Text von B eingesetzt.

Res. (Abb.) 1 — Kt. a/k 353, önyüz — Vorderseite.

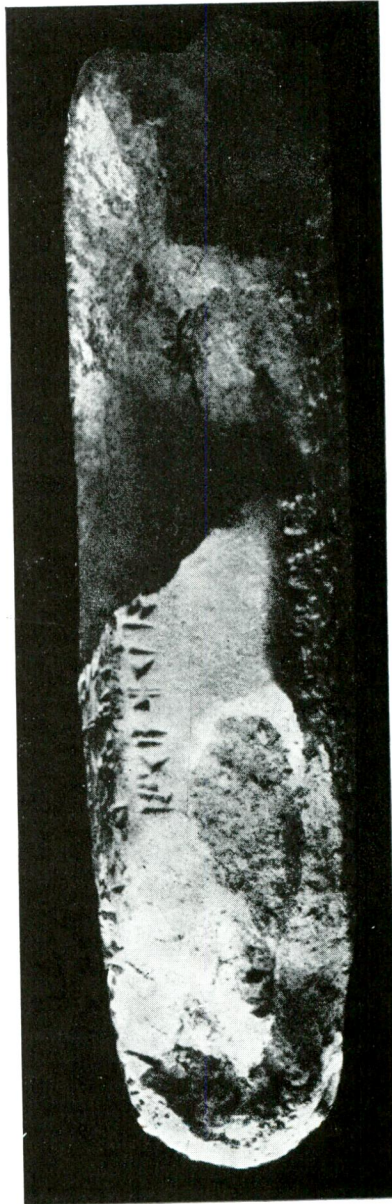
Res. (Abb.) 2 — Kt. a/k 353, altkenar — Unterer Rand.

Res. (Abb.) 3 — Kt. a/k 353, arkayüz — Rückseite.

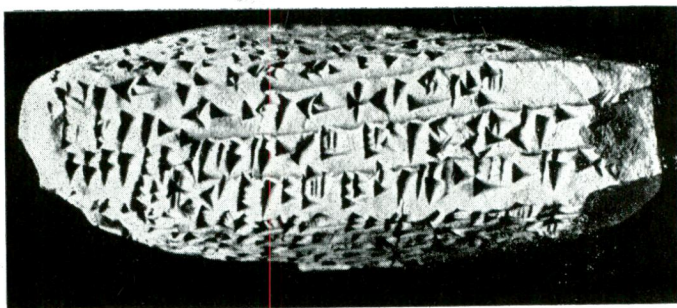
Res. (Abb.) 4 — Kt. a/k 353
Sagkenar — Rechter Rand

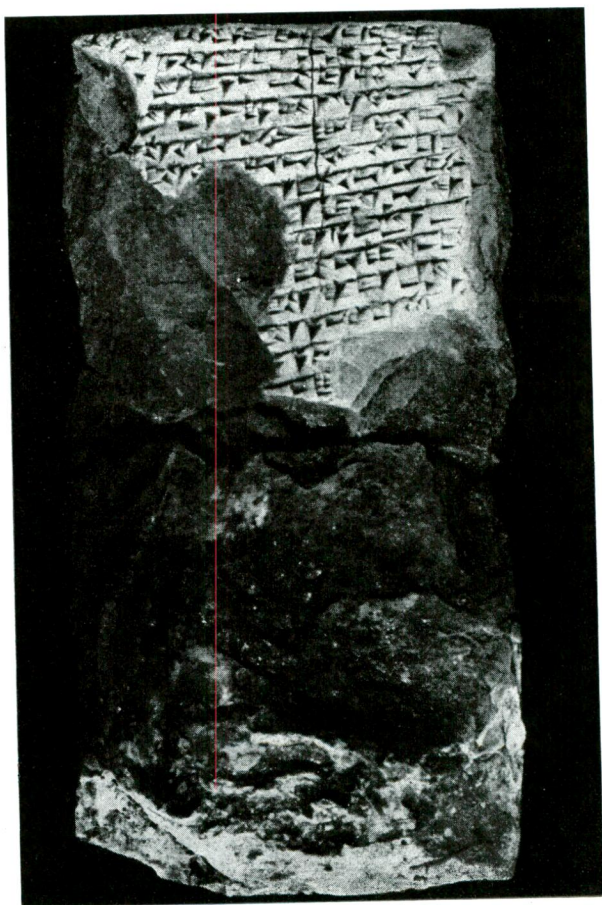
Res. (Abb.) 5 — Kt. a/k 353
Solkenar — Linker Rand

Res. (Abb.) 6 — Kt a/k 315, önyüz — Vorderseite

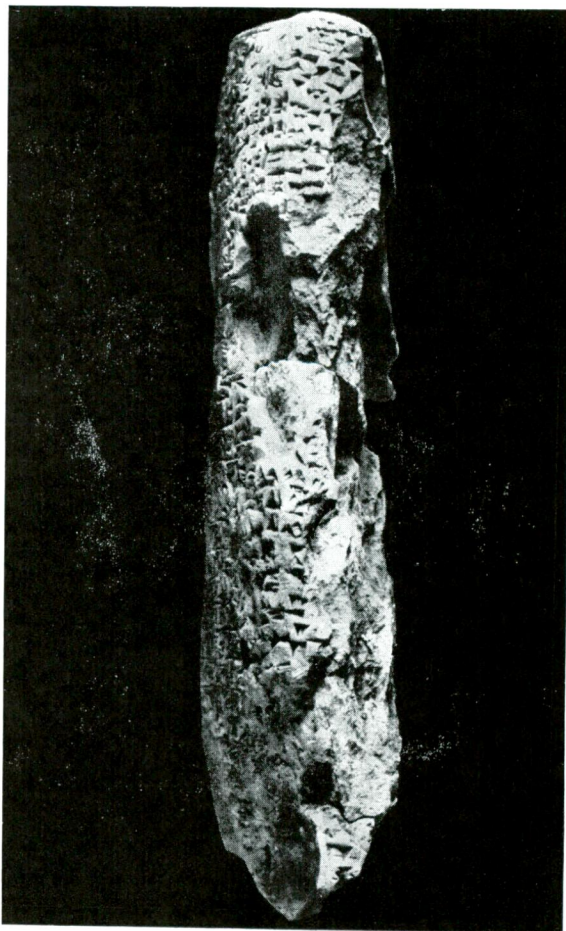
Res. (Abb.) 7 — Kt. a/k 315, altkenar — Unterer Rand

Res. (Abb.) 8 — (Kt. a/k 315, arkayüz — Rückseite

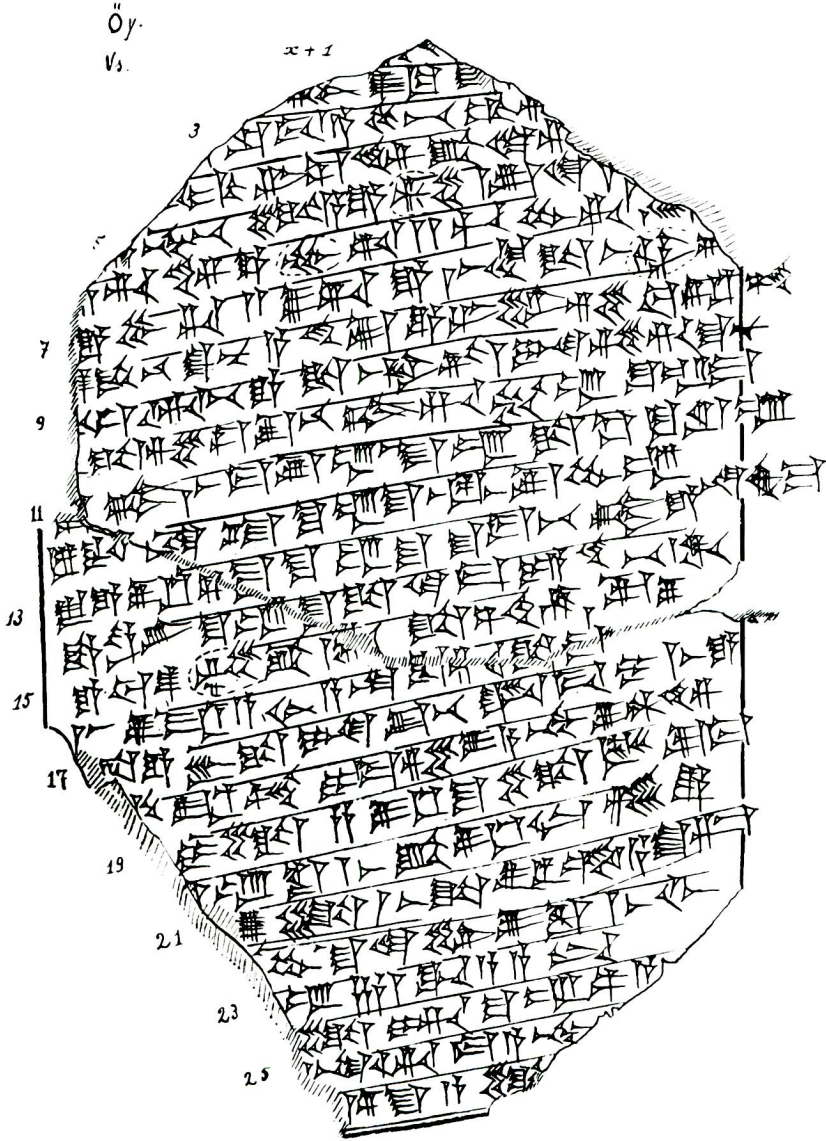

Res. (Abb.) 9 — Kt. a/k 315, altkenar — Unterer Rand

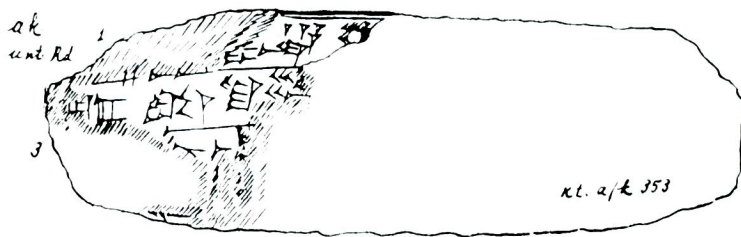
Res. (Abb.) 10 — Kt. a/k 315, solkenar — Linker Rand

kt. a/k 353

Res. (Abb.) 11

Devamü mütekip levhada — Fortsetzung. s. nächstes Bl.

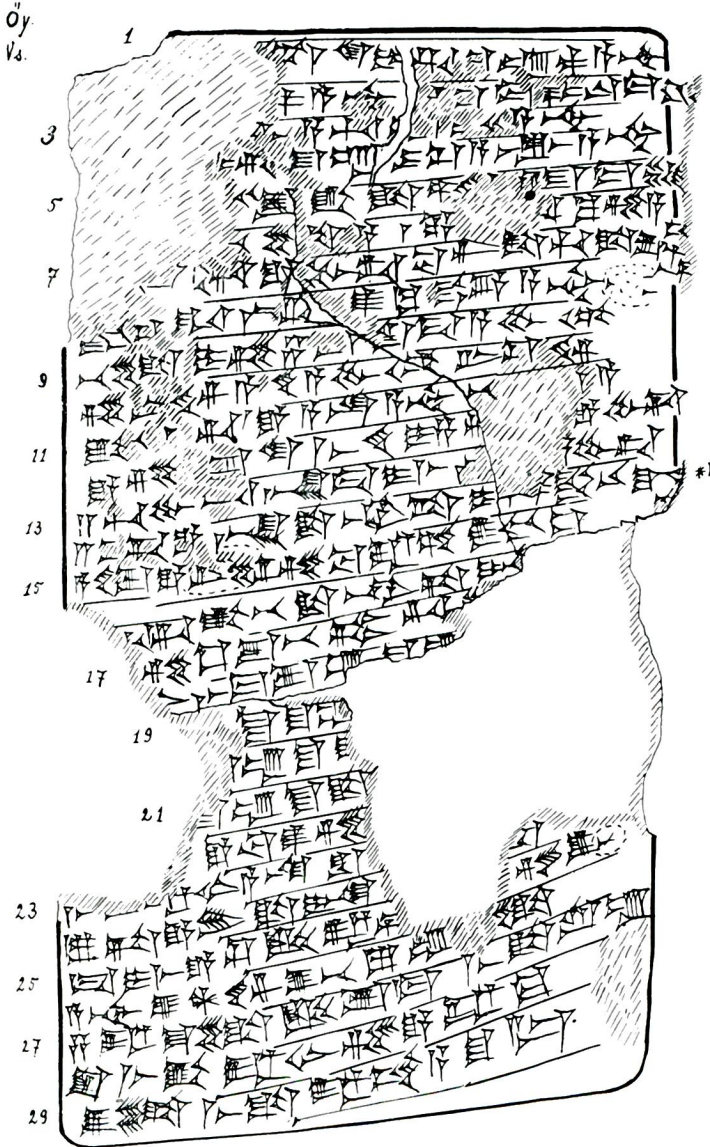
Res. (Abb.) 12

Res. (Abb.) 13

Solkenar Lev. XXVI, Res. 14'de. — Linker Rd. s. Bl XXVI, Abb. 14.

kt. α/k 315

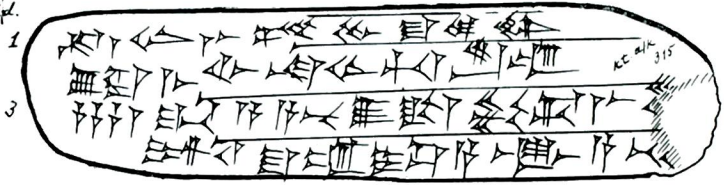

Res. (Abb.) 15

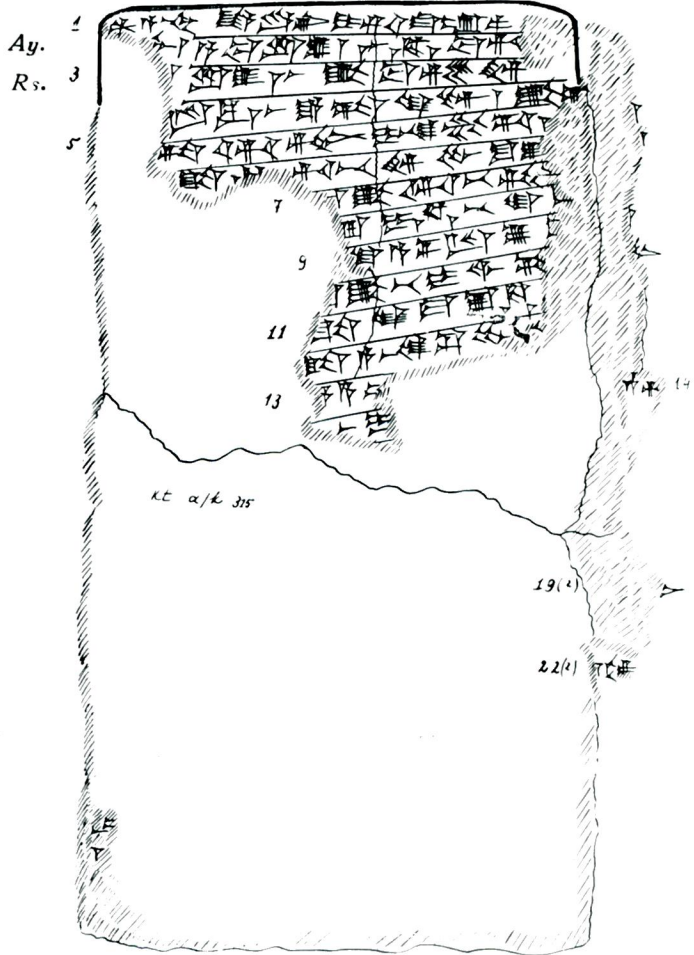
Devami müteakip levhada — Fortsetzung s. nächstes Bl.

**) Takriben Ay. 19 (?) hizasında — etwa a. d. Höhe von Rs. 19 (?)*

ak.
unt. Kpl.

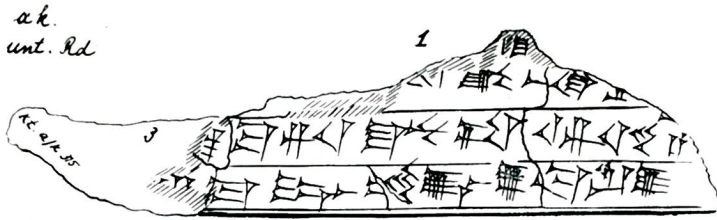

Res. (Abb.) 16

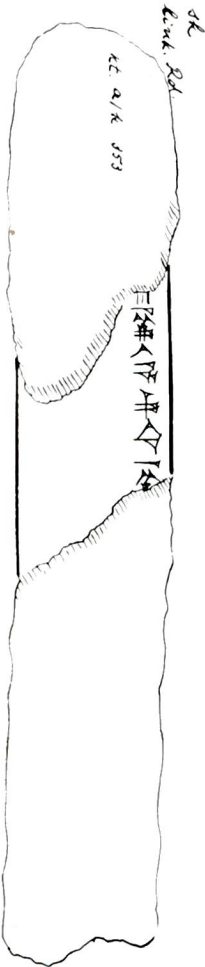

Res. (Abb.) 17

Devamı müteakip levhada — Fortsetzung s. nächstes Bl.

Res. (Abb.) 18

Res. (Abb.) 14

Res. (Abb.) 19

Umschrift des Textes

Exemplar A = kt. a/k 353

Exemplar B = kt. a/k 315

	B	Vs.	1. [x x x l] i-ki l-ri-šu-um PA A-šir
			2. [DUMU AN-šu-ma] PA A-šir AN-šu-ma DUMU Šal ₂ -ma-ḫi-i[m]
			3. [PA A-šir Ša]-lim-a-ḫu-u[m] D[UMU] MAN-A-šir
			4. [PA A-šir l]-ri-šu-um i-ši ₂ -a-ak A-šir
			5. [mu-uš-la ₂]-lam GA-ša-a[m ū]a-ad-ma-nam
			6. [a-na b]e-l[i]-a e-[pu-u]š ku-si ₂ -a-a[m]
A	Vs. 1'	7	7. [x]y-tam ₂ e-pu-uš pu ₂ ni-ša ḫu-ša-ra-a[m]
	2'	8/9	8. u ₂ -ḫi-iz da-la ₂ tim aš ₂ -ku-un A-šir be-li
	3'	9/10	9. i-zi-za-ma iš-tu ₃ a-bu-ul še ₂ -n[i] im
	4'	10/11	10. a-di ₂ a-bu-ul ni-ši ₂ -im qa ₃ -qi ₂ -ri-e
	5'	11/2	11. a-na A-šir be-li ³ -a e-zi-ib gi ₅ -me-<ir->ti ₂
	6'	12/3	12. i-sa ₃ -ri-im e-pu-uš 2 ḫu-bu-ri-en ⁴ tu ₃ -i-me-e[n] ⁵
	7'	13/4	13. [x (x)] ⁸ e-pu-uš 2 u ₂ -uš ₂ -e-en ša 1 GUN ₂ -TA
	8'	14/5	14. i-[n]a qar-bi ₄ -šu-nu a-di ₂ ZU ⁷ -e-ni-in si ₂ -pa ₂ -ra-am
	9'	15/6	15. u ₂ -ḫi-iz [n]a-ar-ka ₃ -be-e ⁸ ša 1 GUN ₂ -TA i-na še ₂ -ri-šu-nu
	10'	16/7	16. [u ₂]-ša-zi-iz E ₂ ^{bi₄-tum} ri-mu-um šu-um-šu ⁹
	11'	17/8	17. [E ₂] ^{tum} la ₂ -ma-su ₂ -um ¹⁰ šu-um-ša ši ₂ gu ₅ -ru-um
	12'	18/9	18. lu da-na-at šu-um-šu ak-su ₂ -pu-um
	13'	19/20	19. lu e-ra-at šu-um-šu šu-ma bi ₄ -tum e-na-aḫ-ma
	14'	20/1	20. LUGAL šu-um-šu ša ki-ma ḫa-ti ₂ bi ₄ -tam ₂
	15'	21/2	21. e-pa ₂ -aš ₂ si ₂ -ka ₃ -tam ₃ ša am-ḫa-šu ₂ -u ₂

³ In A ist der letzte senkrechte von LI vergessen.⁴ So B; A ḫu-bu-ri-e[n](!); der erhaltene Rest des letzten Zeichens ergibt eindeutig EN, worin aber der zweite (wagerechte) Keil ausgelassen ist.⁵ Nach B; dieses bietet tu₃-i-me x; x gleicht LA₂[x]; dies fassen wir als den Anfang von EN auf, das freilich etwas zu hoch zwischen den beiden Zeilenlinien zu sitzen kommt, aber aus sprachlichen Gründen gefordert wird (s. den Kommentar). Ist diese Auffassung des Zeichens richtig, so fehlt nichts zwischen tū³imē[n] und [ē]pu₃. - In A scheint, nach Spuren zu schliessen, tu₃-i-me(-en) auf den Rand geschrieben gewesen zu sein.⁶ Nach A, wo nur zwei kurze oder ein langes Zeichen fehlen können. Für den Befund von B s. Anm. 5.

Übersetzung

1. [...]... Īrišum, der Stadtfürst von Aššur,
2. [ist der Sohn des Ilu-šumma], des Stadtfürsten von Aššur;
Ilu-šumma ist der Sohn des Šalm-aḫum,
3. [des Stadtfürsten von Aššur]; Šalim-aḫum ist der Sohn des
Puzur-Aššur,
4. [des Stadtfürsten von Aššur]. Īrišum, Stadtfürst von Assur,
5. ich habe das Treppentor, *den Hof*, die Cella
6. meinem Herrn Aššur gebaut; einen Thron,
7. einen [*hoh*]en, hergestellt, seine Vorderseite mit *Lapislazuli*
8. überzogen; Türen eingesetzt. Mein Herr Aššur
9. stand mir bei und (dafür) vom Schaftore
10. bis zum Menschentore Grundstücke
11. meinem Herrn Aššur habe ich überlassen. Die Gesamtheit
12. der Nebenanlagen (des Tempels) habe ich gebaut. Zwei
Bierkrüge, Zwillinge,
13. [(...)] stellte ich her, zwei zu je ein Talent
14. brachte ich an ihnen an, 2 "*Monde*„ mit Bronze
15. bedeckte ich; "*Reiter*„ zu je ein Talent, auf sie
16. stellte ich. Das Haus (Gottes) ist ein Wildstier,
17. das Haus ist ein Schutzgeist, ein (Genius) "*Das Schloss*
18. sei stark!„, ein (Genius) "*Die Schwelle*
19. sei wach!„. Wenn das Haus (Gottes) baufällig wird
20. und ein König, der an meinerstatt (ist), das Haus
21. erbauen will, den Nagel, den ich eingeschlagen habe,

⁷ In A könnte die Lesung E₂ erwogen werden, aber die Zeichenform in B, verglichen mit ZU von Z. 46 (in E₂ *b₁₄-su₂*) entscheidet für ZU.

⁸ Text nach B; A: < *na-* > *ar-* < *ka₃-* > *be-e*.

⁹ Nur in A erhalten; Zeichen ŠU dem Schreiber missraten.

¹⁰ In A hinter UM noch ein überzähliger Wagerechter.

	16'		23	22. $la_2 u_2-ra-a-ab_2 a na iš-ri-ša-ma$
	17'		24/5	23. $lu-ta-e-ir ša i-na E_2^{bi_4-it} tu_3-i-me-e$
	18'		25/6	24. $ši_2-ik-ra-am i-ma-zi-u_2^{11} A-šir u_2^{dIM}$
	19'		26/7	25. $u_2 be-lu-um i-li za-ra-šu li-ik-su_2-ma$
	20'		27/8	26. $Mi_3-ša-ru-um lš-me-ka_3-ra-ab_2 Ši_2-e-$
	21'		28/9	27. $ra-gu_5 U_3-li-mi_3-ša-ra-am A-šu-ur-$
	22'	unt. Rd.	1/2	28. $ḥa-ab-la_2-am Pu-šu-ki-in u_2 lš-me-lum_2$
	23'		2/3	29. $na-ap_2-ḥu-ru-um 7 da-a-a-nim^{12}$
	24'		3/4	30. $ša mu-uš-la_2-li I-ri-šu-um PA A-š[ir]^{13}$
	25'			31. $[x x x x - t]a-na-ar-ma A-šir [u_2^{14} dIM]$
	26'			32. $[u_2 be-lum i-li x] x-at a-l[i-a x x (x)]$
unt.Rd.	1			33. $[mi_3-ša^{15-r}]u(?)·u[m(?)] i-na a-l[i-a x x x (x)]$
	2			34. $[l]u-u_2 ša-ki-i[n x x x x x (x)]$
	3	Rs.	1	35. $[x (x)] x x [x x (x)]^d A-šir LUGAL$
	4		1/2	36. $I-ri-šu-um PA^{16} A-šir [A-š]ir a-pa_2-ru u_2$
Rs.	1		2/3	37. $la_2^{17} ḥa-ba-ri-[im x x (x)]-ru-u_2 la_2$
	2		3/4	38. $ka_3-ba-si_2-im^{18} pa_2-al-gu_5 la_2 e-ta-qi_2-im$
	3		4/5	39. $qa_2-bi ḡa-ta-ar-tim i-na mu-uš-l[a_2-l]i$
	4		6	40. $[(x)]^{19} x ša ḥa-ri-bi_4-im pu-šu^{20}$
	5		6/7	41. $u_3 qi_2-na-su_3 i-ša-ba-at ki-ma ka_3-ar-pi_3-tim$
	6		8	42. $ḥa-< ap_2 >e-tim qa_2-qa_2-su_2 i-ḥa-pi_3 ki-ma$
	7		9	43. $GI KI-li< -im(?) > i-KI-a-al u_2 ma-u_2-šu$
	8		10	44. $i-pe_2-šu-ma i-lu-ku qa_2-bi_4-i ḡa-ta-a[r-ti]m$
	9		11	45. $i-na mu-uš-la_2-li ki-ma E_2^{bi_4-it}^{22}$

¹¹ In B am Zeilenende jedenfalls ein weggewischtes U_2 .

¹² B: $da-a-a-nu-u_2$.

¹³ Der Abschnitt Z 31-35 Mitte ist in B weggelassen.

¹⁴ Spuren (in A) undeutlich.

¹⁵ Der Raum scheint für diese Ergänzung etwas knapp.

¹⁶ So A; B: $i-ši_2-a-ak$.

¹⁷ Spuren in A eher [L]A.

¹⁸ In A fehlt im .

¹⁹ Fehlt nichts oder nur ein ganz kurzes Zeichen.

²⁰ Am Zeilenende fehlt nichts.

²¹ B: u_2 .

²² bi_4-it in B weggelassen.

22. lasse er nicht beben, an seine Stelle
23. setze er ihn wieder! Wer im Hause der Zwillinge
24. Bier auspressen wird, Aşşur und Adad
25. und "der Herr,, , mein Gott, mögen seinen Samen austilgen!
26. "Gerechtigkeit,, , "Er erhört das Gebet,, , "Hinaus,
27. Böser!,, , "Er *erhöht* die Gerechtigkeit,, , "Leite
28. den Entrechteten!,, , "Sein Mund ist wahr,, , und "Gott hat erhört,,
29. sind die Versammlung (der) 7 Richter
30. des Treppentores. (Ich,) Īrişum, der Stadtfürst von Aşşur,
31. pflege [. . .] zu [. . .]. . und Aşşur, Adad
32. und "der Herr,, , mein Gott, die . . . meiner Stadt haben sie,
....., damit
33. *Gerechtigkeit* in meiner Stadt
34. *herrsche*.
35. Aşşur ist König,
36. Īrişum ist Stadtfürst von Aşşur. Aşşur ist (gleich) Rohrdik-
kichten,
37. *in die man nicht dringt*, [*Böd*]en, die man nicht
38. betritt, Gräben, die man nicht überschreitet.
39. Wer Zuviel sagt im Treppentor,
40. [der *Dā*]mon der Ruine wird seinen Mund
41. und seinen After besetzen, wie einen Topf,
42. einen zerbrochenen, seinen Schädel zerbrechen, wie
43. ein *Rohr*, ein es, wird er , und sein Wasser,
44. aus seinem Munde wird es fließen. Wer Zuviel sagt
45. im Treppentor, wie das Haus

10	11/2	46. <i>ḥa-ri-bi₄-im</i> E ₂ ^{bi₄-su₂} <i>e-ūi ša a-na</i>
11	12/3	47. <i>ši₂-bu-[ut s]₂ra-tim e-le-u₂</i>
12	13/4	48. [7 <i>da</i>]- <i>a-a-nim ša di₂-na-am i-na</i>
13	14	49. [<i>mu-uš-la₂-li</i>] <i>i-di₂-nu di₂-i[n sa₂-r]a-[t]im</i>
14		50. [<i>li-di₂-nu-šu-um A-šir</i>] <i>u₂ ^d[IM u₂ be-l[u-um i-li]</i>
15		51. [x x x (x)]- <i>ku ta-aš₂-ra-a[m]</i>
16		52. [<i>u₂ x x x(x)-a</i>] <i>m e i-di₂-na-šu-um</i>
17		53. [<i>ša x x x(x)</i>] x AN <i>i-ma-gu-ra-ni</i>
18		54. [x x x (x)] <i>a-na mu-uš-la₂-li</i>
19		55. [x x x]- <i>ni MAŠKIM ša E₂.GAL^{tim}</i>
20		56. [<i>li-x-(x)</i>]- <i>ma ši₂-be-e u₂ be-el a-ūa-tim</i>
21		57. [<i>li-x-(x)-r</i>]- <i>u-su₂-nu-ma u₂ da-a-a-num</i>
22		58. [<i>lu-uš-b</i>]- <i>u-ma di₂-nam i-na ki-na-tim</i>
23		59. [<i>i-na A-šir</i>]- <i>ir li-di₂-nu a-šar si₂-ka₃-tim</i>
24		60. [x x x] x x [x] x [x x x] x (nach B, dessen Rückseite nicht erhalten ist, fehlen 6 bis 7 Zeilen).
ob. Rd.	1	67. [x x x x x (x)] x <i>ku</i> (?) [x x (x)]
	2	68. [x x x x x x] x- <i>GA-na-n</i> [<i>i</i> (?) -x-(x)]
	3	69. [x x <i>i-n</i>]- <i>a ba-ri-šu-nu ta-ar-di₂-a-[am]</i>
	4	70. [x x x]x- <i>ma i-la₂-am u₂-la₂ u₂-pa₂-ru-u₂</i>
k. Rd.	1	71. x [..... (ca. 25 Zeichen)]
	2	72. <i>ša-ki-in</i> x [... (ca. 20 Zeichen)]x x
	3	73. <i>i-na la₂-ma-si₂-šu</i> [x x x x (x)] x-x- <i>ta</i> [x x x x x x x <i>A-šir</i>]- <i>r u₂ ^d[IM u₂]</i>
lk. Rd.	1	74. <i>be-lum i-li</i> x [x x x x]x- <i>tam₂ a-ri-tam₂ li-di₂- na-šu-um</i>

46. einer Ruine wird sein Haus werden. Wer zu
 47. falschem Zeugnis aufsteht,
 48. die 7 Richter, die Recht im
 49. Treppentor sprechen, [*fal*]sches Recht
 50. [mögen sie ihm sprechen und] Aššur, Adad und "der Herr.,,
 mein Gott,
 51. [] *Reichtum*
 52. [und] mögen sie ihm nicht geben.
 53. [Wer].. mir gehorcht,
 54. [wenn er] zum Treppentor
 55. [], der Kommissär des Palastes
 56. [*möge (ihm) beistehen*], die Zeugen und Prozessgegner,
 57. [*er möge sie (zu Gericht) schic]ken*, dann auch die (!) Richter
 58. [*mögen (zu Gericht) sitz]en* und Recht ehrlich
 59. [in] Aššur sprechen! Am Orte der Nägel
 60.-68. (fehlen)
 69. [] untereinander *gute Sitte*
 70. [] sie und (daher) Gott schmähen sie nicht.
 71. (zerstört)
 72. Wer *Gerechtigkeit* herstellt, []
 73. mit seinem Schutzgeist möge [] und Aššur, Adad
 74. und "der Herr.,,
 mein Gott, mögen ihm [*alljährlich*] eine
 schwangere Gattin geben!

Kommentar**I. Z. 1. Einleitungsformel oder Überschrift**[xxx]*i-ki*

Die Parallel-Inschriften *İrişum* Nr. 10, *Ilu-şumma* Nr. 2 bieten diese Einleitung nicht. Es fehlt jede Vermutung über den Inhalt. Am nächsten läge der Vorschlag einer "Überschrift", die nur in der Kopie, nicht im Original vorhanden war²³.

II. Z. 1 - 4. Genealogie

Der gleiche Stil, Satzform, auch in der Ziegelinschrift *Ilu-şumma* Nr. 2. (ZA 43, 115) und "Kieselurkunde", *Ikünüm* Nr. 3. Nachgeahmt in *Irēba-Adad* Nr. 1 (IAK S. 36) und *Aşşur-uballit* Nr. 3-5 (IAK S. 40 ff.). Volle Genealogie bietet auch die Ziegelinschrift mit Fluchformel *İrişum* Nr. 10, aber nicht in Satzform. Sonst wird nur der Vatersname angeführt.

Z. 1 - 4, 30, 36. Titel

Dass PA Abkürzung für PA.TE.SI ist, geht mit aller Deutlichkeit aus Z.30 hervor, wo Expl.A PA, Expl.B *i-ši₂-a-ak* bietet. *išši²ak* ist die ältere (wohl auch für das Babylonische voraussetzende) Form für sum. *e-n-si-a(k)*, s. Falkenstein, ZA 42, 153 f. Für die Frage "*iššakku* der Stadt *Aşşur*," oder "des Gottes *Aşşur*," s. Meissner, IAK S. 4 Anm. 3, wonach schon bei *Şalim-aḫum* (und später) in diesem Titel sowohl die Schreibung *A-šu-ur/šir*^{K1} wie ^d*A-šir* vorkommt. Unsere Abschrift, die Gott A. immer *A-šir* ohne Determinativ schreibt (nur Z.35 ^d*A-šir*) und Stadt *A-šir* (allerdings nur an der unsicheren Stelle Z.59) gleichfalls ohne Determinativ lässt bzw. gemäss der Orthographie der "kappadokischen," Tafeln lassen könnte, gibt keine Entscheidung, wie zu übersetzen. Wie die von Meissner l. c. angeführten Stellen zeigen, schwankte schon z.Z. des *Şalim-aḫum* die Auffassung. Ursprünglich ist jedenfalls "Fürst der Stadt," , denn den Sumerern ist die Verbindung "e n si des Stadtgottes," oder "des Königs," fremd (nicht dagegen anzuführen der göttliche *e n si-gal* des Enlil, Nin-urta, SAKI 230,

²³ Vgl. die Überschrift *tašīmtum* (etwa "weise Ordnung") zu dem Statut der Handelskolonie Kaniş, EL. No. 289. - Eine Ergänzung wie [DUB *I₃-li₂-ma*]-*li-ki*, die zur Not Platz hätte, möchten wir nicht in Erwägung ziehen.

17; VS 10, 101, 18); und dass dies die korrektere Auffassung, auch für Assyrien ist, zeigt die Unterscheidung in Şalim-aḫum Nr. 1, Ilu-şumma Nr. 1, Nr. 2 (ZA 43, 115) und İrişum Nr. 4. Erst mit Şamsi-Adad I. wird die Auffassung "iṣṣakku des Gottes Aṣṣur," die alleinherrschende und iṣ. bekommt den Sinn von "Statthalter,".

Schon zur Zeit der "kappadokischen," Tafeln beschränkt sich in Assyrien iṣṣi'akku auf die Titulatur. Der König von Aṣṣur wird rubā'um genannt (Lewy, EL II S. 302 rubā'um; OIP 27, Nr. 58, 24 Puzur-Aṣṣur DUMU ru-ba-im). Dabei ist aber rubā'um mit šarrum synonym, denn die Stadtkönige von Anatolien werden hier rubā'um, die Grösskönige (von Kuşşar und Buruşhanda) rubā'um rabi'um genannt (Ausnahme: LUGAL [von Ḫaḫḫum] CCT 4, 30a 13). Den Grund für das Vermeiden von rubā'um oder šarrum erfahren wir aus Z. 35 f. unserer Inschrift; es ist die Fiktion der Theokratie:

⁴A-šir LUGAL I-ri-šu-um PA A-šir

(Auch hier spricht das Weglassen des Determinativs im 2. Satzgliede für "Stadt Aṣṣur,").

Dazu die folgende Parallele, die zeigt, dass es sich um mehr als eine literarische Phrase handelt:

Hrozný, (unveröffentlichte) Ausgabe der Kültepetexte im Museum Istanbul Nr. 29a (=Ist. Kult. Hroz. 804), Siegelinschrift:

A-šir

LUGAL

Ṣi²⁴-lu-lu

PA. TE. SI

(Şilūlu dürfte ein, wohl nur kurz regierender, in die Königsliste nicht aufgenommenen Nachfolger des Puzur-Aṣṣur II. gewesen sein.)

(Drückt sich in der Tatsache, dass der Gott A. in Z. 35 nicht "König der Stadt A.," sondern nur "König," genannt wird; in dem oben erwähnten Schwanken zwischen Stadt und Gott Aṣṣur; in dem Schwur niṣ alim u₃ rubā'im der Gedanke aus, dass der Gott Aṣṣur quasi "die vergöttlichte Stadt Aṣṣur," sei, bzw. ein—ursprüngliches oder theologisches—Ineinssetzen von Gott und Stadt?)

²⁴ So, Zeichen ṢI, in der Urkunde selbst dagegen Ṣi₂.

Aber dass—nach aussen hin—sich Īriṣum als König betrachtet, verrät er uns in Z. 20:

LUGAL *šumšu ša kīma iāti*

“ein König, der statt meiner (sein wird),,,
wofür die Parallelinschrift Nr. 12 II 4 *rubā'um ša kīma iāti*.

III. Z. 5—12. Die Werke des Īriṣum

- a) *mušlālu, kaššu, uadmānu* für Aššur
- b) *kussū* für Aššur
- c) *dalātu* für Aššur
- d) *ezēb qaqqarī* für Aššur
- e) *isāru* für Aššur
- (f) (*bīt*) *hubūrī* für Aššur = IV a)

a) Der Bau des *mušlālu, kaššu, uadmānu* konstituiert den Bau des Aššurtempels. Dieses Werkes rühmt sich Īriṣum in Nr. 3, Nr. 7 und Statueninschrift AfO 13, 159, vielleicht auch Nr. 12 zu ergänzen; die Späteren nennen ihn als den einzigen König der Puzur-Aššur-Dynastie, der den Aššurtempel erneuert habe: IAK S. 22 I 19; 120, 36; Luckenbill II Nr. 706.

mušlālam, kaššam, uadmānam auch Nr. 8 c

mušlālam, kaššam auch Nr. 8 d

mušlālu

In den Texten der Puzur-Aššur-Dynastie immer *mušlālum*, so auch in unserer Inschrift Z. 5, dagegen

[*mušlā*] *lī* (Gen.) Z. 30

mušlāli (Gen.) Z. 45

mušlāli (Gen.) Z. 54,

demnach Plural, dagegen *mušlāla* (Nominativ) IAK S. 66, 35.

Das *mušlālu* des Aššur ist ausgegraben: s. Weidner, IAK S. 67, Anm 9; Andrae, Das wiedererstandene Assur 68, 214 f.; Abbildungen Tafel 30-33. Wir müssen uns ihn als das monumentale Prunktor, zugleich Einfahrt und Vorhalle des Tempels denken. Bedeutung: “Stadttor mit Freitreppe,,: in der Inschrift Sanheribs Iraq 7, 90 (wozu die Übersicht R. C. Thompsons S. 92) werden unter den *abullu* auch 3 *mušlālu* aufgezählt; danach galt *mušlālu* als eine Art *abullu*. (Dies ergibt sich auch aus KAH I 55, 6f., wonach das *m. ana erēbi u ašê* dient.) In der gleichen Aufzählung wird aber

das zum wichtigsten *mušlālu* führende Tor *abul mušlāli* genannt, „das mit einem *m.* versehene Tor,“; in Aššur: *abul nēreb šarri mušlālu* RLA 1, 117 § 16 (s. unten III d). Wie insbesondere die Form *mušlāla* zeigt, ist das Wort im Akkadischen Fremdwort; nach B. Landsberger sind Iterierungen dieser Art charakteristisch für das „Prototigridische,“, die Sprache des Volkes, das vor den Semiten Aššur besiedelt hatte, zu dem auch die in der Königsliste vor Puzur-Aššur aufgezählten Könige gehören.

g / kaššum

Dieses Wort stirbt mit der Puzur - Aššur - Dynastie aus. Man wird, da es sich um einen wesentlichen Teil des Tempelkomplexes handeln muss, den

Tempelhof (später *kisallu*, auch *tarbāšu*)
darin vermuten (a).

Homonym ist ein Amtsname in den „kappadokischen,“ Tafeln, für den Lewy, EL II 173 die beiden Bedeutungen „Dorfschulze,“ und „ältester Sohn,“ vorschlägt. Die erste bezieht sich offenbar auf Stellen, an denen der *kaššu* von Dörfern genannt wird, in denen die Assyrer durchreisen (z. B. TC 3, 165, 6. 16) (b); die zweite auf *kaššu* als *ḥamuštu*—Eponymen: *ḥamuštum ša kaššem* (*ša qāti* NN) z. B. CCT 1, 5b, 6; 11b, 9; TC 90, 7, in Aššur (c). Es lässt sich noch kein Vorschlag machen, die drei Bedeutungen von *k.* auf eine zurückzuführen²⁵.

ḡ ad / tmānum = „Cella,“

Dieses Wort ist im Assyrischen bis in die Spätzeit als Entsprechung des bab. *parakku*, soweit es als Synonym von *papaḥu* erscheint, in Gebrauch (Šamši-Adad Nr. 1 II 3 f.: *parakkam rašbam ḡadmānam rabēm*, ähnlich IAK S. 122, 14); es beschränkt sich aber nicht auf das Assyrische, sondern findet sich—wenn auch selten—im späten Bab.; nach RA 14, 167 II 9-12 ist es eines der Synonyma für „Cella,“, bildet eine Gruppe mit *šubtu*, *mūšabu*; hier aber nicht = *parakku* (wegen Z. 21), sondern vielleicht = [*bītu*] oder [*bīt ili*]; HWB 25 b parallel zu *papaḥu*, *šubtu*.

²⁵ Es liesse sich an eine Analogie zu *ēkallum*, *ālum*, *kārum* als Verwaltungsbehörden denken: etwa «Herrenhof» oder «Sippe», bzw. deren Repräsentant (Vorstand).

In dem Fragment Ass. 19763 (AfO 8, 43) werden die Masse des *admānu* des Anu—Tempels gegeben.

b) Z. 6-8. Thron des Aššur (nur in unserer Inschrift)

Epitheton des Thrones :

[x (y)]-z-tam₃

z endet mit senkrechtem Keil, die übrigen Spuren konnten wir auf dem Original nicht deuten; wir haben daher in der (unverbindlichen) Übersetzung eine Lesung [e-li-ta]m₂ angenommen.

Die Verkleidung des Thrones :

ḥu-ša-ra-a[m] Z. 7; dieses kostbare Material kann nicht verschieden sein von dem kostbaren Handelsartikel *ḥusarūm* der "kapp., Tafeln; über diesen Lewy, KTH S. 18; Bilgiç, Sumeroloji Araştırmaları (Ist. 1941) S. 949. Die Indizien zur Bestimmung sind die folgenden:

1) 2 1/2 Minen bestes *ḥ.* kosten 6 Minen Silber, ein Becher aus *ḥ.* 1/2 Mine Feingold TC 2, 22, 15-22;

2) Monolith (*abnum lakabbum*) wiegt 6 Minen; wird zum "Freundschaftspreis", von 5 Minen Silber dem Kommissionär angeboten, KTS 22 b 3 und 18 ff.;

3) Siegel aus *ḥ.* KTS 33 b 7;

4) unveröffentlichter Brief aus Sammlung Kalley, 3 ff.

ḥusāram ša NN naš'akkunni

ḥu-sa₃-ru-u₂ dam-qu ūa-at-ru

šumma ammakam la taddiššu

ana Puruṣḥattim aššēr A u B šēbilšu

aš-ra-kam a-na ta-am-li-e-im šī₂-ma-am u₂-ba-al

.....

ina mala abnum ubbalu kaspam 1 mana u

2 mana šappilamma miḥrat abnim kunukma

..... *šēbilamma*

"das *ḥ.*, das dir NN bringt, die *ḥ.* - (Steine) sind ausserordentlich gut; wenn du das *ḥ.* dort (in Kaniš) nicht verkaufst, sende es nach Puruṣḥ. zu A und B; dort hat es für Einlege(-arbeiten) einen (guten) Preis; von dem Verkaufspreise des Steines ziehe 1-2 Minen ab und sende mir den Gegenwert des Steines versiegelt.,;

5) in VAT 9292 (unv. Kopie Ehelolfs) werden 12 Minen *ḫusārum*, die angeblich (in Assur) 6 11/60 Minen Silber gekostet haben, dem *kārum* Kaniš zum Kauf angeboten;

6) wie in Nr. 4 und 5 wird auch nach anderen Briefstellen *ḫ.* (aus Aššur) zum Verkauf auf die grossen anatolischen Märkte gebracht (KTS 22 b; BIN 4, 6, 31; TC 3, 49, 36 ff.);

7) *ḫusārum* das Material, *ḫusārū* (Plural) die einzelnen Steine; Stellen ad 4) und 6).

Wir werden nicht annehmen, dass es sich um einen Edelstein handelt, der anderwärts und später völlig unbekannt war; näher liegt die Annahme verschiedener Bezeichnung; sodass *uqnūm*, Lapislazuli, der gegebene Vorschlag wäre. Dieser ist bisher nur in zwei "kappadokischen," Texten in ideogr. Schreibung *na₄.za.gin₃* bezeugt (BIN 6, 14, Siegel aus L.; ebd. 179, 4, 5, 21). In dem letzteren Brief handelt es sich aber um den Schmuck der Briefschreiberin; er ist nicht beweisend für den Handel mit Lapislazuli, dessen Fehlen auffällig ist. Wenn dieser Vorschlag versagt, so kommt ein anderer für Einlegearbeit bevorzugter Edelstein in Frage. (In den "kapp., Tafeln belegt *sāmtum* (Bilgiç l. c.); *ḫulālum* [in der Anm. 2 zitierten Beschwörung]; *su₂(?)-ma-ar-da-li-am* BIN 6, 179, 22.)

c) Z. 8. *dalātīm šakānum*

Türen des Aššurtempels auch in Nr. 5 erwähnt (für den Adadtempel in Nr. 10). Tempeltüren pflegten kunstvoll geschnitzt und geschmückt zu sein: KAV 214 I 21 f. (Aššurtempel): *daltu nakiltu, dalātē ḫurāši, kaspi, siparri.*

d) Z. 8-11. Weihung von Land an Aššur

(*bitātīm šuddū = qaqqarē ezēbu*)

Parallel zu

Aššur bēli izizzamma ištu abul šēnim adi abul niši qaqqirē ana A. bēliia ēzib

unserer Textes heisst es in den Inschriften Nr. 7 und 13

Aššur bēli izizzamma ištu abul šēnim adi abul niši bitātīm ušaddi.

In der späten Liste der 13 Tore von Aššur, KAV Nr. 44=42 III, ergänzt durch die Throninschrift des Salmanassar III. (BA 6,

153) — vergleiche Unger, RLA 1, 175-179 — haben das 11. und 12. Tor die folgenden Namen :

Tor Nr. 11 $\text{Ṣ u - m a ḥ} \text{ } ^d\text{GIR}_3 = \text{KA}_2.\text{GAL LU} (!).\text{MEṢ} (= \text{abul ṣēnim})$

“Macht des Herdengottes,, = “Schaftor,, = “Schafherdentor,,

Tor Nr. 12 *Lu da - rat* URU × BAR UN.MEṢ = KA₂.GAL ^dKAS + KUR.MEṢ (= *abul niši*).

“Ewig sei das Zusammenströmen des Volkes,, = “Karawanentor,, = “Menschentor,,.

Vgl. auch KAV Nr. 254 (dazu Weidner, AfO 10, 23): Reihenfolge 4, 6, 7, 8, 9, 1; AfO 10, 43. 101: Reihe 1, 4, 8, 9. Der *tākultu*-Text KAR Nr. 214 (vgl. K. F. Müller, MVAeG 41, 3, 51 Anm. 2), der zwar aus der allerletzten Zeit des Assyrrerreichs stammt, aber eine alte, unverändert gelassene Vorlage benützt, zählt nur 6 Tore von Aššur auf:

KAR Nr. 214 II 38-47 *abul Aššur* = Nr. 4 der Liste von 13 Toren

abul ^dṢamaš = Nr. 6

abul ^dIštar = Nr. 9

abul ni-še = Nr. 11

abul ṣi₂-in-[ne₂] = Nr. 12

abul ta-š[im-te] = Nr. 13.

Nr. 12, KA₂.GAL LU auch IAK s. 46, 4.

Durch die Ausgrabung identifiziert sind Nr. 1: *Tabira* (= *gurgurru*)-tor, das grösste, mit Nebentoren, im N. W., und das *mušlālu*-Tor, Nr. 2, im N. Die Aufzählung läuft sonach in der Richtung des Uhrzeigers um den Mauerring; ebenso auch die ältere Liste der 6 Tore. Sonach kann das “Menschentor,, nur im W. zu placieren sein (es sei dahingestellt, ob es mit dem ausgegrabenen “Westtor,, [auf dem Stadtplane in Andrae, Wiedererst. Assur] identisch ist); das “Schaftor,, nur im W. oder S. ²⁶. Die beiden Tore waren sonach weit entfernt von dem in der NO Ecke der Stadt gelegenen Aššur-tempel; die Deutung unseres Passus auf Evakuierung eines Wohnviertels zum Zwecke der Vergrösserung

²⁶ IAK Nr. XVIII 1, 3 f. dürfte zu ergänzen sein: *ṣal[ḥū ištu abul Tabira] adi abul ṣēni*. Exemplare dieser Bauinschrift sind am *Tabira*-Tor und in der Nähe des *Nebo*-Tempels (W der Stadt) gefunden worden.

des Tempel-Areals ist somit ausgeschlossen. Die Deutung von *bītātim šuddū*, bzw. *qaqqarē ana ḏAššur ezēbu* ist auf Vermutungen angewiesen: *šuddū* ist Gegensatz zu *šūšubu* "besiedeln," (KAR 11 Rs. 8; Bauer, Asb. S. 50, 3), somit "unbewohnt machen,; *ana NN eqlam ezēbu* vgl. Koschaker, Über einige griech. Rechtsurkunden S. 112 f. Hier wird vom Käufer eines Feldes ein Teil davon dem Verkäufer 'gelassen, . Vielleicht handelt es sich um zwischen beiden "geteiltes Eigentum, . Wenn in unserem Texte *qāšu* vermieden wird, so ist das ein Hinweis darauf, dass auch der Gott Aššur nicht uneingeschränktes Eigentum an dem evakuierten Stadtviertel hat. Eigentümer wird wohl der König selbst, "überlässt, es aber dem Gotte; aber zu welchem Zwecke? Zur Nutzniessung? Zur Ansiedlung von Tempelpersonal?

e) Z. 11-12. *isari epēšu*

Vgl. *gimerti isari ana Aššur bēlišu ipuš* İrişum Nr. 3, 5, 6, 7;

isari ša ḏAššur epuš Nr. 4;

isari u₃ mušlālam ša ḏAššur Nr. 8 b;

sihirti isari ša bīt ḏAššur Nr. 8 d e;

ana ḏAdad ... bitam u isarišu ipuš Nr. 10.

Şalim-aḥum III 1 (vom Tempel des Aššur)

u E₂.GAL LUGAL ḏDa-gan kumšu isarēšu bīt ḥubūri u abussišu.

Schwenzner, AfO 7, 264 f. bemüht sich um die Deutung, ist aber durch die etymologische Herleitung von der Wurzel *esēru* beeinflusst. Diese aber ist sowohl für *isaru* (*isarru?*), wie für das sogleich zu besprechende *tisar(r)u* unmöglich, sowohl grammatisch (kein **kišadum*, **tikšadum!*) wie semantisch (*esēru* etwa "festbinden, hat nicht den hier geforderten Sinn von "umgeben,).

Am nächsten liegt die Beziehung auf die Baulichkeiten des Tempel-Areals, also die "Nebenanlagen, . Dies wird nahegelegt durch den oben wiedergegebenen Passus der Şalim-aḥum-Inschrift, wo dem *ēkal šarrim Dagan* "Palast des Königs Dagan, (dies dürfte ein alter Name für den eigentlichen Tempel sein, später Ekur oder Eşarra) und dessen Cella (*kummu*, sonst *uadmānu*, *papaḥu*) folgen:

a) *isari*

b)

c) *bit ḫubūri*

d) *abussī* ;

für diesen Vorschlag spricht der Plural, *gimirti* "alle,, , *siḫirti* "der ganze Umfang,,.

Es liegt kein Anlass vor, *isaru* irgendwie zum Synonym von *igāru* (das in unseren alten Texten belegt ist) zu machen, also nicht "Mauer,, oder gar das den Tempel umgebendes "Zingel,,²⁷ (das schon durch den Plural ausgeschlossen ist). Obgleich wir semitische Etymologie abgelehnt haben, können wir *isar(r)u* nicht trennen von *tisar(r)u* der späteren assyrischen Bauinschriften (Weidner, IAK 76; Schwenzner, AfO 7, 247 Anm. 45; AfO 10, 23); wir erklären vielmehr das *t* nach Analogie von *tibira*: *ibira* und vielen anderen Beispielen aus einer Eigentümlichkeit der Substratsprache.

Wie der Tempel des Aššur seine *isaru*, so hat das Arsenal des Sanherib sein (Sing.) *tisaru* Luckenbill, Sanh. S. 96, 78 (Parallelstelle: *šikittu*), was nicht anders als mit "Areal,, , "Komplex,, übersetzt werden kann. Diese Stelle macht es unmöglich, *tisaru* zu einem Synonym von *dūru* zu machen und auf die Innenmauer der Stadt Aššur zu beziehen (Weidner, Schwenzner). *tisaru* schlechthin ist eine konkrete Bauanlage in Aššur (IAK 76, 36; KAJ 254, 6).

Nach KAR 214 I 30 ff. mit Dupl. KAV 83 bestand der Aššurtempel, *Ekur* oder *bit Aššur*, aus den folgenden Teilen:

a) *papaḫu rabū*

b) *papaḫu la a-ṣ[i-e]* (wohl = *bit Ninlil*), nur in KAV 83

c) *bit nakamāte*

d) 3 *kisallu* (1. *k. abāri* [ŠL 579, 386], 2. *k. Ninlil*, 3. *k. namri*).

Das "Götteradressbuch,, (KAV 42, 43, 180, RA 14, 171), das sich auf die Kultstätten beschränkt, führt auf:

a) *papaḫu*

b) *bit Ninlil*

c) *bit ḫurše*

d) *bit Ea-šarri*

e) *bit Allatum*²⁸ ;

d und *e* dürften erst in späterer Zeit in den Komplex des Aššur-Tempels einbezogen worden sein ; *e* ist nach Šamši-Adad I. Nr. 4 von Ikūnu gebaut worden.

²⁷ Akk. *kisū* nach AfO 11, 364, 14.

²⁸ Dazu noch f) = *bit Siraš* "Brauhaus", s. Anm. 31.

IV. Z. 12-24 : Bauinschrift des bīt ḫubūrī

- a) Gliederung
- b) das *bīt ḫubūrī*
- c) *ḫubūru* (Z. 12-14)
- d) *ZU-e-ni-in* (Z. 14-16)
- e) *rimu*-Formel (Z. 16-19)
- f) *sikkatu*-Formel (Z. 19-23)
- g) Fluch (Z. 23-25).

a) Nach Z. 12 lässt der König zwei *ḫub.* herstellen; *ḫub.* ist nach Serie *ḪAR-gud* (s. sub c) = *namḫār sābī* "Rezipient des Bierschenken,, dessen spezifische Tätigkeit *mazū ša šikari* genannt wird; nach Z. 23 f. wird ein Fluch über denjenigen verhängt, der im *bīt (ḫubūrē) tū'imē* die Tätigkeit des *šik(a)ra mazū* ausübt. Dies berechtigt uns, Z. 12-25 zu einer Einheit zu verbinden, die wir wegen Z. 16-23 "Bauinschrift des *b. ḫ.*", nennen. Sonach verlegen wir die *ZU-e-ni-in* genannten Geräte von Z. 14 in das *bīt ḫ.* Für Zusammengehörigkeit des Passus c und d spricht auch die genau parallele Fassung. Die Abschnitte e und f können aber, wie zu ihnen unten ausgeführt wird, sich nicht auf das *b. ḫ.* als solches beziehen, sie müssen auf den ganzen Aššur-Tempel bezogen werden.

b) *bīt ḫ.*

Die *ḫ.* waren ein so markantes Inventarstück, dass sie dem Hause den Namen gaben. Es führt ihn schon in dem Vorläufer des Baues Īrišum, in dem von Šalim-aḫum erbauten Aššur-Tempel (Nr. 1, 16), den die Inschriften der späteren assyrischen Könige, wie auch Īrišum selbst, verschweigen. Īrišum ändert den Namen in "Haus der Zwillinge,, nach den Zwillings-*ḫubūru*. Aber auch diese Doppelheit war schon bei Šalim-aḫum vorhanden, wie wir aus dem Plural (für Dual) *ḫubūrī* schliessen. Ein *ḫ.* war wohl dem Aššur, das zweite der Ištār geweiht.

Das Gerät, mit dem das Bier erzeugt wurde, wollten wir aus Z. 14 f. entnehmen, aber Z. 23 schien uns zu zeigen, dass all dies nur symbolisch war; dass die Geräte als Attrappen zu betrachten seien.

Unter dem Namen *bīt ḫurše* dürfte sich das *bīt ḫubūrī* bis in die Spätzeit erhalten haben: "Götteradressbuch,, KAV 42, 43

§ 3. In ihm waren auch Götterstatuen aufgestellt; es war auch eine Gerichtsstätte, dessen göttliche Richter — im Unterschied von den in unserer Inschrift aufgeführten — ^dDI.KUD.MEŞ *ša parakki* hießen. Vielleicht ist mit *bit* ^dDI.KUD.MEŞ IAK 138, 5, 16 das *bit hurše* gemeint.

Unsere Identifizierung des alten *bit hubūri* mit dem neuen *bit hurše* beruht auf der Erwägung, dass Küche und Bierausschank eine räumliche Einheit gebildet haben dürften; *huršu* ist nach Ausweis der "kapp., Tafeln Küche und Speisekammer des privaten Haushalts²⁹, wobei meistens der Nachdruck auf "(absperbare) Vorratskammer,, liegt³⁰; als Küche wurde das *bit hurše* im Assurtempel auch aufgefasst nach KAV 43, Rs. 32 und Parallelstellen (s. Weidner, IAK 91, Anm. 3); danach wurde dem *b. ḫ.* der künstliche sum. Name *e₂.ṣu. bur. a. n. na* gegeben und mit *bit naptanī itarrašu* übersetzt "wo man Speisen zurechtmacht,,.

Für unsere Identifizierung von *bit hubūr* mit *bit hurše* spricht ferner die Analogie des *bit hurše* im Tempel der Ištār von Assur, das nach IAK 91, 18 im Volksmunde *bit altamme (aštamme)* genannt wurde. Dieses aber ist hinlänglich als Gasthaus mit Herberge bestimmt³¹.

²⁹ Z. B. KTHahn 9, 32-35 (mit einer leichten Emendation der Wortstellung): *ana huršika mala akāl šerrika u aššitika šēbilamma nēnu eprīšunu lū niddin.*

«schicke für deine Küche, soviel für die Kost deiner Kinder und Gattin (nötig ist), damit wir ihre Rationen ausfolgen können!»;

TC 128b x + 8 «in dem neuen Hause sitzt er müssig in der Küche».

³⁰ TCL 3, 51, 11: *šaptam ihhuršim piḫīši* «verschliesse die Wolle in der Vorratskammer!»; ähnlich CCT 4,35b 17; EL 180, 4; Cont. 26, 11; TC 3, 99, 9.

[Nach einem Mari - Brief werden in den *huršu* von Šubat-Enlil wohlriechende Salben erzeugt: Jean, Arch. Or. 17, 328.]

³¹ Nach Asb. Rm. IX, 50 verkauft die Inhaberin einer Gastwirtschaft (SAL *aštammu*) ein Gericht (*nidnu*); «Herberge», nicht «Bordell», nach OLZ 1931, 135a. - Wir ziehen die Möglichkeit nicht in Erwägung, dass das alte *bit hubūrī* durch dass in Anm. 28 registrierte *bit Siraš* «Brauhaus» (vgl. Anm. 49) ersetzt wurde, denn die Funktion des Brauhauses lag hauptsächlich in der Erzeugung des *bappiru* genannten Bierzusatzes und war niemals mit einem Ausschank verbunden (s. Anm. 47); auch zeigt die Aufzählung in dem «Götteradressbuch», dass das Brauhaus sich nicht in dem Innenkomplex des Tempels, in dem wir die Anlagen des *īrišum* zu suchen haben, gelegen war.

c) Z. 12 - 14

Parallelstellen: Īrišum Nr. 6, 17 - 22 (= Nr. 13, I 17 - 14), vgl. Nr. 1, 6. f. 2 *ḫubūrēn* (ana ^aAššur *bēliā*) *ulid* 2 HJ.US ša 1 GU₂.
t a *siparrim ina išdišunu aškun*.

Philologische Bemerkungen.

Zu Z. 12(-15).

Sowohl in den "kapp.," Texten wie in den altassyrischen Inschriften beobachten wir, dass Gegenstände in der Zweizahl, soweit diese nicht durch die Natur gegeben ist, durch *šinān*, *šittān* mit Nomen im Dual eingeführt werden, dass aber einfacher Dual (manchmal durch Plural ersetzt) angewandt wird, wenn auf bekannte oder erwähnte Gegenstände in der Zweizahl Bezug genommen wird.

Ad A: 2 *ḫubūrēn* Z. 12 "zwei.,

2 *us'ēn* Z. 13

2 *ēnēn* ZA 43, 115, 30;

ad B: "die zwei," *ēnēn* ebd. 35, ZU-*e-ni-in* unsere Z. 14; *ku-u₂-e-en a-ni-ti₂-in* Photo Ass. 4062 Z. 9 (vgl. Lewy, HUCA 17, 53). Dagegen Plural *narkābē* Z. 15, (hier ist Zweizahl aber unbedingt gefordert); *ḫubūrē* Šalim-aḫum 1, 16; *tū'imē* oben Z. 23 (natürliches Paar)³².

Nicht völlig gesichert ist die Endung in *tū'imēn* Z. 12, wird aber durch den Sprachgebrauch der "kapp.," Tafeln gefordert. Hier herrscht immer Kongruenz zwischen Nomen und Attribut im Dual³³.

tū'imē(n) führt auf akk. *tū'amu*, das arab. *taḡ'ām*, hebr. *tō'ām* entspricht, gegenüber der arab. Spielform *tu'ām*, die im Aramäischen allein vertreten ist.

Z. 13. Wir konnten die am Anfang dieser Zeile in A fehlenden 1-2 Zeichen nicht ergänzen. [*lū*] kann nicht vorgeschlagen

³² In «Kapp.» z. B. TC 2, 19, 6: *šina tuppēn*, ebd. 13 nur *tuppēn*.

³³ Zu erklären wäre schliesslich noch der Wechsel zwischen *-ēn* und *-in* in der Dualendung; *-ēn* ist normal, *-in* aber in *annītīn*, *suēnīn* oben, *raqqītīn* in «Kapp.». Trotz der Inkonsequenz, die die altass. Schreiber oft in der Orthographie von *e* und *i* zeigen (s. ZA 43, 116, Varianten zu Z. 30), muss hier eine phonetische Variante angenommen werden: vielleicht zog in den Normalfällen die Dualendung den Akzent auf sich, dagegen **annītīn*, **raqqītīn*.

werden, weil in den altass. Inschriften nirgends belegt. Es ist auch nicht angängig, hier das Material der *hubūru*-Gefäße einzusetzen, wofür nur [KU₃.UD] in Frage käme³⁴; denn der altassyrische Sprachgebrauch fordert *ša *kaspim*³⁵, auch wäre in den Parallelstellen solch edles Material nicht verschwiegen worden. Ebenso wie in diesen scheint aber auch in B jede Näherbestimmung der Weihgegenstände zu fehlen³⁶.

2 HJ.US der parallelen Originalinschriften, wofür 2 *u₂-uš-e-en* der beiden Abschriften, stehen im Verhältnis von "Pseudo-Ideogramm," zu phonetischer Schreibung, wie SA.TU zu *ša-du-im*³⁷. Für das sich so ergebende ^u*uš^uum*³⁸ kennen wir keine Belege. Unser Wort hat nichts zu tun mit *hurāšum* HJ.SA (Qualitätsbezeichnung einer auserlesenen Goldsorte³⁹) und mit dem Gebrauchsartikel des täglichen Lebens, der in den "kapp.," Tafeln als *hušā^u* oder *husā^u* (plurale tantum) oft vorkommt⁴⁰.

³⁴ [URUDU] verbietet sich, da Gefäße dieser Art niemals aus Kupfer hergestellt werden.

³⁵ Z.B. *kāsam ša husārim* TC 2, 22, 15; *šamšam ša hurāšim* Babyl. 9, 191, 7, 7 f.

³⁶ Unsere Ergänzung *tu₃-i-me-e[n]* in B Z. 13 ist allerdings nicht über jeden Zweifel erhaben.

³⁷ Oder A₂.KI.IT zu *a-ki-tum*, U₄.HI.IN zu *u₂-hi-num*; NU.UR MA zu *nurmū*.

³⁸ Auch für die Wiedergabe von anlautendem ^u durch *h* gibt es keine altassyrischen Belege, wir haben sie jedoch für *lā habārim* Z. 37 in Erwägung gezogen. Aus dem Babylonischen: *i-na HA-di-a-nim* BB 48, 24; *happarū* neben *apparū* Fauna 102; HJ-ur-HJ-ud (= ^u*ur^uud*) YBT 10, Nr. 5, 3; 52 III 4; *haru*: *aru* MSL 1, 211; *he-ri-e-bu*: *ērebu* "Krähe., (altbab. Vok.); [*hapir*: *apir* YAOS 70, 111;] *hadōru*: *adāru* (spät); *humakukūtu*: *akukūtu* (spät).

Semitische Stämme mit Laryngal sowohl als erstem wie als drittem Radikal sind ausserordentlich selten, für solche Konstellation kommt wohl nur Ansetzung **hs^u* in Frage. Vielleicht ist mit Lehnwort im Assyrischen zu rechnen und Identität mit *a-u₂ š₂-im* ZA 43, 115, 42 zu erwägen

³⁹ Nur CCT 4, 22 b, 19. Wir erklären HJ. SA als vereinfachte Schreibung für HJ. A (nach Schema IR für IR₃). GUŠKIN. HUŠ. A = "Rotgold., (Thompson, Chemistry 59).

⁴⁰ Wir sehen darin Altmittel, Schrott (scraps) und beziehen *hušā^u* wenn ohne Nennung eines bestimmten Metalls, auf Bronze. Dafür die folgenden Indizien: TCL 17, 55, 36-39: *lu-u₂ hu-še-e 1 (?) ma-na lu-u₂ 1 pa-ša-am šu-bi-lam*; hier liegt die Vermutung nahe, dass der Briefschreiber entweder eine Axt (aus Bronze) oder das Material dafür wünsche. — KAJ 310, 61 f. *ud-du-gu ša URUD.MEŠ u₃ UD.KA.BAR.MEŠ hu-ša-u₂ la hi-tu* "die Weberschiffchen (?)"

Z. 14. Für *ina išdišunu aškun* der Parallelstellen bieten unsere Abschriften: *ina qarbišunu addi* = "ich brachte an ihnen (den *hubūru*) an,, , vgl. BIN 4, 122, 5 ff [*1 su₂*]-*pa₂-nam*⁴¹ *kaspam* *ri-ik-su₂-um i-na qe₂-er-bi-šu na-di₂* "eine Kelle, . . . (aus) Silber, . . . ein Bund (Silberdraht⁴²) ist daran angebracht,, . Diese Stelle gleicht den anderen, in denen ein *riksum* an *nēpišu* "Metallbarren,, angebracht war (*ina libbi nēpišim nadi*)⁴³. Wie an unserer Stelle, kann hier *ina libbi* und das synonyme *ina qerbi* nur mit "daran,, nicht "darin,, übersetzt werden⁴⁴.

Sacherklärung.

Die folgenden summarischen Bemerkungen über die Geräte der Biererzeugung in Ergänzung von Zimmern, ZA 32, 166 - 170 (1919): A. Serie HAR. g u d. Rez. A, 2. Tafel, 65 - 68⁴⁵.

" B, " " , 279-282⁴⁶.

aus Kupfer und Bronze, Schrott, sind nicht gewogen". — Es gibt *erū hašū* (TCL 10, 55, 18; ABL 319, 8); *siparru hašū* (HWB 295), *parzillu hašū* (TCL 13, 233, 40), auch *hu-še-e parzilli* (Nbn. 558, 15). — In den Tafeln von Kültepe wird *h.* nach Gewicht gehandelt (Mengen von 30 Minen bis 45 Schekel); Zinn ist vier Mal so teuer als *h.* (TC 3, 157, 13-15). — Für den ständigen Plural, der sowohl ein bestimmtes Metall wie eine Qualitätsbezeichnung ausschliesst, vgl. den Plural *siparrū* (z. B. EL 242, 11; CCT 3, 85, 9) = "Bronzegegenstände". — Das Wort dürfte von der Farbbezeichnung *huššū* etymologisch zu trennen sein und vielmehr die für Brocken, Splitter etc. beliebte *fu'al*-Form eines Verbs *hašū* darstellen, dessen Bedeutung etwa «zerkleinern» ist (CT 17, 31, 12). (Vielleicht auch zu kombinieren *kīma hušē* Astr. Ch., 2. Suppl. Nr. 64 I 9, wofür schon Weidner, IAK S. 12 Anm. 1 «Oxydierung» vorschlug.)

⁴¹ Vgl. Gelb, OIP 27, 66 und Oppenheim, AfO 12, 344 Anm. 4. Unser Übersetzungsvorschlag beruht auf der Gleichsetzung von ZU. BA-*num* mit babyl. *supinnu*, *suppinu*.

⁴² Als *riksum* wird hier der vermutlich ca. 5 Schekel ausmachende Betrag für Taxen und Provision (*nishātum* und *šaddā'atum*) dem nach Assur beförderten Silber hinzugefügt.

⁴³ Oppenheim, AfO 12, 355 Anm. 40. — Wie der Vergleich der beiden Varianten unserer Stelle zur Evidenz zeigt, kann aus *ina libbi (qerbi)* der diskutierten Stellen nicht geschlossen werden, dass ZU-BA-*num* ein Gefäß sei, bzw. dass *epēšu* «verpacken» bedeute. — Für *nēpišu*, *riksu* und die Stückelung des Silbers zur Zeit der Handelskolonien s. vielmehr Bossert, Königssiegel 165 f.

⁴⁴ Vgl. auch BIN 6, 179, 5 ff.: *šitta iššabtān* *ina libbi riksim šaknānikum* «zwei Ohrgehänge sind für dich an dem Bunde (mit anderen Schmuckstücken) angebracht».

⁴⁵ K. 152 (RA 14, 179); K. 4547 + , Rm. 358 (RA 28, 135).

⁴⁶ K. 242 (RA 28, 132); K. 208 (V R 42, Nr. 4).

- a) duk.laḥtan = laḥtanu = namḥar šikari
 b) duk.MUD₃ = ḥubūru = „ sābī
 c) duk.am.ma.am = ammammu = „ turrū
 d) duk.ḥara₄ = ḥarū = namzītu

B. namzītu und namḥāru sind die wichtigsten Geräte der Bierbereitung

a) in der Brauerei (bit (LU₂.ŠIM×GAR⁴⁷, aber Tempelbrauerei = bit dŠIM⁴⁸);

⁴⁷ BE 9, 43: 6 namzītu, 2 namḥāru, zur Bereitung von šikaru rēštū (kaṣ.sag «erster Extrakt», opp. kaṣ.u₂.sa);

Nbn. 787: (zusammen) 10 namzītu und namḥāru zur Bereitung von šikaru rēštū;

BRM 1, 12: 5 namzītu, 5 namḥāru zur Bereitung von billātu «Mischbier»;
 NRVU 616: 8 namḥāru; hier scheint namzītu zu fehlen, es war vielleicht durch eine Steinkufe ersetzt.

Der Bierbrauer LU₂.ŠIM×GAR oder LU₂.ŠIM (vgl. Th. Bauer, Inschr. Assurbanipals S. 2 f.) hat sein Ideogramm von der Herstellung der Bierwürze (ŠIM×GAR, sum. bappir, akk. bappiru); sein Name ist sum. lumgi, ningi, akk. sirašū; so ist CT 12, 24, 49 zu ergänzen, diese Bedeutung erhellt aus TCL 17, 75, 6-12; vgl. auch CT 6, 23 c 4.

bappiru wird zur altass. Zeit im Haushalte hergestellt und in Laiben einheitlichen Gewichts gelagert (gezählt BIN 4, 90, 4; CCT 23, 20; TC 3, 181, 15; gewogen EL Nr. 147, x + 7, «5 Säcke b.» BIN 6, 9 f, 69 f.).

Für LU₂.ŠIM×A, Variante zu LU₂.ŠIM×GAR, und siraṣ, wovon sirašū abgeleitet, s. Anm. 48.

Die aromatischen Ingredienzien des bappiru in altass. und altbab. Zeit sind nicht ermittelt; in neubab. Zeit dient als Bierwürze die Gartenpflanze kasū (s. NRVU, S. 526 f.).

Ausserdem oblag dem Brauer das Mälzen der Gerste (baqālu), wofür aber auch ein Spezialberuf (bāqilu) entwickelt war; ferner das Brauen selbst (laḥamu, luḥḥumu) und das Abfüllen des Lagerbiers in Behältnisse (dannu, ḥabū) aus Ton.

⁴⁸ S. Anm. 28 und 31. Schutzpatrone der Brauerzunft sind die Göttin Nin-kasi und (manchmal mit dieser identifiziert) Siraṣ (Siris), Idgr. dŠIM oder dŠIM×A (RA 20, 99, VII. 45 dŠIM×GAR). siraṣ ist (wie aṣnan für Zerealien) eine poetische Bezeichnung für Bier; dass es ursprünglich ein Synonym von bappiru gewesen sei, könnte aus dem Berufsnamen sirašū geschlossen werden. Es lässt sich noch nicht ausmachen, ob LU₂.ŠIM×A eine Abart des Brauerberufs oder nur eine graphische Variante ist; letzteres ist wahrscheinlich, denn Zeichen ŠIM×A fehlt in der Serie ea-nāqu; die Gottheit dŠIM×A ist die Repräsentantin des gesamten Braugewerbes; auch Asb. Rm. IX 50 spricht dafür.

- b) in der Schenke (*bit sâbi*)⁴⁹;
 c) im privaten Haushalt⁵⁰.

C. *mazâ'u* (= sumerisch *sur*) ist "Flüssigkeit auspressen"⁵¹; die Sortenbezeichnung *şikaru mazû*⁵² oder *mez'u*⁵³ meint "einfaches Bier," im Gegensatz zu den höheren Sorten von Gerstenbieren wie *billātu* "Mischbier,"⁵⁴ oder *ribku* "Absud,"⁵⁵. Der Saft des Gerstenmalzes wird im *namzîtu* mit den Händen ausgepresst; Abbildungen aus der Akkad-Zeit auf den Siegeln Weber Nr. 438 und Frankfurt XXII c.

D. Das Gerät *namzîtu* reitet typischerweise auf einem Holzständer (*kannu, qanqannu*)⁵⁶. Es werden drei Typen unterschieden:

⁴⁹ Für *namzîtu* als typisches Gerät des *sâbû*, öfter der *sâbitu*, s. Zimmermann, ZA 32, 172, 35; 169; für *hubûru* (= *namhar sâbi* nach oben A b): AMT 96, 2, 5 *ina bit sêbê a-şar hu-b[u]-r[i]* (vgl. Ebeling, MAOG V 3, 13). Im *bit sâbi* wird Jungbier erzeugt (*şikar sâbi* oder *sîbu*, Zimmermann, ZA 32, 167; Gray, Şamaş Nr. 1 I 45 f.). Der Usus, es durch Rohre direkt aus dem *hubûru* zu trinken, der für + 1400 und Syrien durch Siegel, Moortgat Nr. 526, bezeugt ist, dürfte in Babylonien seit altbab. Zeit nicht mehr üblich gewesen sein, vielmehr darf *sâbû* als Ausschanken des frischen Bieres in Becher mittels des Schenkgefäßes *nasbû* bestimmt werden.

⁵⁰ Z.B. Nbn. 258, 12 f.: 2 *namzîtu*, 2 *namhûru*; ebenso NRVU 836.

⁵¹ AMT 105, 8: *ta-man(!)-za*³ (Saft aus einem Granatapfel);

„ 13, 6, 3: *ta-ma-za*³ (Objekt weggebrochen, Einspritzung ins Auge, parallel Z. 6 *tunattak* «tröpfeln lassen»); vgl. KAR 182, Rs. 29; 187, 14.

Sum. *sur* ist sowohl «fliessen» wie «fliessen lassen»; es dient auch für Auspressen von Öl und Wein, entspricht hier aber akk. *şahûtu*.

Zu beachten ist die Formvariante *imazzi*(?), unsere Z. 24, gegen *imazza*², das für die oben zitierten spätbabylonischen Formen anzusetzen ist. Aber IV 1 Präs. *immanzi* (HWB 396 a; KAR 375 III 31) zeigt, dass auch dem Bab. I I *imazzi* nicht unbekannt war.

⁵² ZA 32, 168 Anm. 1; Serie HAR-ra Tf. 23 mit einem demnächst von L. Oppenheim in einem Artikel "On Beer and Brewing," (Beiheft zu JAOS) zu veröffentlichenden Zusatzstück; eine der Entsprechungen von (*şikaru*) *mazû* ist hier *ka ş. lu 2. a* = «trübes Bier».

⁵³ Gray, Şamaş Nr. 1 I 49; Serie HAR-g u d, Rez. B, Tafel 6, 72.

⁵⁴ Auch *billātu* wird durch *mazû* erzeugt nach oben Anm. 47 und ABPh Nr. 87. Das Mischen (mit Gerät *nablalu*) findet sonach nach dem *mazû* statt.

⁵⁵ Thureau-Dangin, RA 19, 84; Serie HAR-g u d, Rez. B, Tf. 6, 71 (*bi-lat* [für *billat*] *ribki*).

⁵⁶ Zimmermann, ZA 32, 169; Thureau-Dangin, 8. camp. 54 Anm. 4; CT 42, 32; 43, 68; Nbd. 258, 15; Camb. 330 f.; VS 6, 314. Vgl. die Abbildungen (zitiert zu C).

1. *namzītu* = sum. *ḥara*₄ = akk. *ḥarū*⁵⁷;
2. „ = „ *dug.nig*₄. *dur*₂. *bur*₂ „mit einem Loch am Boden,“⁵⁸;
3. „ = „ *kakkul* = akk. *kakkultu*, *kakkullu*⁵⁹.

In dem Gefäss *namzītu* vollzog sich die Gärung, zumindest deren erstes Stadium, wobei es nach Anm. 58 und 59 durch Spund oder Deckel verschlossen war⁶⁰.

E. Das Gefäss *namḥāru*⁶¹ führt seinen Namen, weil es zur Aufnahme (*mahāru*) des im *namzītu* erzeugten Vorproduktes des Bieres diente. Wir stellen uns die *namḥāru* als schlanke Krüge vor, indem wir sie mit den auf Siegelbildern (s. zu C und Anm. 49) abgebildeten Gefässen dieser Art identifizieren. Sie werden in Stellagen aufgestellt, stehen aber auch auf niedrigem Dreifuss.

F. Den sub A gebuchten Gleichungen dürfen wir vertrauen: danach war nur das (grosse) *namḥāru* der Schenke (wir fügen hinzu: auch der Brauerei) = *ḥubūru*, das gewöhnliche *namḥāru* (des Haushalts) = *laḥtanu*⁶².

Alle Sorten von *namḥāru* und *namzītu* des praktischen Gebrauchs waren aus Ton; in den Tribut- und Beutelisten begegnen

⁵⁷ Die Funktion des *ḥarū*-Gefässes als *namzītu* ist nur durch Vokabulare (oben A d) bezeugt (liegt nicht vor ZA 32, 174, 53). *ḥarū* dient vielmehr als Behältnis für konsumfertiges Bier nach AfO 12, 138 f. (Für noch nicht ermittelte weitere Bedeutungen unseres *ḥarū* s. MSL 2, Exkurs H).

⁵⁸ Von Soden, ZA 43, 273 Anm. 3; G. Meier, AfO 12, 45, Anm. 40 f. Das Idgr. bedeutet wörtlich «mit Afterloch»; demnach hatte diese Art von *namzītu* eine Abflussöffnung in Boden, die durch einen Spund (*purussu*, nicht **purussū*) verschlossen werden konnte. Die «kleine» Variante dieser Sorte von *namzītu* hatte den Namen *nappaḥtu*.

⁵⁹ ZA 32, 168 f.; HAR-ra Tf. 10, 205-211 bietet die Reihe *kakkullu*, *namzītu*, *nappaḥtu*, *ḥarū*. — *kakkullu* ist ein Tongefäss mit dickem Bauch und engem Einguss (KAR 94, 26); es dient als Bild für hermetischen Verschluss: *kīma kakkulli katim* CT 4, 8a, 8 und 22; SAI 6633 f.; *katim* = sum. *ṢU*₂ oder DUL, sonach mit einem Deckel, nicht Spund, verschlossen.

⁶⁰ Es gibt keine Nebenform **manzītu* von *namzītu*; das in Bezolds Glossar S. 167 als «Cärbottich» geführte Wort (aufgrund CT 3, 2, § 6: *sūmam u arqam kīma panī manzi'at*...) bezeichnet vielmehr den Regenbogen (*manzāt*).

⁶¹ Ausser den Vokabularen (s. oben A) vgl. Thureau-Dangin, Rit. Acc. 53.

⁶² Im altbab Haushalt: YBT 2, 152, 40 und 43 f.

aber als einer der häufigsten Artikel *namḫāru* aus Bronze⁶³, meist neben *narmāku* "Kanne zum Übergießen mit Wasser,, aus dem gleichen Metall⁶⁴. Überaus selten ist dagegen *namzitu* aus Bronze als Tributgegenstand⁶⁵. In den späten babylonischen Tempeln war die gesamte Ausrüstung des Brauhauses (*qanqannu*, *namzitu*, *namḫāru*) aus Silber⁶⁶.

G. Wenn wir nun zu unserer Z. 13 und den Bemerkungen dazu (oben S. 242) zurückkehren, so haben wir genügend Vergleichspunkte, um uns das *bit ḫubūri* zu vergegenwärtigen, in dem (wenn auch nur fiktiv) frisches Bier für Aššur (und Šerū'a) bereitet wurde.

Das Material der schlanken Bierkrüge (*ḫubūru*), das uns in allen Parallelstellen verschwiegen wird (oben S. 239), war nach E vermutlich Bronze; *uālādu* "gebären,, das in den Duplikaten für die Erzeugung dieser Gefäße gebraucht wird, ersetzt somit das normale *patāqu* "giessen (von Bronze),,⁶⁷. Nach Z. 14 fest an die Krüge anmontiert war ein massiver Fuss aus Bronze, 30 kg wiegend, vielleicht ein Dreifuss nach Art des auf dem Siegel Weber Nr. 526, 348 abgebildeten. Seine Bezeichnung als *ʾusʾum* konnte uns nichts über seine spezifische Gestalt lehren⁶⁸.

⁶³ Muss-Arnolt S. 681; *namḫāru* aus Bronze auch unter der Aussteuer der Prinzessin von Mitanni, Am. Knudtzon Nr. 25 IV 57; die *namḫāru* aus Gold von Am. Nr. 19, 32, gehören wohl in das Reich der Fabel.

⁶⁴ CT 19, 31, 8-10 b bilden (wohl wegen ihrer ähnlichen Gestalt) die Geräte 1. *narmāku*, 2. *laḫtanu* (= *namḫāru*) und 3. *birsisū* (= *namāšu* «Gefäss zum Buttern») eine Gruppe; dabei sind für 2 und 3 die normalen akk. Entsprechungen eingesetzt.

⁶⁵ HWB 396 a; *namzitu* aus Silber als Geschenk des Pharao Am. Nr. 14 II 36.

⁶⁶ YBT 6, Nr. 62; YBT 7, Nr. 185.

⁶⁷ Ähnlich KI.NE KU₃.UD u₃.t.u.d a «Ofen, aus Silber gegossen»; Datum des 14. Jahres des Samsu-ditana BE VI 1, Nr. 115, vgl. Samsu-iluna, 27. Jahr (RLA 2, 184). — Für «hämmern» dürfte die poetische Metapher «gehören» bzw. «zeugen» nicht passen. Sum.t.u.d (= *uālādu*) bezeichnet allerdings auch das Meisseln von Statuen (z.B. Gudea St. A 3 II 3; C 3 XVI 7).

⁶⁸ Wir halten es nicht für unmöglich, dass *ʾusʾum* die für das spätere *uṣṣū* (plurale tantum, «Fundament eines Hauses») vorauszusetzende Grundform ist. Auch hier könnte die Inschrift sich einer mehr poetischen Ausdrucksweise bedient haben. (*uṣṣū* kann nicht auf eine Wurzel *ʾṣṣ* zurückgeführt werden. Die Entsprechungen in anderen semitischen Sprachen beruhen auf Entlehnung.)

H. Z. 14-16: ZU-e-ni-in und *narkābu*.

Der Vergleich mit oben D liefert uns die Gleichungen:

$$\begin{aligned} *ZU-e-nu-um &= kannu, \\ narkābum &= namzītu. \end{aligned}$$

Dass das erstgenannte Gerät aus Holz gefertigt war wie alle *kannu*, geht mit aller Wahrscheinlichkeit aus dem Bronzebeschlag (Z. 14 f.) hervor; auf ein Gestell weist "darauf stellen," (Z. 15 f.) und "Reiter," ("Aufsatz,") (Z. 15).

ZU-e-ni-in, das sonst anscheinend nicht belegt ist⁶⁹, wird man unbefangen *sū²enēn* lesen und als "Monde," deuten, analog *šamšum* = "Scheibe,"⁷⁰. Wurden etwa Holzreifen so bezeichnet?

narkābum, sonst nur vom oberen Mühlstein (Reibstein) belegt⁷¹, wird man, wenn unsere Deutung sich bewährt, nicht als den usuellen Namen des Hauptgerätes der Bierbereitung, sondern wiederum als poetische Metapher betrachten, was nicht ohne Schwierigkeit ist⁷². Als sicher kann es jedoch gelten, dass dieses Gerät (Gefäß) gleichfalls aus Bronze hergestellt war, wobei in Z. 15 *siparrim* ebenso versehentlich ausgelassen ist wie sicher in Z. 13.

d) Z. 16-23. Die "rimu,"-Formel

Parallel ist *Īrišum* Nr. 12 I 11-14:

¹¹[E₂]-tum ¹²[ri]-mu-um ¹³[šū]-um-šu ¹⁴[x] na [y] (passt nicht zu E₂-tum).

Nr. 12 ist, wie die kurzen Zeilen zeigen, eine Originalinschrift, nicht Duplikat zu Nr. 13, wie IAK S. XVI behauptet. Sie enthält auch die *sikkatu*-Formel in ihrer alten Fassung. Sonst keine Parallelen. Die Inschrift bezieht sich, wie Kol. 2 zeigt (wozu Nr. 7 Duplikat), auf den Bau des Aššur-Tempels.

Philologische Bemerkungen zu 16-23

šumšu, -ša in der Bedeutung eines unbestimmten Artikels: gemein-akkadisch nur *mimma šumšu* = "was auch immer,,";

⁶⁹ Vielleicht ist aber durch Emendation unser Wort in BIN 6, 175, 17 herzustellen; wir lesen hier Z. 16 f.: 2 ma-na hu-sa-u₂ ta-u₂-tim (für -tum) / a-na ar-UD (lies aa?)-tim a-na 3 su₂ ŠI₂ (lies e?)-na-tim.

⁷⁰ Vgl. Oppenheim, AfO 12, 345.

⁷¹ Wie hebr. *rākāb*.

⁷² Wir möchten jedoch, trotz des ungewöhnlichen Auslassens von zwei Zeichen in einem Worte, nicht soweit gehen ar-be-e von A als die gute Lesart,

„kapp., Briefe = „irgendein., „ein., im Sinne von englisch *any*:

a) EL Nr. 246, 30

²⁸*tup-pa₂-am* ²⁹*ša ki-ma tup-pu-um* ³⁰*šu-um-šu* ³¹*ša hu-bu-ul*
 NN ³²*ša i-na bit* X Y *ša* ⁷³*e-li-a-ni* ³³*sa₃-ar tup-pa₂-am u₂-ka₃-al*
 „Ich besitze eine Tafel des Inhalts: 'Ei ne Schuldurkunde des NN,
 die im Hause des XY (sich befindet), die auftauchen wird, ist
 ungültig', Hier *šumšu* = „any“.

b) TC 3, 264 A, 14

¹³*tup-pu-um* ¹⁴*šu-um-šu ša i-na* ¹⁵*bi-ti-a e-li-a-ni* ¹⁶*ša*
¹⁹*sa₃-ar*.

„Eine Tafel, die in meinem Hause auftauchen wird, des
 Inhalts, dass, ist ungültig., Bedeutung „any“.

c) CCT 4, 27 a 12

¹¹ KU(I).HIA A[N].NA *pi₂-ri-ka₃-nam me-nu-n[i-a-nam]* ¹²*u₃ ma-*
aš₂-ki ši₂-ma-am šu-um-šu la₂ i-[šu]

„Kleider, Zinn, ein *Hemd*, ein oder Häute, irgendeine
 Ware habe ich nicht., Bedeutung „any“.

d) CCT 3, 14, 7

u₂-nu-tam₂ šu-um-š[a] ša i-bi₄-tim i-ba-ši₂-u₂

„irgendwelches Hausgerät, das sich in dem Hause befindet.,

e) BIN 6, 47, 10 f.: *šuhram šumšu ... lā tarudde²am*.

[Nicht hierher gehört

f) Liv. 3, 15

¹⁴*A-mi-na* ¹⁵*šu-um-šu* 26 *ma-na* 10 *š[iqil]* ¹⁶*kaspam ha-bu-ul-ni-a-ti₂*
 „Ein Mann namens A. schuldet uns“ Dieser Gebrauch
 von *šumšu* ist gemein-akkadisch.]

In der Īriṣum - Inschrift und ihrem Duplikat Īriṣum Nr. 12 ist
 der Gebrauch von *šumšu* ausgedehnter als in dem Assyrisch der
 Kültepe - Tafeln :

Z. 16 *bitum rimum šumšu*

Z. 17 (") *lamassum šumša*

Z. 18 (") *šigurum lū dannat šumšu*

Z. 19 (") *aksuppum lū êrat šumšu*

Z. 20 LUGAL *šumšu*.

na-ar-ka₃-be-e als Zurechtmachung eines dem Abschreiber unverständlichen
 Textes zu erklären.

⁷³ Vielleicht {*ša*} nach Beispiel b, dann Übersetzung einfacher.

Nur in Z. 20 passt "any,,", sonst gleicht der Gebrauch dem eines unbestimmten Artikels.

Z. 19: *aksuppum* als assyrische Form von *askuppum* auch KAR 1 Rs. 23, 27, 31.

Sacherklärung der rīmu - Formel.

1. Die vier Verse (*a - d*) sind, obwohl sie nicht in der Wunschform (*lū*) stilisiert sind, eine feierliche Segensformel, wohl bei der Tempelweihe ausgesprochen. Eine solche Sitte der Segnung (sumerisch *silim - sum*) des Tempels bei der Grundsteinlegung ist bezeugt durch Gudea, Cyl. A, XX 27 - XXI 12. An unsere Formeln erinnern insbesondere der dritte und vierte Segensspruch, in denen der Tempel mit dem Vogel Zū bzw. mit einem Panther gleichgesetzt wird;

2. dass sich die Sprüche auf den ganzen Aššur - Tempel, nicht allein auf das *bit ḫ.* beziehen, wird (ausser durch naheliegende Erwägungen) durch das Duplikat Nr. 12 (s. oben S. 248) und durch den Namen bewiesen, den Šamši - Adad dem Aššur — (= Enlil -) Tempel gegeben hat: *bit rim mātāti* (s. sub 4.);

3. der Sinn der Verse *b - d* ist klar: der Tempel hat die Funktion eines Schützers (der Stadt); er gibt (ihr) den gleichen (magischen) Schutz, den die Lamassu und die Torgenie (dem Hause) spenden.

Für *lamassu* vgl. Landsberger - Bauer, ZA 37, 218 f. Wir haben keinen Anlass zu der Annahme, dass zur Zeit des Irišum Lamassu - figuren an den Toren des Tempels standen oder gar Kolossal-(Wild)-Kühe mit Namen Lamassu wie in der spätassyrischen Zeit. Dagegen erfahren wir durch die Verse *c* und *d*, dass (wohl menschengestaltige) Schutzgeister (männlich) an die Tore gestellt wurden, deren Namen (und Gestalt?) ebenso improvisiert war wie die der 7 Richter im 2. Teil der Inschrift.

4. Darf *rimum* von Vers *a* den Gliedern *b, c, d* gleichgeordnet, somit gleichfalls als "Schützer,, erklärt werden? Eine solche Erklärung muss sich nicht nur auf den Parallelismus stützen: Bilder von *rīmu* (Wildtiere) waren in der Zeit ab 1000 vor Chr. der häufigste apotropäische Typus an den Toren der Paläste und Tempel, auch in Babylonien (für Ass. HWB 603 a; Bab. ZA 37, 90, 18); der PN *Aššur-rim-nišišu* (Stamm, PN 228), parallel

-*lamassi*-, -*šadī-nišīšu* (etc.) kann die Auffassung von *rīmu* an unserer Stelle als "Schützer,, stützen.

Aber dieser PN ist vereinzelt, der Sprachgebrauch, der in ihm sich kundgibt, somit nicht zu belegen. Wir ziehen daher eine Erklärung vor, wonach in *rīmu* als Bezeichnung des Aššur-Tempels die Eigenschaft "Schützer,, (zumindest primär) nicht enthalten ist, dass vielmehr der Tempel ebenso ein Wildstier ist, wie Eninnu in Lagaš ein Sturmvogel und Panther (siehe oben 1.), ohne jeden apotropäischen Beigeschmack. Auch an anderen Stellen der Gudea-Cyl. finden sich Vergleich zwischen Tempel oder Tempelteilen und Tieren (Wildstier, Löwe Cyl. A XXIV 18). Wie aber die Tempellieder ZA 39, 245 ff. und die Tempelnamen (RLA 2) uns lehren, gehören bei den Sumerern solche Vergleiche keineswegs zu den gewöhnlichen Konzeptionen, sie sind vielmehr nur auf der exaltierten hochpoetischen Stufe der Hymnen Gudeas zu finden.

Anders bei den primitiveren Assyren: hier scheint die Bezeichnung *rīmu* für den Aššur-Tempel so volkstümlich gewesen zu sein, dass Šamši-Adad I. bei Durchführung seiner Reform, durch die er Aššur = Enlil setzte, dem schlichten *bīt Aššur* den folgenden pompösen sumerischen Namen gab:

e₂-am-kur-kur-ra bīt ri im ma-ta-a-tim Inschrift Nr. 1 III 6 f.

Wir entnehmen diesem Namen, dass *rīm mātātīm* sich auf den Tempel selbst, nicht auf Enlil (= Aššur) beziehe und dass— wenigstens für Šamši-Adad—in diesem Namen *r₂mu* ein stolzer Kämpfer, nicht aber ein simpler Stadwächter war. Die Exemplare der Inschrift Šamši-Adad Nr. 1 wurden im Hofe, ja in der Cella des Aššur-Tempels gefunden. Die Inschrift ist im babylonischen Stil und Dialekt abgefasst. Darin ist "Enlil,, sozusagen Übersetzung für "Aššur,,. Der Name E-amkurkura hat sich aber nicht durchgesetzt, wie auch nicht die Ersetzung des Gottes Aššur durch Enlil. Salmanassar I. hat aber die Idee des Aššur-Enlil-Synkretismus wieder aufgenommen. Er nennt den Aššur-Tempel *bīt Enlil* allerdings nur in Nr. 12 seiner Inschriften, die "im Haupthofe des Assurtempels,, gefunden wurde; in den anderen (wohl späteren) Rezensionen (IAK 126, 4 und öfter) nennt er den Aššur-Tempel *Ekur*; in diesen vermeidet er es auch, Aššur

direkt Enlil zu nennen, vielmehr gibt er ihm den Beinamen Enlils Nunnamnir (IAK 126, 5; 128, 17; 130, 25; 132, 4). Aber es ist kein Unterschied *in re* zwischen *bit Enlil* und *Ekur*, zwischen Enlil und Nunnamnir.

Auf Salmanassar I. geht aber wohl die direkte Verpflanzung von Kulturen aus Nippur in den Aššur-Tempel zurück (Enlil, Ninurta, Nusku nach Götteradressbuch und *tākultu*⁷⁴); vielleicht ist *ilāni āšibūt ekur ukin* IAK 128, 20-132, 10 von dieser Verpflanzung zu verstehen. Šerū'a wird in der Tat durch Ninlil ersetzt. Es gibt keinen Enlil-Tempel in Aššur ausserhalb des Aššur-Tempels, aber auch kein *bit Enlil* als Teil des Aššur-Tempels, keine Spur davon im "Götteradressbuch," oder *tākultu*. Vergeblich sind die Versuche, ihn aufzufinden: Andrae, Das wiedererstandene Assur 89; Weidner, IAK S. 128: anstatt *Enlil šipriia* ist vielmehr *Belum ibriia* (später "der alte Bel," *Belu labiru*) zu lesen, s. F. K. Müller, MVAeG 41, 3, S. 43 Anm. 1.

Schwenzner, AfO 8, 113 ff. beurteilt den Synkretismus Aššur-Enlil zwar richtig, hält aber S. 119 "an dem Nebeneinander von Assur und Enlil," in altass. Zeit fest und ist überzeugt, das Irišum einen eigenen Tempel des Enlil gegründet hat. Auf S. 120 gibt er aber zu, dass Ekur den Aššur-Tempel bezeichne, in Ekur "dachte man sich Assur und Enlil anwesend," eine nicht recht verständliche Ausdrucksweise.

Dass nicht nur der Gott Aššur von Šamši-Adad I. in Enlil umbenannt, sondern auch die Stadt Aššur in Šubat-Enlil, ist von Dossin aufgrund der Mari-Briefe vorgeschlagen worden (RA 34, 135); doch entbehrt diese Vermutung noch des Beweises oder der Widerlegung. (vgl. Gelb, Hurrians and Subarians 43); wir vertreten vielmehr die Gleichung Šubat-Enlil = Çager-pazar.

e) Z. 19-23. *Die sikkatu - Formel*

Parallelstelle Irišum Nr. 12 II 1 - 12

ma-ti-[ma] ša [E₂-tam₂] i-pu-[šu] ru-ba-[um] ša ki-ma [i₂-ti₂] šu-ma E₂-[tum] i-ta-[na-aḥ₂] ⁷⁵ i-la-[bi-ir] si₂-ka₃-[tam₂] la u₂-ra-[a-ab₂] si₂-ka₃-[tam₂] a-na(!) Rest zerstört.

Parallelen der späteren Inschriften:

a) Šamši-Adad (I.?), Nr. 4, 13-15 *innuḥu sikkiti ana ašriša [lu]ter.*

⁷⁴ III R 66, VI 11 f.; KAV 42 I 14. 16. 22.

⁷⁵ Man erwartet *i-na(!)-[ah-ma]*.

Auf die Natur dieser in der Bibliothek Assurbanipals gefundenen Abschrift, deren Zuordnung an Šamši-Adad I. zweifelhaft ist, wird nicht eingegangen. Vermutlich ist Rs. so zu ergänzen, dass Šamši-Adad seine *sikkatu* zu den *sik.* der früheren Erbauer hinzugefügt habe.

- b) Puzur-Aššur "IV., Nr. 3, IAK 30 *sikkati aškun..... rubā'u urki'u sikkati ana ašrišu luter* ;
 c) Enlil-nāšir II. IAK 32 ebenso ;
 d) Aššur-bēl-niṣēšu IAK 32 ebenso ;
 e) Aššur-rīm-niṣēšu IAK 36 *sikkātāšu ana ašrišina uter* "die Nägel der früheren Erbauer der Stadtmauer, „*rubā'u urki'u sikkātišu ana ašrišina luter* (worin - šu = *dūri*) ;
 f) Irēba-Adad IAK 36 wie oben ;
 g) Aššur-uballiṭ I. Nr. 3, 4 wie oben ;
 h) Enlil-narāri IAK 46 *sikkati aškun* aber *šumi šaṭra u sikkati luter.*

Mit Arik-den-ili (IAK 48) stirbt diese Formel aus; *sik.* wird ersetzt durch *narû*, *šumi šaṭra* nach babylonischem Muster. [Schon Šamši-Adad I. Nr. 1 hat anstelle von *sikkatu* vielmehr *temennu* (Plural) und *narû* (Plural).]

Entgegen der (unbegreiflichen!) Fehlübersetzung in IAK sind diese Stellen zu übersetzen:

"ich habe meinen Nagel angebracht; der künftige Fürst möge meinen Nagel wieder an seine Stelle versetzen! „

Demnach bringt der Neu- oder Wiedererbauer bis zum Aussterben der Formel, dem wohl das Aussterben der Sitte lange vorherging, nur einen Nagel pro Bauwerk an (auch bei der Stadtmauer, Beispiel e, nur eine *sikkatu* pro Herrscher). Mag man demnach die beschrifteten und unbeschriebenen *sikkātu* "Tonknäufe, der assyrischen Tempel, deren sich die Assyrer "seit dem 2. Jahrtausend bedienen,“⁷⁶ die aber erst von Salmanassar I. an in ungeheuren Mengen auftreten (Andrae, Wiedererst. Assur 145) als eine Degenerationsform der einen *sikk.* auffassen oder sie vielmehr als ein "Bauelement, erklären, in unserer Formel wird auf sie in keiner Weise Bezug genommen.

⁷⁶ Beschriftete Exemplare seit Aššur-narāri I. (± 1500), S. zuletzt E. Michel, *Welt des Orients* 1, 205 ff.

Die ältere Fassung der Formel (in unserer und einer weiteren Inschrift des Irišum) ersetzt *šakānu* durch *maḥāšu*; zeigt damit, dass die Sitte des Nageleinschlagens zur Gründung oder Einweihung von Bauwerken noch lebendig oder zumindest die Tradition über diese Sitte noch wach war. Auch ist die blasse Formel "*ana ašrišu luter*," noch plastischer durch *sikkatam lā ura^{ab}* Z. 21. Wir dürfen keinen Widerspruch zwischen dem *lā rubbu* und dem *ana ašrišu turru* statuieren, indem wir fragen, wie denn eine *sikkatu*, ohne erschüttert zu werden, von ihrer Stelle bewegt und dann wieder an ihre Stelle (*ana ašriša*) zurückversetzt (*turru*) werden kann. *ana ašri turru* (wie sein sumerisches Prototyp *ki. bi... gi₄*) ist "wiederherstellen," wobei es anscheinend sorgfältig vermieden wurde, die alte Urkunde oder das alte Wahrzeichen zu bewegen.

Die Lautvariante *išru* (genauer wohl *ešru*⁷⁷) für *ašru* ist in den "kapp.," Texten noch folgendermassen belegt: KTHahn 6, 13: *a-na iš-ri-šu i-tu₃ a-ar*; Beschwörungstext Kt. a/k 611 (s. Anm. 2), l. Rd.: [*a-na iš-ri-ka₃ [tu₃]-ur*. Es hindert uns nichts anzunehmen, dass *ešrum* die regelmässige Entsprechung von *ašrum* in der altassyrischen Volkssprache sei, während *ašar* und *ašrakam* unverändert blieben.

Die Phrase *lā ura^{ab}* mit Bezug auf ein altes Bauwerk in Elam SAKI 182, 4, 11 ff.

i-ga-ra-am la(l)-bi(l)⁷⁸-ra-am u₃-ul u₂-ri-ib⁷⁹ i-ga-ra-am e-eš-šā-am i-pu-uš

"die alte Mauer (des Šušinak-Tempels) . . . hat er nicht erschüttert, eine neue Mauer gebaut,".

War das *sikkata maḥāšu* eine Gründungs- oder eine Einweihungszeremonie? Im ersteren Falle würde das *sikkata maḥāšu* (*šakānu*) dem *temenna nadû* der späteren Bauinschriften entsprechen. *sikk.* wäre in diesem Falle der Nagel der "Gründungsfiguren," die von F. R. Kraus in seiner Monographie "Altmesopotamische Tonnägel mit Keilinschriften," (Gedächtnisschrift für Halil

⁷⁷ Wir nehmen ähnlichen kombinatorischen Lautwandel an wie in *rēšum* für *ra²šum* oder *mer²um* für *mar²um*. Da manche «kapp.» Schreiber das Zeichen EŠ niemals anwenden, darf IŠ ohne weiteres eš gelesen werden. Diese Lesung ist sicher einzusetzen in den zahlreichen Belegen für das Zahlwort «10», wie z.B. *a-diš IŠ-ri-šu* TC 15,5, vgl. Schreibung *e-šer-tim* EL S. 255 Anm. b.

⁷⁸ So nach Nr. 3, der sumerischen Fassung.

⁷⁹ So nach Photographie MDP 2, Pl. 13, 5.

Edhem, 1947) S. 96 - 106 analysiert sind. Im zweiten Falle würden die im Hauptteil seiner Arbeit von F. R. Kraus untersuchten beschrifteten Tonnägel als Nachahmungen des einen Tonnagels aufzufassen sein, den der Bauherr bei der Einweihung des Tempels einschlug. Unsere Sitte wäre auch für Babylonien vorzusetzen, wo sie aber, schon vor Ur-nanše, in die "Degeneration", der massenweise eingeschlagenen Tonnägel ausgeartet wäre.

Die Ersetzung des *s* in der Endformel durch (*temennu*), *narû*, (*šumi šaṭru*) entscheidet unsere Frage nicht endgültig, denn *narû* wurden in die Fundamente versenkt (Andrae, Wiedererst. Assur 145), aber das *narê šakānu* ist nach IAK 124, 26 der wesentliche Akt der Einweihungsfeier (*tašiltu*). Da ist doch die Annahme naheliegend, dass Ersatz von *sikkata šakānu* durch *narê šakānu* nicht nur eine stilistische Neuerung ist, sondern die Änderung der Feier selbst (Modernisierung) reflektiere, wobei wir vermuten, dass es babyl. Einfluss war, der diese uralte Sitte als bäurisch erscheinen liess.

Wir versuchen, unserer Spezialanwendung der so vielseitigen Sitte des Nageleinschlagens durch Sammlung der literarischen Belege für diesen Akt näherzukommen:

a) Königsinschriften. Einziger Beleg wiederum aus Elam (Ende oder kurz nach Dyn. von Akkad): SAKI 178 d, illustriert durch das Relief DPM 6, pl. 2, 1, vgl. Kraus S. 96-98: II 1 ff. "und als er den Kanal von Šitari 'geöffnet' hatte, stellte er seine (eigene) Statue vor dem Gotte auf, auch an seinem (des Gottes) Tore brachte er (die Nachbildung) eines Kupfernagels aus Zedernholz an., (es folgen Stiftungen aus dem gleichen Anlass). Hier wird der Nagel sonach, wenigstens der Idee nach, zur Feier der Vollendung eines Kanalbaues im Tore des Hauptgottes angebracht; aber die Sitte ist bereits degeneriert; anstelle des, wie wir aus der Inschrift entnehmen (abweichend von Kraus' Auffassung), bei solchen Feiern üblichen Kupfernagels schenkt (Variante in der Inschrift-"Illustration,") der Herrscher dem Gotte die Nachbildung eines Kupfernagels, aus Zedernholz, von riesigen Dimensionen.

b) 1. Bei den Sumerern der Zeit vor Sargon wird Kauf von Grundstücken und Sklaven dadurch perfiziert, dass der Herold einen Nagel (*kak*) in die Wand (*engar*) schlägt (KAK): Ko-

schaker, Über einige Rechtsurk. 102; Pohl, Symbolae Koschaker 61; Kraus 88-92. Diese Sitte ist uns illustriert durch Kaufurkunden in Form von Kegelstümpfen, die zur Aufnahme des Holznagels durchbohrt waren (Kraus 89 f.). Eine Urkunde von gleicher Gestalt über Grundstückskauf aus der Zeit der 3. Dynastie von Ur neuerdings veröffentlicht von Oppenheim, Am Or Series 32, Text Nr. II auf pl. XXIV, dazu S. 163 und 276.

2. Die gleiche Sitte, aber vom Hauseigentümer geübt, vielleicht für die Zeit der Handelskolonien zu erschliessen aus Cont. 26, 29:

“Warum bin ich (nach deiner Ansicht) so jung, dass ich das Haus, das meinem Vater (gehörte), nicht gerichtlich fordern und in die Mauer einen Nagel <nicht einschlagen kann>?„

c) Nicht sicher nachgewiesen ist einstweilen der Brauch, Gerichtsurteile durch Einschlagen eines Nagels zu bekräftigen. Dafür könnten die folgenden Stellen in Anspruch genommen werden:

1. UCP 9,2, Nr. 83⁸⁰ (Ešnunak, Zeit der Dynastie von Akkad)

55-58: GIŠ.KAK | *a-na di(1)-ti-la* | [Na]-*ra-am-Sin* | *ma-aḥ-ša-at*

“Der Nagel ist nach dem Urteilsspruch des N. eingeschlagen„. Da diese Urkunde aber nach Z. 35 (GAN₂) und 38 (*ṣabra*) Streit um ein Feld betrifft, werden wir *sikkatu maḥṣat* von einem Grenzpfahl verstehen (Koschaker l. c.).

2. *ašar sikkātim* in Z. 59 unserer Inschrift, im Zusammenhang mit der Gerichtsstätte, wird von uns dahin verstanden, dass das von den Richtern gefällte Urteil durch Einschlagen eines Nagels rechtskräftig gemacht wird.

[3. *sikkātum* in “kapp„ Briefen (Lewy, EL 288 liest ZI.GA^{um}; vgl. Landsberger, JNES 8, 255 Anm. 39): dem einheimischen Fürsten werden zwei feine Gewänder *ana sikkātim* geschenkt: KTS 57a, 7; ein vornehmer Anatolier reist *ana sikkātim*: C 1, mitgeteilt von Bilgiç, Fak. Dergisi 6, 507, Anm. 87, vgl. Liv. 10, 8; wenn *sikkātum* stattfinden, ist die Stadt leer, kein Markt; aber wenn die *sikkātum* zurückkehren (*iturrānim*), wird wieder gehandelt: TC 2, 37,3; CCT 4, 31a 16; ähnlich auch CCT 4, 10a, 17 (dazu C 18 bei Bilgiç, l. c.); BIN 4, 57, 47; wohl auch TC 104 Rs. 11, 14. Es scheint sich um feierlichen Heerbann oder Thing zu handeln, nicht um Kriegszug].

⁸⁰ Freundlicher Hinweis von Prof. Th. Jacobsen.

d) Deutungsversuch der archäologischen Zeugnisse.

1. Das massenweise Anbringen von beschrifteten Tonnägeln an Gebäuden seit der Dynastie des Ur-nanše (worüber Kraus 79-87) ist Relikt eines auch bei den Sumerern vorauszusetzenden Brauches, dass der Fürst das Gebäude durch Einschlagen eines Nagels (in die Mauer) "eingeweiht," habe.

2. Die Tonnägel des Utu-ḫegal (Kraus 87 f.) lassen sich mit Kraus an die Sitte des Einschlagens eines Nagels bei Eigentumswechsel an Grundstücken (oben b) insbesondere nach Gerichtsurteil, wozu oben c und unten S. 267 anknüpfen; erst in zweiter Linie kommt die von Puzur-Šušinak (oben a) geübte Sitte für Erklärung in Betracht, für das Volk wichtige Neuerungen durch Anbringen eines Nagels im Tempeltore zu feiern.

3. Die assyrischen *sikkatu* (Tonknäufe) (s. oben S.252 - 253), insbesondere die beschrifteten, erscheinen nun deutlich als *survival* wie als Wucherung der Sitte des Nagelns bei Einweihung, aber dieser Nachweis genügt nicht zu ihrer Erklärung, insbesondere nicht zur Erklärung ihrer Gestalt. Obgleich sie erst seit 1500 auftreten, müssen sie an ein altes "Bauelement," anknüpfen, wobei wir aber die "Urform," nicht kennen.

f) Z. 23-26. Fluchformel für das *bīt hubūri*.

Z. 23 f. Für *šik(a)ram mazā'u* s. oben S. 239, 245. Soll man "wer in b. ḫ. Bier erzeugt," wörtlich verstehen? Dann wären die Geräte reine Attrappen; sie auch nur mit den Ingredienzien des Bieres in Berührung zu bringen, wäre Beschmutzung und Entweihung. Oder haben wir zu subintelligieren: "mit Ausnahme des befugten Tempelpersonals für eigene profane Zwecke,?" Solange es nicht bewiesen ist, dass die heiligen Tempelküchen, -schlachthäuser, -molkereien etc. (s. insbesondere Gudea, Cyl. B VI f. [wo die Bierbrauerei des Ningirsu erwähnt ist] und die folgenden Kolumnen) mehr als der Schau dienten, haben wir kein Recht zu dieser Subintelligierung.

Z. 24 f. Der eigentliche Fluch.

Parallelstellen:

Īrišum Nr. 7, 49 *ša ušassaku* ^d*Aš[šur]* ^d*[Adad]*

Nr. 10 ²⁹*A-šir*^{K1} *u₃* ^d*Adad* ³⁰*[u₃]* *be-lum₂* *i₃-li₂* ³¹*[za-r]a(l)šu(l) li-ik(l)-su₂(l)-ma.*

Anrufung von Aššur, Adad und Schutzgott :
 Aššur und Adad angerufen in der Segensformel der Könige
 von Puzur Aššur IV. bis Enlil-nirāri (IAK S. 30-46), ausser diesen
 Göttern noch die Gottheit, der der betreffende Bau geweiht ist :

Aššur Adad u₃ d^dBēlu-LUGAL S. 42, 27

Aššur Adad u₃ d^dIštar-kudnittum S. 44, 4, 11.

Erst ab 1300 wird mit dieser Tradition gebrochen und nur
 Aššur bzw. die Gottheit, deren Tempel erneuert wird, angerufen.

Die Anrufung von Adad neben Aššur, selbst in Bauinschriften
 des Aššur-Tempels, ist altertümlich. Wir legen sie dahin aus, dass
 Aššur ursprünglich nur Lokalgott, ja vielleicht nur Stammes- (Stadt-)
 numen war; ehe er mit Dagan und Enlil gleichgesetzt wurde;
 dass dagegen der Wettergott, wie überall in Vorderasien, die
 höhere, nicht ortsgebundene Gottheit repräsentierte. In den "kapp.,
 Texten gibt es keine Spur mehr dieser alten Bedeutung des
 Wettergottes; Anrufungen hier (vgl. die vorzügliche Untersuchung
 Lewy's RHR 110 [1934], 51-53) immer nach dem auch für unsere
 Formel verbindlichen Schema: "Aššur und dein Gott,, wofür auch
 „Gott deines Vaters,, oder "Aššur und mein Gott,, vgl. Lewy,
 KTBI S. 36; in der *liṭṭulā* - Formel wird "mein Gott,, jedoch in
 folgender Weise ersetzt:

"Aššur und Gott meines Vaters,, (Lewy, RHR 110, Anm. 58).

"Aššur und Gott meines Prinzipals (*umme'ānu*) TC 3, 32, 31 f.

"Aššur und Gott unseres Vaters,, (Lewy, Anm. 53).

In diesen Formeln ist "dein Gott,, "mein Gott,, "Gott deines
 oder meines Vaters,, manchmal mit Namen genannt:

a) *Ilabrat*, der somit (als einziger?) die Funktion des Schutz-
 gottes für Männer hatte;

b) U+DAR.ZA.AT, männlich nach BIN 6, 39, 18 f., vgl.
 KTS 15, 27; Lewy, RHR 110, Anm. 56.

Schutzgott des *İrišum* ist jedoch *Bēlum*, nomen proprium nach
 KTBI 13, 4; CCT 2, 36, 10; TC 3, 207, 27 und 30. Dieser Gott
 dürfte identisch sein mit dem *Bēlum i|abrija* (s. oben S.252) oder
 mit *Bēlum-LUGAL* (s. oben), der ausserhalb des Stadtkerns von
 Aššur verehrt wurde. Diese beiden Götter werden in späteren
 Aufzählungen (vgl. auch MVAeG 41, 3, S. 16, Z. 18 und 22) un-
 terschieden, mögen aber im Grunde identisch gewesen sein.

Z. 25. Vernichtung der Nackkommenschaft (*zēra laqātu*) ist oft die einzige, jedenfalls nie fehlende Fluchformel der Inschriften der Dynastie von Akkad, der ihr gleichzeitigen Herrscher von Susa (SAKI 180, 1, 4: u_3 KUL-šu *liqutu* ⁶*ap-[lam]*⁷ *a u_3-[li-id]*). *zarāšu* < **zara*²-šu (wie *merāšu*, *hiṭāšu*) ist nicht nur assyrisch, *ze₂-ra-šu* SAKI 172 XIII, II 10. *laqātu* erklärt als "Aufpicken des Samens durch Vögel,, Güterbock, ZA 42, 8 Anm. 2. Ersetzung von *laqātu* durch *kasāmu* findet sich nur an unserer Stelle; das Bild ist das gleiche: *kasāmu* prät. *iksum* "Felder abfressen,, (nach BB 245, 7) vgl. Fauna S. 125. (Zu unterschieden *kasāmu*: *iksim* "zerstückeln,, , "zerkleinern,, HWB 344 und häufig in medizinischen Rezepten). Der "Dual,, *liksumā* trotz a-b-c im Subjekt noch Z. 52 *ē idinā-šum* und Z. 74 *liddinā-šum*. Wir begnügen uns hier mit der Registrierung dieses Phänomens.

V. Z. 26-74. *mušlālu*-Inschrift.

Gliederung.

- a) Z. 26-30: die 7 göttlichen Richter
- b) Z. 30-34 (35?): Irišum sorgt für Gerechtigkeit
- c) Z. 35-38: "Die drei Worte,,
- d) Z. 39-52: Fluch gegen den Unehrliehen
 1. Nachsatz im Präsens Z. 39-46
 2. Nachsatz im Prekativ Z. 46-52
- e) Z. 53-70(?): Segen für den Ehrlichen und Ermahnungen zur Ehrlichkeit
 1. Nachsatz im Prekativ Z.46-59
 2. Sätze im Präsens Z. x-70
- f) Z. 71 (?)-74: Segen für den gerechten Fürsten.

Zwei Drittel der Abschrift sind der Rechtspflege durch Irišum gewidmet. Dieser Teil enthält keine Anspielung auf einen Bau oder eine Weihung. Aus dem Wortlaut der (freilich defekten) Zeilen 29-31 können wir auch nicht herauslesen, dass Irišum die 7 göttlichen Richter am *mušlālu* eingesetzt, d. h. ihre Statuen hat meißeln lassen. Aber wir dürfen dies trotzdem unterstellen.

Der Zweck dieses 2. Teiles der Inschrift ist auch ein anderer als der der Bau- und Weihinschriften; er bezweckt nicht nur, wie diese, dem König "einen ewigen Namen zu machen,, (*šuma dārā*

šakānu), sondern sein Hauptzweck ist, die Bürger von Aššur zur Ehrlichkeit und Wahrheit vor Gericht zu ermahnen.

Wir nehmen daher an, dass die beiden Teile der Abschrift keine ursprüngliche Einheit bilden; der 1. Teil ist die Bauinschrift des *bit hubūri*, für den 2. setzen wir als Original eine ander Gerichtsstätte angebrachte Steintafel (*narû*) voraus, auf die wir eine Anspielung in den "kapp., Texten gefunden zu haben glauben (s. Abschnitt c). An dieser Annahme macht uns die Tatsache nicht irre, dass, wie in unserer Abschrift, in der Stele des Puzur-Šušinak von Susa (SAKI S. 178) religiöse Stiftungen in bunter Folge und zum Schlusse die Rechtspflege (*mēšarum*) aneinandergereiht, hier sogar wie in unserer Inschrift - ein Fluch gegen den Rechtsbruch ausgesprochen ist.

IV 6 ff. *din mēšarim in ālišu idin*

"gerechtes Gericht in seiner Stadt richtete er;

šu dinšu ušbalakkatu u₃ qištašu iṭiru

wer sein Recht bricht oder sein Weihgeschenk wegnimmt, „ (folgt Fluch).

Hier wird die Rechtspflege nur gestreift. Unsicher ist der Hinweis auf Steintafeln nach Art der von uns vorausgesetzten an der Gerichtsstätte, s. sofort sub 2.

Parallelen aus Susa:

Zu Abschn. a: 1. MDP 28, Nr. 3: *Adda-pakšu*.

ALAM *ki-i-tum in-na-dim₂ i-na ma-ḫi-ri-im uš-zi-iz*

"ein Bild der Ehrlichkeit stellte er her, auf dem Markte stellte er es auf,„

2. Phrasen der Kontrakte

MDP 22, Nr. 1 ff. ^d*Sa₃-zi qaqqasu limḫaš* (parallel zu Z. 42)

Nr. 131 16 ff. *Ša₃-zi muḫḫašu limḫaš su₂(!) n^a₄-mi-ta-am ša ili u šarri liba*

ähnlich 130 "die Steintafel des Königs und Gottes soll er passieren,„ (vgl. Nr. 1, 20: *ina aḫat ili u šarri liši* "aus dem Worte des G. und K. soll er hinausgehen!„). Bedeutung beider Phrasen: "er soll von dem Recht ausgeschlossen sein!„

Die Gerichtsstätte am *mušlālu* des Aššur-Tempels, das gleichzeitig ein Stadttor war, wird in der *mušlālu*-Inschrift des Adad-narāri I. erwähnt: IAK 66, 35- Rs. 1 *mušlāla ša bit Aššur* . . .

ša tarši bāb nīš il māti u bāb ⁴DI.KUD.MEŠ „das Treppentor des Ašsur-Tempels, das gegenüber dem (Tempel-) Tore des Gottes- eides und dem (Tempel-) Tore der göttlichen Richter (sich befinden),. Danach bestand die Gerichtsstätte aus zwei Toren, nebeneinander gelegen, das erste der feierlichen Vereidigung, das zweite dem eigentlichen Gericht gewidmet. *Niš-il-māti* (wie die Richter) vergöttlicht: Müller, MVAeG 41, 3, S. 25.

a) Z. 26 - 30. Die 7 Richter.

Das „Götteradressbuch,, KAV 42 § 5 - 43 § 5 zählt 10 ⁴DI. KUD.MEŠ auf. Wir vergleichen sie mit den 7 Richtern unserer Inschrift:

„Götteradressbuch,,	Īrišum-Inschrift
Nr. 1 <i>Mi-ša₂-ru</i>	Nr. 1 <i>Mi₃-ša-rum</i>
2 <i>Il-mi-ša še-ru</i>	4 <i>U₃-li-mi₃-ša-ra-am</i>
3 <i>Īi-ip-rag-gi gu</i>	3 <i>Ši₂-e-ra-gu</i>
4 <i>Aš₂-ra-ḫab⁸¹-la</i>	5 <i>A-šu-ur-ḫa-ab₂-la₂-am⁸²</i>
5 <i>Pi-šu-ki-na</i>	6 <i>Pu-šu-ki-in</i>
6 <i>Iš-me-la</i>	7 <i>Iš-me-lum₂</i>
7 <i>Iš-me-ka-ra-ba⁸³</i>	2 <i>Iš-me-ka₃-ra-ab₂</i> .

tākultu 3 (KAR 214) unterscheidet

a) ⁴DI.KUD.MEŠ (I 12)

b) ⁴DI.KUD.MEŠ *ša ku-tal-li* (I 29) = ⁴DI.KUD.ME *ša ku-tal AN* „hinter dem Gotte,, MVAeG 41, 3, S. 10 II 12;

a) wohl identisch mit ⁴DI.KUD.MEŠ *ša parakki*, im *bit ḫurše* (s. oben S. 239-240), „Götteradressbuch,, § 3 und MVAeG 41, 3, S. 10, 44. b) = den Richterergöttern unserer Inschrift.

⁸¹ Schlechte Variante - KI-.

⁸² Die Übersetzung «unterweisen», «beraten» resultiert aus der sum. Entsprechung *n a r i* (sechster Name Marduks, Weltsch. VI 144 nach Ausg. Labat) und Parallelstellen, vgl. Kramer, JCS 1,33, Anm. 208; Falkenstein, AnOr 28, 122, Anm. 1. Diese Bedeutung, die auch in dem häufigen PN *li-aš-ranni* (Stamm 181) vorliegt, hat aber die Nuance «jemandem beistehen»: BIN 4, 22, 8-10 ... *ula ētašrāni u atta ... lā taššaranni*; TC 3, 71, 13 f. *aššāti ana ašārika NN nišpuram*; VAT 9301, 22 f.: *ina lā āsiri aḫalliq* «aus Mangel an hilfsbereiten (Freunden) werde ich zugrunde gehen»: CCT 3, 20, 35: *kīma bīt lā āsirim tēpuš* «du hast gehandelt, als ob (mein Haus) das Haus eines nicht hilfsbereiten (Freundes) wäre» (nicht haltbar die Auffassung Lewys. *Orientalia* 15, 378). Vgl. auch Weltsch. VI, 122 (ZA 47, 16).

⁸³ Die letzten beiden auch in der *tākultu* III R 66 V 1 f.

b) Z. 30 - 34 (35?). *Īrišum sorgt für Gerechtigkeit.*

In diesem Abschnitt steht nur Weniges fest:

- 1) Drei Sätze mit *-ma* verknüpft, Subjekte "ich.....", die drei Götter, (Sache);
- 2) *tn*-Form [*x-t*]a-na-ar Z. 31. Es bietet sich keine überzeugende Ergänzung, vielleicht *ur* II 3 "befehligen,; kaum *bur* II 3 "die Wahrheit finden,."

c) Z. 35-38. "Die drei Worte,."

Die feierliche Einleitung mit Anrufung des Gottes Aššur, die drei parallel gebauten und nur geringe Variierung aufweisenden Nominalsätze (ähnlich 16-19, von uns als "Tempelsegen, aufgefasst) zeigen, dass hier nicht literarische Floskeln, sondern feierliche Rede vorliegt. Sowohl die Anrufung des Gottes (und Herrschers) wie der geheimnisvolle Inhalt (Motiv: "unbetretbar,," "unpassierbar,," = "heilig,") haben uns veranlasst, in 35-38 die Eidesformel zu sehen, die im *mušlālu*-Gericht (im "Tore des Eides,," s. oben S. 260-261) gesprochen zu werden pflegt. Diese Auffassung finden wir bestätigt in Anspielungen, die sich in den Kültepe - Tafeln auf die "drei Worte,," der Eidesformel im Aššur - Gericht finden:

EL Nr. 326, 31 f. = BIN 6, 216, 31: *bēl aḡātiia ina 3 aḡātim lizkuramma*

"mein Gegner mit den '3 Worten' möge mir schwören und....."

EL Nr. 325, 33-35 (gleiche Aussage) *bēl aḡātiia ina 3 aḡātim ša < i >-na-ru-a-im laptāni lizkuramma maḡar kārīm.... luka'inīma*
 "mein Gegner mit den 3 Worten, die auf der Steintafel niedergeschrieben sind, möge er mir schwören und mich (durch den Eid) vor dem *kārum* überführen und"

Erkennt man die Richtigkeit unserer Auffassung an, so ergibt sich:

- 1) Unsere Tafel, zumindest ihr 2. Teil, ist die Abschrift eines (im *mušlālu*-Gerichte in Aššur) angebrachten *narū*; die Berühmtheit dieser Steintafel, die Geltung ihrer Eides-, Fluch- und Spruchformeln hat vielleicht die beiden in Kültepe gefundenen Abschriften veranlasst;
- 2) durch die "drei Worte,," wird nicht der gewöhnliche, sondern ein besonders feierlicher Eid eingeleitet.

Ist es die gleiche *narû*, auf die in VAT 13509 (mitgeteilt von Lewy EL 2, 75 Anm. c) angespielt wird? *kaspam uşēbalma ana kaspim şibtam u şibat şibtim kīma aqat naruā'im ilaqqēma* "das Geld (, das ich schulde,) werde ich (ihm) senden und er wird für das Geld Zins und Zinseszins gemäss dem Worte der Steintafel erhalten und . . . ,".

Man wird hier zunächst an eine Gesetzesstele denken, die den Prozentsatz von Zins und Zinseszins normiert, aber man wird allein auf diese Stelle die Existenz einer ausführlichen Gesetzesstele in Aşşur nicht gründen. Es könnte auch unser Text gemeint sein; die Anspielung könnte sich auf die Moralsprüche beziehen, von denen nur ein Teil erhalten ist (Z. 67 - 71); in diesem Falle wäre mit *kīma aqat naruā'im* gemeint: "so ehrlich und brüderlich, wie es durch die *narû* gelehrt wird,,".

In dem feierlichen Eide werden Gott und König angerufen mittels der "staatsrechtlichen Formel,, , die wir oben S. 231 besprochen haben.

Die Angst vor dem Übertreten des Eides (*mamīta etēqu*), bzw. der Versündigung (*itē ili etēqu*) wird durch den Vergleich des Gottes mit einem heiligen Bezirk, dessen Betreten verboten (und, wie wir voraussetzen) todbringend war, in dem Schwörenden wachgerufen. Die Kühnheit des Vergleiches wäre gemindert, wenn wir vor Aşşur ein Apellativ wie "Eid,, einschöben. Vermutlich hat es einen solchen heiligen Bezirk am Aşşurtempel wirklich gegeben, wie Assurbanipal von Susa berichtet (Rm. VI 65 - 67)

qişātīşunu pazrāti ša mamma aḫû la uşarru ina libbi la ikabbasu itāşin "ihre (der Götter) geheime Wälder, in die kein Fremder einen Blick werfen, deren Grenze er nicht betreten darf,, ,

Nicht völlig sicher ist die Übersetzung von *lā ḫabārim* Z. 37. Wir möchten in diesen zwar kräftigen aber schlichten Formulierungen keine seltenen Wörter suchen; das Verb *ḫabāru* ist sonst nicht belegt; *ḫubūru*, *ḫabru* (Landsberger, KIF 328; letzteres aber nicht gesichert) = "Lärmen,, , "lärmend,, ,

"Unruhe,, , "unruhig; ,"

ḫabbiru (HAR-ra Tf. 5, 315) ist der sich immer bewegende Heber am Webstuhl. Der durch diese Ableitungen an die Hand gegebene Sinn "ohne Regung,, (von Leben) passt zwar für unsere

verwünschte Flussmarsch, aber wir haben sie nicht in den Text gesetzt⁸⁴. Wir ziehen vor:

ašar la ḥabāri, lies *lā 'auāri*, für späteres *ašar lā a'āri* (< *uā'āri*). Für diese unzugängliche Örtlichkeiten bezeichnende Redensart s. HWB 50; IV R 15, 6b. Nebenform *auāru*: *uā'āru*: Zimmern, Istar-Saltu VI 20.

Für Wiedergabe von phonetischem ' durch ḥ im Akkadischen s. oben Anm. 38.

Z. 37: Hier nochmals [*a-pa₂*]-*ru-u₂* einzusetzen, verbietet sich, weil der Abstand zu gross ist. Wir schlagen [*qa₂-qu₂*]-*ru-u₂* vor.

Z. 38: Wir haben *palgū* gelesen, weil wir uns die *apparū* durch Gräben von der profanen Welt abgetrennt denken; möglich wäre aber auch *palku*, assyrische Form für *pilku* "Grenze".

d) Z. 39-52.

Die Eidformel wird von grauenhaften Flüchen gegen den Lügner vor Gericht begleitet (14 Zeilen).

1) Nachsatz im Präsens Z. 39-46. "Lügen," wird durch "Zuviel sagen," umschrieben. Diese Flüche mit präsentischem Nachsatz, mit den urwüchsigen Formeln, ohne die Anrufung der Hilfe der Götter zwecks Bestrafung des Eidbrüchigen, mit dem primitiven Dschinn (Dämon) der Ruine als Rächer, repräsentieren offenkundig eine ältere Schicht des Textes. Z. 36-46 dürften nicht von Irīšum oder seinem Inspirator erfunden worden sein, sondern zur alten Tradition des *mušlālu* Gerichtes gehören.

In dieser Textpartie bleiben die folgenden Unklarheiten:

a) Z. 40: Bezeichnung des Rachegeistes, *x-y ša ḥaribim* "der Ruine,". Statt *x-y* ist auch ein langes Zeichen möglich; Ende von *y* in A erhalten, gleicht [K]U oder [M]A; [MAŠKI]M unwahrscheinlich, GIDIM, UDUG ausgeschlossen; [AN-*m*]a nicht zu empfehlen, weil die Hervorhebung durch *-ma* (nach Art von *išrišāma* 22, *ippišūma* 44) nicht gerechtfertigt wäre.

b) Z. 43, dritte Strafe: Lesen wir GI als Ideogramm, so erhalten wir Parallelismus mit der zweiten Strafe (aber mit Subjekt "Eidbrecher,")

⁸⁴ Nicht nur weil *ḥabāru* ein so seltenes Verbum ist, sondern weil der Parallelismus mit *lā kabāsim*, *lā etēqim* «das nicht betreten (passiert) werden darf» diese Übersetzung nicht befürwortet.

kima karpatim ḥa < p > ʿētim iḥ(h?)appe
kima qanū'im k/g/qīl < m > ik(k)ʿal⁸⁵.

Bei Lesung GI ist auch die Bedeutung des sonst nicht belegten *k/g/qīl* oder *k/g/q-'/ḥ-l* als "knicken," (transitiv oder intransitiv) gegeben (in späterer Literatur: der Dämon knickt den Menschen wie ein Rohr: Verb sonst *ḥuṣṣu* oder *šubbu*).

2) Die jüngere und literarische Fluchformel Z. 44-52 wendet sich nur gegen den falschen Zeugen: die 7 Richter sollen *šibūt sarrātīm* mit

dīn sarrātīm

bestrafen; die drei Götter, die Irišum in seiner Inschrift anruft, sollen dem falschen Zeugen zwei (drei?) Wohltaten versagen, von denen aber nur die zweite im Text erhalten ist:

ta-aš₂-ra-a [m].

Vorher vielleicht [*a-šar i-l*]u-ku "wo er (auch) wandle," oder ähnlich. Das Versagen von Reichtum scheint allerdings eine zu leichte Strafe für den falschen Zeugen.

e) 1) Z. 53-x (mindestens Z. 60). Segen für den Ehrlichen.

In diesem Abschnitt wird die magische und religiöse Sphäre von 35-52 verlassen; die Richter von 59 sind nicht mehr die göttlichen Richter von Z. 48, sondern die im Namen des Königs Recht sprechenden Beamten; die Segnungen der Rechtspflege Irišums werden aufgezählt.

Nach den Gesetzen der akkadischen *consecutio temporum* haben wir Prekativ von 59 auch in 56, 57 und 58 ergänzt. Präsentia mit nur dem letzten Glied im Durativ ("damit sie") wären gegen die Regeln der akkadischen Syntax. Prekativ, nicht

⁸⁵ Die Orthographie der «kapp.» Tafeln kennt zwar den Gebrauch von Ideogrammen dieser Art nicht, von wenigen Ausnahmen wie AN, GAN₂ oder E₂ abgesehen. Aber auch diese müssen, wenn sie mit Kasus-Endungen versehen sind, komplementiert werden. Trotzdem läßt sich GI nicht anders denn als Idgr. auffassen, weil es als Silbenzeichen niemals verwendet wird. Unsere Tafel weist offenbar mehr Freiheit in der Rechtschreibung auf als die Geschäftskunden. Dieselbe Freiheit wohl auch bei AN (Z. 53). Sichere Beispiele für Schreibungen von gleicher Art Photo Ass. 4062 (s. oben S. 241):

AN = *ilum* Z. 13,
 DUG = *karpatim* Z. 10.

Präsens, setzt voraus, dass Īriṣum eine Reform geschaffen habe, die fortan zu gelten hat. Vgl. KH Kol. 41, 2-17: *āṭilum ḥablum ša aṗātam iraššū . . . dinšu limur* "der Entrechtete, der einen Rechtshandel hat, . . . möge sein Recht finden!.. Nach dem Vordersatz 53-55 werden diese Segnungen zuteil dem, der " mir gehorcht,,"; in der Mitte des Satzes vielleicht "[im Schutze] Gottes,," nacktes AN für *ilum* ist singuläre Schreibung (vgl. aber Anm. 85).

Z. 54 Anfang etwa [*i-nu-mi*] oder [*i-šamšiši*];

Z. 55 Anfang etwa [*i-la₂-ka₃*]-ni oder [*i-le-a*]-ni.

Die Segnungen der Rechtspflege bestehen

1. in der Beistellung eines *rābišu* (Kommissär des Palastes);
2. in der Sorge für gerechte Richter;
3. in der Sorge für Vollstreckung des Urteils.

Ad 1. Die "kapp., Tafeln geben uns eine Fülle von Beispielen für den *rābišu* als einen (von den Parteien bezahlten) Vertreter, eine Art Rechtsanwalt (vgl. Eisser, EL 2 S. 138). Dieser wird den Parteien meist von der Stadtbehörde beigelegt (*rābiš alim*), aber die Wendung *rābišum ša bēlija* (EL 326, 20), dem Sinne nach identisch mit unserem *rābišum ša ēkallim*, zeigt, dass auch der König diese Rechtsbeistände delegierte. Nach den "kapp., Tafeln war es die Hauptaufgabe dieses (schon in dem *maškim* der Gerichtsurkunden aus Lagaš der Dyn. Ur III vorgebildeten) Berufes, die Gegenpartei vor Zeugen zu verhören (*ša'ālu*), wodurch unsere Z. 55 f. illustriert wird.

Bewährt sich unsere Ergänzung von Z. 57, so gehörte auch die Vorbereitung des Prozessverfahrens, wie das Vorladen der Parteien und Zeugen, zu den Obliegenheiten des *rābišu*.

Ad 3. Hinter *lidinū* Z. 59 steht kein neuer Vordersatz; folglich haben wir für 60 einen weiteren Prekativ anzunehmen, etwa [*sikkassu limmaḥiṣ*], die Spuren in 60 befürworten *li-* als 4. oder 5. Zeichen. Somit war mit dem Fällen des Rechtspruchs das Rechtsverfahren, für dessen Richtigkeit Īriṣum Sorge trägt, noch nicht zu Ende; es folgte ein Perfizierungsakt. Vermutlich wurden die Ansprüche des Siegers erst dadurch allgemein anerkannt, dass er als Symbol der Eigentumserwerbung öffentlich einen Nagel in ein speziell diesem Zwecke dienendes Tor an der Gerichtsstätte einschlug. Parallelen findet man oben

S. 257 f.; insbesondere der Tonnagel des Utu-ḫegal (S. 257) lässt sich als ein Relikt dieses Usus erklären.

Z. 68: Die nächstliegende Ergänzung ist *[li-iš-t]a-ka₃-na-ni* [. . . .], Prekativ l 3; für das Zeilenende lassen sich aber nur einige Möglichkeiten ins Auge fassen⁸⁶. Immerhin erkennen wir soviel:

- a) die Prekativreihe von Z. 50 setzt sich bis hierher fort;
- b) Subjekt sind wahrscheinlich die drei Götter (Aššur, Adad, Bēlum), das Thema hat aber wieder ins Religiöse gewechselt;
- c) in 69 nicht nur Subjekts-, sondern auch Tempuswechsel.

Z. 69-70 oder 71: Schlussformeln für den Abschnitt 26-68, im Präsens: (Wenn meine Rechtsordnung waltet,) werden die (Bürger von Aššur) in Eintracht und Gottesfurcht leben.

1. Z. 70: . . . *ilam ula uparrû* "sie lästern Gott nicht, . Für *parû* s. HWB 539 (*parû ša pi*); *nullatum*, *magritu* (so nach Anmerkung 61 z. St. zu verbessern), *paritu*, alle drei = *šillatu*, Meissner, BAWb 1, 73, 40-42; *malkiša parru'im* "ihres lästerlichen Rates, BIN 4, 126, 10; *puru*³ NN *šakānu* in "kapp, Briefen "jemanden lästern, "verleumden, vgl. Lewy, RHA 36, 117-124, "Old Assyrian *puru'um* and *pūrum*, wo unser Wort mit *pūru* "Los(stein), verwechselt wird.

2. Parallel mit diesem Satze, vorher durch *-ma* mit ihm verknüpft,

[x y] *ina barišunu tardia*³[m x x x]. (vielleicht-[h]u)

das sich nur auf die Beziehungen der (ehrlichen) Bürger untereinander (*ina barišunu*) beziehen kann. Wir sehen daher in *tardū* ein Synonym von *rīdu* "(gute) Sitte, wobei die Reziprozität durch *ta-* ausgedrückt wird (vgl. *tamḫāru* etc.).

⁸⁶ a₁) *lištakkananni* «er möge mich dauernd ausstatten mit»,

a₂) *lištakkanāni* «sie mögen mich dauernd ausstatten mit» unwahrscheinlich; denn die Zeile scheint nicht zu Ende zu sein, sondern über die untere Zeilenlinie hinübergeschrieben; sonst kein «er» (=Gott) in der Inschrift;

b) *lištakkanāni*[m] «sie (die 3 Götter) mögen mir dauernd bereitstellen», pauset nicht zu den Spuren;

c₁) *lištakkanānišš[u]* «sie mögen ihm dauernd bereitstellen»,

c₂) *lištakkanānišš[unūti]* «sie mögen ihnen dauernd bereitstellen»; für b c vgl. z. B. *ištanakūninni* TC 2, 41, 36.

3. Z. 71 (oder 72)-74. Segen für den künftigen Fürsten.

Diese Charakterisierung beruht auf den folgenden Momenten:

a) Ein solcher Segen wird nach Analogie der übrigen Inschriften erwartet;

b) Stellen wie *ina lamassiia ih̄hiša* KH Rs. 24, 53 "mit meinem Schutzgeist lebten im Überfluss (die Menschen), und die ähnlichen, ZA 41, 297 nachgewiesenen Belege zeigen, dass -*šu* in *lamassišu* sich nur auf den Herrscher beziehen kann, an dessen Segen die Untertanen Teil haben. Demnach ist Z. 73 Mitte etwa zu ergänzen

"meine Stadt/Menschen möge(n) in Glück leben,, (*naḥāšu, damāqu, iašāru*);

c) *šākin* [.....] Z. 72 kann nur auf den Herrscher gehen, aber *me-[ša-ri-im]* kann nach den Spuren nicht ergänzt werden.

d) der Segen, die Götter mögen ihm (alljährlich?) eine schwangere Gattin bescheren, ist nur die Umkehrung der in Flüchen gegen den pietätlosen Nachfolger gebrauchten Wendung

zarāšu lilqutā (liksumā Z. 25).

OSMANLI PÂDİŞAHI II. SÜLEYMAN'IN GURKANLI PÂDİŞAHI I. ÂLEMĞİR (EVRENGZİB) 'E MEKTUBU

HİKMET BAYUR

Hindistan pâdişahı I. Âlemğir 50 yıl süren (1658—1707) uzun saltanatı sırasında pek çok yabancı elçi kabul etmiş ve kendisi de yabancı ülkelere pek çok elçi göndermiştir.

Onun devrinde Hindistan'la en sıkı elçilik münasebetlerinde bulunanlar Türkistan hükümdarları (Belh, Buhara, Kaşgar, Urgenc v.s.) olmuştur.

Bunlardan başka I. Âlemğir ile Mekke şerifleri ve İran şahları arasında epi elçi gidip gelmiştir. Bu pâdişahın saray ve ülkesi, her ne sebeble olursa olsun, durumlarını tehlikede gören veya mevkilerini kaybeden müslüman acununun bir çok hükümdar ve ileri gelenlerine de sığınak olmuştur.

I. Âlemğir Mekke şerifleri dışında Osmanlı devletinin Basra valileri ile de çok ilgilenmiştir. 1661'de ora valisi Hüseyin Paşa kendisine bir adam göndermiş, 1669'da da bizzat Hindistan'a sığınmış ve orada yüksek bir mevki sahibi yapılmıştır (Beş bin atlı komutanı olmuştur). Hüseyin Paşa'nın halefi Yahya Paşa da 1671'de Hindistan'a sığınacaktır.

Ancak I. Âlemğir kendi uzun saltanat devrinde Osmanlı tahtına oturmuş olan IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II Mustafa ve III. Ahmed'ten hiç birine elçi göndermemiş ve yalnız II. Süleyman'dan kendisine bir elçi gelmiştir.

Âlemğir'in İstanbul'a elçi göndermek tasarısı

Ahbârât-ı Derbar-ı Muallâ'da ¹ Âlemğir'in 1667 yılı başlarında (IV. Mehmed devri) İstanbul'a Şah Hoca adında birini elçi olarak göndermeyi düşündüğü bildirilmektedir; ancak ne Osmanlı ne de

¹ I. Âlemğir devrine ait resmî muhaberat koleksiyonu olup evrakın çoğu Royal Asiatic Society'de ve bir kısmı Ceypur devlet arşivinde bulunmaktadır. (Bk. J. Sarkar, History of Aurangzib, C. III, s. 118'deki haşiyeye).

Gurkanlı kaynaklarında bu elçinin gönderildiğine dair bir kayıt yoktur.

Böyle bir elçi göndermek düşüncesinin neden doğduğunu ve soara onun gönderilmesine neden lüzum görülmediğini anlamak için o sıradaki durumu ve bilhassa İran - Hindistan münasebetlerini göz önünde bulundurmamak gerekir¹.

Âlemgîr ile İran'ın Safevî şahı II. Abbâs arasında gerginlikler doğmuş ve kırıcı mektuplar gidip gelmişti. Gurkanlı pâdişahının İran'a göndermiş olduğu elçi Terbiyet Han 1666 Eylülünde Agra'ya geri geldiği vakit II. Abbâs'dan çok ağır bir mektup getirmişti.

Bu mektupta Abbâs, Âlemgîr'in za'fı dolayısıyla Hindistan'da bir sürü fitne ve fesat olduğunu, "kâfir,, Siva'nın (Marataların başbuğu Sivaci) bu yüzden ün ve güç kazandığını, Âlemgîr'in takındığı bu ünvanın (Âlemi tutan anlamında) ona yakışmadığını, onun yalnız kendi babasını tuttuğunu (yani hapsettiğini) ve tahtın asıl varisleri olan ağabeylerini öldürüp onların haklarını gaspettiğini, büyüçülüğe koyulup şerîat ve adalet işlerini bırakmış olduğunu ileri sürmekte, kendi (II. Abbâs) atalarının ise cihan pâdişahlarının sığınakları bulduklarını, Hümâyun'u korumuş ve yeniden tahtına oturmuş olduklarını hatırlatmakta ve zayıflara yardım etmek şiarında olduğunu söyleyerek Hümâyun'un haleflerinden olan Âlemgîr'in güç durumda bulunması dolayısıyla büyük bir ordu ile bizzat Hindistan'a gelip onunla buluşmak ve fesatla fitneyi ortadan kaldırmak istediğini bildirmekte idi.

Bu mektubun üslûbu kırıcı ve onu alan için alçaltıcı olduğu gibi örtülü olarak ve yardım bahanesiyle Hindistan'ı fethetmek tehdidini de kapsayordu; bu yüzden Âlemgîr'i kızdırması ve kaygıya düşürmesi tabii idi.

O sıralarda Âlemgîr, İran'da bulunan Melik-üt-tüccar² Muhammed Sadık'dan gelen bir mektup ile Şah Abbâs'ın İsfahan'dan

¹ Bu yönler için bk. Alemgîrnâme s. 984-75 ve 984; Ahkâm-ı Âlemgîri, ahkâm 51; Müntahab-ül-Lübab, C. II, s. 202, Feyz-ül Kavânin s. 496-499 ve J. Sarkar. History of Aurangzib C. III, s. 110-113. Müntahab-ül-Lübab elçi Terbiyet Hanın gerginliğe sebep olduğunu yazar. Bu Âlemgîr'in görüşüdür.

² Tüccar başı: Bir ünvanıdır, aynı zamanda istihbarat hizmeti de görmektedir.

خطای اولیة سز و او اخر ~~صفحه~~ هند بادشاهی اورنگ زیب خان حضرت نیرینه
نامه هما یوندر لالی متلالی حمد و سپاس بیحد و جواهر زواهر شکر و ستایش
لایحیی و لایعد جناب مالک الملک تعالی عن درک الا و هار کمالذاته و جل عز
مسابقة الطنون جلال صفات حضرت نیرینک درگاه کبریا و عظمت بنا هارینه لایز

و سزا وارد که جواهر مایهات مملکت بی کنت کترا تخفیفاً فاجبتاناً ~~عز~~ ~~عز~~ ~~عز~~
خانه سندن ابداع و نوع انواع اولان نسخه جامع انسانی کیفیت بهجت
افزای لقد خلفنا الانسان في احسن تقويم انشاء و اختراع و خامه زینا
و صورت که فاحسن صور که ایله ترین و هر هفت ماشطه مدلول قرآنشانا
خلفا خرفتا رله الله احسن الخالقین ایله تحلیه و تحسین ایلد کدن صکره
النساق احوال بنی آدم و اطرا دامور کازخانه عالم و رفع رسوم بدعت
و هدم قواعد ضلالت و اظهار شعائر شریعت و ایضاح مناهج ملک و ملت
ایچون هر وقت سعادت فتراندن خواص عباد کرم معتاد لرندن بریندن
سعادت خیر اختیار و منشور اما لئی نشان ذی شان انی جا علالک اما ما ایله
مزین و طغرای غرای نا جعلنا له خلیفه فی الارض ایله معون و جاهدا
حق جهاده فرمان شریفیله فرضیت غزای مبرهن ایلوب نظام امور انام
و قمع اعتدای ایام ایچون و جعل بینکم مودة و رحمة فحوا سعادت اخواته
تودد و اتحاد قلوبا و دای ترغیب و الفیت علیک محبة متی کریمه کرامت
نشان ایله تالف و تحبب احبابی تحبب ایلدی تعالی الله ای ز تو بود همه
و جمیع تو اصل وجود همه زمین و زمان صنع پرگار اوست تعالی الله این کارها
کار اوست جزایش ندانم من ناشناس که بر تو بود رانجه کیم قیاس و عناد
نفس سزای صلوات و هزار خوش الحان رنزمه پیرای تحیات اول و ورد مطرای

II. Sultan Süleyman'ın Hindistan Padişahı Evrengzib
Alemlir'e mektebu.
(Başbakanlık Arşivi 5. Name defteri s. 54 — 55).

کستان و ما ارسلنا الی الامم جملة الملمین و اول کل نبت عارکاش
 لع الله وقت اول حضرت محمد المصطفی صلی الله علیه و قته و نوه
 مطهره لری و لسو که درخ هرج و مرج و درخ خبط و هطاطی چون انشاها
 ظلاله فلا یرض و ای ایه الصغیر و بنصره الظاهر و من اکر مسالما
 الله فالذین اکرمه الله یومر العتیه ایه تمیز میان خاد و مخدور و تبت
 با بساک و حکم و میزاید و با ذوالله خلق خلقا للادافه مسیح ناصیه بین
 اکرام و احتراعی ایه بنی اناس شد در بجه سودای استبداد و ضبط مر
 و سوسه استتعال و استتعال دالیب و خیر اناس رجل مسک بنی اناس
 فیسبیل الله کلام در دربار لریله ترویج غزا و اعلاء کلمه علیا لجرنا استکبار
 من الاحوان و الثیابین فالله فی ظل العرش کلمه جاسمه لریله توفیر و تکلیف
 اصدا و ما ان ابدی رسول عرب شاه لقب دلیل عجم رهنا عرب اوجیه
 دین کلشان بهر بنون سخیلشان و در ادری نامد و نامد و خلفه را شایز
 و آل و اولاد و اصحاب و تابعین رسول الله قال علیه رحمتک هدیه پیشگاه منده
 آیدار جا و لسو که شمسواران شما را انشا بقول انشا بقول و رهنا بنی اناس
 با یقصر اقدیم ایه سرفراز و ممتاز و شامش در دانا و عطا حضرت سامی را نسبت
 ملک خلقت مستود و منقبت خورشید انشا با نوارت کردن بسط
 عطار و قطعت فرید و بنسب استکبار دانش کیمس و حکمت نوشوران

فصیر مرغ منصفنت مستند و ساید عدالت باسط و من و لاموت
 ان شرا المدد و الاحسان دا و رسالعتن پرا خند و نوریا نوری نشو کف
 غلامه سادین چه هدان تقاق اساطین خسروان اهل ایمان رشت دون
 را با نایم هد پندین انجانان مالک و سیمه سند المستغنی لایع حق
 و توصیف و التنبیه الخوف یصوف عواطف ملک تعذیر نظام هدیه و انشا
 و شوکت و الالهیه و انشاء و در سپهرگان بدین شرا و اولاد زبیه کبر
 شهبان الذین و اندینا قاه الله اقبال لالدین و اللدین صوتی با صو یسایه
 فون و وب سستار مصادقت رهیلرینه عاقلنا استصابت توجه و د
 و دید باقی استغنا صفت شنبه بجای و انشا و ایه دین کلش هشت اذار
 و جت محیی الخلیفین و اولاد کلکرت استکبار و حجاب و ملله و نسا بیجمند
 فخری عفتنا اوسما و شاهان که مطر سراج مع اجابت و ملله و نسا بیجمند
 محاسن اناسر ما تصد زور شیش حلت و کیمه قلوب بلای تعظیم
 تاجیه و نور اعد و قیرو تخمیه بره غنچه زبر زور املی قلمی منمنان مراسم
 سادین خورشید و لور نور قوی خورشید نورت انشا با و زور تقیله
 فون و نور سعادتن انیشا و فی نفس حلال رغبت شامش لایع حق
 و نور و نور اعد و قیرو تخمیه بره غنچه زبر زور املی قلمی منمنان مراسم
 و نور و نور اعد و قیرو تخمیه بره غنچه زبر زور املی قلمی منمنان مراسم

بجاری ذخر بیضا لربینه پروردگوشانوت سزای اخلاص و ربانیا حیات الخیر
 اولان غرا یسار مال بوجسهله اراشا و نورهک مالان ملک و راهب لایمان
 سبعا انمن نوره ذخره اقول و تقدس صفاشه عن الاثقال خصلتو فانان فاند
 بزواعطافنا مله سجود و الطاق ماله مسیله ککل بنان . دولت و رجسار
 مصداقیجه زمانه حل و عقد مما لک اسلامیه هر وقتان برینا کینه سنلک هر
 کلابت و عهدن ختمنه تقویض و تقلید و لبق سنت سنیة الهیه دنا و لوب
 شربت خانان ازلان ذخره ذات بختیار می و جمعا کلا خلافت فی الاصله علمه
 حظه داروسها مقلدان انا لارض برضا عبا دعا لظالمون دن فیهب التلب
 مستحق سها علا و نعل او فی قایدن زمان لایام خدا و ما بین الناس مد لول شریف
 اوزده مرور ایام و کورده و رواعو ارا تقاضا شیخ و علم و اظفار اطاق
 بختان و رعایا ایله سیر سلطنت عثمانی و وزیران خلافت و بها ناب و یوزو لاجوری
 مصداقت پروردربینه میسرا و لعینان روزی شرف خدمت جبرئیل الشریفی و اید
 اجرا حاکم شریفیت مطهره جناب رسول التالین ایله بو اکرک امانت
 عظمی و افوض امری الی الله انا لله بهیر الیها و تقرضی الیه زیورک در قبول
 فایتمندو جناب یاری عزیزه درگاه اجابت بنا همدن سؤالدرکه فاکر
 بیو اناس بالحق و ما ان شریفینی بلانشهر شفا و امتنا لایوب عدل ساس شریف
 من عبادة سبعین سنه حدیث شریفه مظهر اولان صلاحین صفت ایین

اولان ایش عدالت رهویه افتقا مقدر ایش اوله آمین رسین مسایح شوکت
 جامع خاقا بیدری و لوق کردک ذات قدیم لر لیلد و لر یولده وصف شریفی ایله
 اولان جناب و احبا لوبون و مؤمنان انا انک ثلثة توصیفنا حقیقتن ایله
 مبدلات و عزت و رسالت نورانات صلی الله تعالی علیه و سلمی کلا ایله
 و جمال دون کده وصیعه دست لمانتاری و لوبیا نجا الیه لیکلای صنام اولوب
 سار و تابدان طالع مختلفه نصاری نادق قلوب شفا و تجمیر لر لیلد نارغ و کلا
 صفت کستان بلا داد اسلامیه به تحریک بالاجساد و اطاله نجه خسارت
 ایتار ایله کلا نارغ و کلا رسول عن رعیتیه تنبیه شریفی و زون عونا لله تعالی
 نزل اولوب دفع ایدی عدلی لیم و جوره توجید و یقیندن رفع شار ایش
 کلا و عبادت اوسته و حاجت موطن مؤمنین و صیانت مساکین و اموال
 و اولاد مؤمنین بچون الله تعظیم الشان لک لطف و کرمه توکل و معجزات کبیره
 الیه کلا سلطانی نیایه تو تسال و لوب و اراج مقدس به خفا و اشد شرف
 و اول و اولاد و اصحاب و تابعین و سارا اولیا کلا راستا رسدانا سیدمان اولوب
 من لایان نه کان نه مقصدا سجه نیت صادقه و عزیزیت خالصه ایله قال اللی
 کلا نارغ تا لیکو کلا نورمان لایون امتثالی و زوره استفا ط رفیضه نزلوینا
 انا بیضا بچون و انا نصر لایون خدا لله العزیز الحکیم و ان تصبرک الله فلا تنال
 الاصله ق کیم الشان فی شطر اوقات عزیزیت و فضل الله العزیز الیه هدی بیدار لوب

II. Sultan Süleyman'ın Hindistan Padişahı Evrengizib Alemgir'e mektubu.
 (Başbakanlık Arşivi 5. Name defteri s. 58 - 59).

وانفسهم على المناعبين درجة وعداقه الحسنى اثارته برشا زليله شرفه
 ازمه ده مقر خلا فتراولان دار السلطنة السنية بحجة قسطنطينية حر والله
 عن الافان والبلية دن نهضت وسروجان چنستان نصرت اولان لار وچن
 چيزى مهتر نسيم عزيت قلمغين تاسيس اساس استيناس واخرت ونايد وشيد
 ما تزيكايكي ردوستى ومودت ايجون سوه حسنه شاهان وسعيه مستحسنة
 تاجداران جهان وزنه نويد خلا في حاي وى وپيام نهضت ملوكا نه مزى محزون
 نامه همايون محالمت مشهور براه براه مصداق قلوب معتبر ومجال امير
 ايله اول جناب رفيع القدر والانصباك صوب مستطال برينه ويست ده
 قلندرد انشاء الله تعالى لهما الوصول نقش احوال بصورت مال كس نال ايليه
 ضير سعادت سيميرلى اولدقن دعوى المللك العادل سنجاية مفهوميته جنود
 اجابت نمود لريله معاوث وزر جناح باهر الجناح جهان نيلون اسوده اولد
 علماء عظام ومشايع كرام ومظنه اجابت اولان سلاي ذوى الاحترام دن تجا
 دعائى خيرا ايله غير ككش دن اجمدى وكه ماشنى حفاظ شريعت مطهره مجدي
 هر وجهه اظهار رجلىت بير ريلوب نامل ابراهيم اولملى نامل مولد بنام رسان
 مشا راليه بن لرى طرف مودت جو بلر نده اظهار رضا صت وادى خدمت سدر
 ايلد كدن صكره موكد ضوابط خلت ومشيد روابط راسخه اخوت بيا خدم
 شاهان لريله اعاده وبعها بعدا فتابا بدى الاشراف مبروفه قبرى سهر بولاند
 نور افشان ساق اولوب بدمسافه ما بين اشراف انما ثمنه برده كمش سجا پيمنا
 اولوب شوكله لازمه اتحاد مذهب وملت ومهمه اطراد ذى شريفى تد على انعم
 الاعداك هوجقه رعایت وعلى الذوا مر اسال رسل ورسا ايله تايد و داده
 صرفهت سوريه ما دام بوخجه برزيب وزراند و دكردون ونوعتر والاقباب
 وزينين قباير سپهر سونين مناب وفراير واونا تريا وسحق بهناسن خيرو
 خاور سياره سپاه جلوه نما اوله بارده شوكتنا بهت بناه جهان ايلرى وسيا
 دولت واجلال رفيع البنا لرى شتميع وقاير بزدان وحرير حمايت مستعاز
 مصون وجناب سلطنت نصاب وخلصنا نسا بلرى بگيرت روزگار دن محفوظ
 وما سون اوله امين بحريت سيد المرسلين منتظمه او بوليك بادشاه عبدالحميد

II. Sultan Süleyman'ın Hindistan Padişahı Evrengzib
 Âlemgir'e mektubu.
 (Başbakanlık Arşivi 5. Nâme defteri s. 60 — 61).

kalkıp iki fersah ötede konakladığını ve çadırlarını Agrâbâd'a gönderdiğini öğrenir.

Bunu duyunca Âlemgîr de derhal ata binip yola çıkar, çadırların öne gönderilmediği için beklemesini isteyen bir adamına şu karşılığı verir: "Haber almadan mazur olabilirdim, öğrendikten sonra tesahül ve ihmal, ikbalimin zevali alâmeti olur, pişhanenin (öne gönderilen çadırların) varmasına ne lüzum vardır?,".

Aynı zamanda İran ve Hindistan orduları sınırlara yakın bölgelere yığılmaya başlarlar. Ancak II. Abbas'ın ölümü gerginliği ortadan kaldırır ve beklenen savaşı önler.

Osmanlıya elçi göndermek düşüncesi bu gergin durum sırasında onun yardım ve hiç olmazsa dostluğunu sağlamak ve o sayede İran'ı Batı sınırlarında da güvensiz bir durumda bulundurmamak düşüncesinden doğmuş olmalıdır.

Ancak II. Abbas'ın beklenilmedik bir anda hastalanıp ölmesi aradaki gergin durumu ortadan kaldırdığı için Ahbârât-ı Derbar-ı Muallâ'da anılan Gurkanlı elçisinin İstanbul'a gönderilmesinden vazgeçilmiş olduğu düşünülebilir.

Osmanlı elçisi Ahmed Ağa'nın Hindistan'a gönderildiği sıradaki durum

Yukarda andığımız olaylardan 20 yıl kadar sonra II. Sultan Süleyman Hindistan'a bir elçi ile bir mektup gönderecektir.

Nâme Defteri'nde mektubun tarihi ay ve gün açıklanmıyarak 100 (yani 1100) diye gösterilmektedir. Bu yıl 26 Ekim 1688'den 15 Ekim 1689'a kadar gider. Aşağıda görülecek olan Meâsir-i Âlemgîr'nin bir yazısından mektubun Ramazan 1101 başlarında, yani Haziran 1690'ın ilk günlerinde Âlemgîr'e verildiği anlaşılmaktadır.

Bu bilgilere göre II. Süleyman'ın nâmesinin Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın sadaretinden ve onun elde ettiği muvakkat başarılarından önce yazıldığı belirir.

O sırada Nemçeliler Macaristan'la Sırbistan'ı almış olup Sofya'yı dahi tehdit etmekte idiler; Rumeli'nin büyük kısmı da tehlikede görünmekteydi. Venedikliler de Mora'yı ve Atina ile birlikte Merkezî Yunanistan'ın bir kısmını almışlar, Dalmaçya ve Bosna'ya girmişlerdi.

Özet olarak Osmanlı devleti o vakte kadar hiç görülmemiş ölçüde güç ve tehlikeli bir duruma düşmüş bulunuyordu.

Osmanlı elçisinin I. Âlemgîr'in huzuruna çıktığı 1690 yılında ise Gurkanlı devleti tarihinin en yüksek ve parlak devrini yaşıyordu.

Âlemgîr, Dekken'deki iki büyük Müslüman devletini: Kendilerini Fatih Sultan Mehmed'in küçük kardeşinin soyundan sayan Âdilşah'ların Bicapur devletiyle Karakoyunlu hükümdarları soyundan olduklarını söyleyen Kutupşah'ların Gülkende devletini ele geçirip kendi ülkelerine katmış ve Hinduluğun kahramanlığı davasıyla ortaya atılan Marata devletini de ezip, hükümdarını ve hânedan üyelerinin bir çoğunu yakalatmıştı. Marata devleti de o an için yıkılmıştı.

Bu suretle o sırada hemen bütün Hindistan ve Afganistan'ın bir kısmı I. Âlemgîr'in egemenliği altında bulunuyordu.

Osmanlı elçisine yapılan kabul

Âlemgîr, Osmanlı elçisini Meâsir-i Âlemgîr'in (S. 335) tâbirine göre "Orduy-ı cihan-neverd (cihan içinde dolaşan)'ın Galgala (Batı Dekken) mevziinde bulunduğu bir anda 1101 yılı Ramazan'ının hilali görüldüğü sıralarda,, (S. 336) kabul etmiştir (Haziran 1690 başları eder). Esasen Âlemgîr, saltanatının en büyük kısmını ordusu içinde savaşıarak ve göç ederek geçirmiştir. Meâsir-i Âlemgîrî bu Osmanlı elçisinin kabulünü anan tek eserdir; bu resm-i kabul hakkında şunları yazar (S. 337):

"Rum kayserinin (Osmanlı Pâdişahının) elçisi Ahmed Aka (Ağa) ve Buhara valisinin (hükümdarının) sefiri Bedr Biy (veya Nedr Biy) ve Kaşgar hakiminin (hükümdarının) firistadesi Abdurrahim Bik¹ onun (Âlemgîr'in) asuman mertebeli (gök gibi yüce) dergâhına secde etmekle itikat alınlarını nurlandırdılar ve muhabbet ve medvedeti seçmiş otan sadırların (büyüklerin) gönderdikleri hediye ve niyaznâmeleri (ihtiyaçlarını bildiren yazıları) yüce nazarlarından (Âlemgîr'in gözü önünden) geçirdiler.

"Mülâzimet ve ikamet ettikleri günlerde ve ayrılışları arasında herbirinin emellerinin eteğini rütbe ve derecelerine göre türlü türlü hil'atlar, nefis mücevherler, at, fil ve pek çok nakid (den tereküb eden) bağış ve atıyyeler ile doldurdu. İrem'e² benzeyen Hind'in

¹ Elçi, sefir ve firistade tabirleri metinde vardır. Biy (بى) ve Bik (بيك) ünvanları da metindeki gibidir. ² Cennet'e benzeyen bağ.

nâdir eşyaları ve tansukatı (hediyeleri), mücevherler ve çok değerli nefis kumaşlar, sahifelerin (mektupların) karşılıkları ile birlikte ihlas ve ittihat mesnedinde oturanlara (elçileri göndermiş olan hükümdarlara) hediye edildi.,,

Meâsir-i Âlemgîrî, Âlemgîr'in gönderdiği veya kabul ettiği 20 kadar elçiyi, haklarında yapılmış olan teşrifat ile birlikte türlü yerlerinde anmaktadır. Bunlar arasında en az teşrifata mazhar olanlardan biri de bu Osmanlı elçisidir.

O devirde Türkistan dağınık ve yoksullaşmış bir durumda olup artık orada büyük devlet denebilecek bir teşekkül kalmamıştı. Belh, Buhara, Urgenç ve Kaşgar'daki hükümdarlar artık yersel özde ve etraf üzerinde önemli bir tesir yapamıyacak durumda devletlerin başında bulunuyorlardı.

Meâsir-i Âlemgîrî'den alıp yukarı koyduğumuz parçada Osmanlı elçisinin Buhara ve Kaşgar elçileri ile bir tutulduğunu ve aynı muamele gördüğünü anlatır. Bu seferki kabul resminde alınan ve verilen armağanlar bile anılmamıştır; halbuki çok kere bu devletlerin elçileri için bunlar anılmaktadır. Keza bazen bu gibi elçilerin hem geliş, hem de gidişlerinde Âlemgîr'ce kabulleri Meâsir'ce ayrı ayrı yerlerde kaydedildiği halde Osmanlı elçisinin kabulü bir tek yerde anılmıştır.

Dahası var: Meselâ Osmanlının bir valisi olan Basra hâkimi Hüseyin Paşa, Kasım Aka (Ağa) adında bir adamını Âlemgîr'e göndermesi olayını Meâsir üç yerde anmaktadır (S. 34, 35-36, 37). Birinci defa onun Surat limanına çıkışı haberinin alınması ve ona karşı gösterilecek ikram için Âlemgîr'in gönderdiği "yarlık,, ikinci defa Kasım Aka'nın geliş kabulü ve üçüncü defa da gidiş kabulü anılmakta, Kasım Aka'dan alınan, ona verilen ve Hüseyin Paşa'ya gönderilen armağanlar da ayrıca sayılmaktadır.

Küçük devletlerin ve Mekke şerifi ve Basra hakimi gibi Osmanlıya bağımlı veya onun memuru olan kimselerin elçi veya adamlarına yapılan teşrifattan İran gibi o devrin Osmanlı ve Gurkanlı ile birlikte üç büyük Müslüman devletinden birinin elçisine yapılan kabul resminin anlatılışına geçerseniz II. Sultan Süleyman'ın elçisi Ahmed Ağa'nın gördüğü muamelenin acıplığı daha da belirir.

Meâsir-i Âlemgîrî, S. 35'de, İran elçisi Budak Bey'in Multan eyaletine girince ora ve sonra Lahor valisi tarafından gördüğü

karşılamaı, kendisine çekilen ziyafetleri, sunulan armağanları — ki bunlar Türkçesi kullanılarak, dokuzar dokuzar veya “heft dokuz,, gibi dokuz sayısının misilleri olarak geçer — anmaktadır (S. 35); keza kendisine “uluş-ı hassa,, yani pâdişahın armağanı verilir v. s.

Budak Bey şeker bayramının üçüncü günü (1071 Hicrî yılı / 1 Haziran 1660) Darü'l-Hilâfe (Delhi) karşısına varır ve devletin ileri gelenleri tarafından büyük bir alayla karşılanır, pâdişahca kabul edilir, ora tabirince “görünüş,, te bulunur ve II. Şah Abbas'ın nâme ve armağanlarını ona sunar. Meâsir-i Âlemgîrî bunların başlıcalarını saymakta ve 422.000 rupi değrinde (45.000 altın lira kadar) olduklarını yazmaktadır (S. 36). İki ay sonra 10 Zilhicce'de Budak Beye gidiş kabulü yapılır; kendisine bir çok armağandan başka yüz bin rupi de verilir.

On altı ay kadar sonra 1073 Rebiu's-sani'sinde Terbiyet Han bir karşılık mektubu ve yedi yüz bin rupi değrinde armağanlarla II. Şah Abbas gönderilir (S. 47).

Budak Beyle Ahmed Ağa'ya yapılan kabul resimleri karşılaştırılınca arkadaki farkı izah edecek sebepler aramak gerekmektedir. Bahusus ki yukarda işaret ettiğimiz gibi Osmanlı pâdişahının elçisine yapılan karşılama bazı küçük devlet elçilerine ve Osmanlıya bağımlı kimselerin gönderdikleri adamlara yapılandan bile daha az parlaktır.

Âlemgîr'in Osmanlıya karşı kızgın veya kırık olmasını izah edecek sebeplere Osmanlı ve Gurkanlı tarihçi ve vak'anüvislerinin eserlerinde rastlamadık. Ancak şu yön hatıra gelebilir ki onun tahta çıkışını kutlamak üzere İstanbul'dan bir elçi gelmediği gibi ilk Osmanlı elçisinin onun saltanatının hicrî 34 üncü yılında gelmiş olması, bu gelişin de Osmanlı devletinin Avrupa'da bir takım yıkımlara uğramaya başladıktan sonra yapılması Âlemgîr'i kızdırmış veya gücendirmiş olabilir.

Akla gelebilecek başka bir yön daha vardır: II. Süleyman'ın mektubunda kendisinin “cihad,, , yani din yolundaki savaşları anılırken bunlara katılmayanları küçük gösterecek özde bir dil kullanılmış olması Âlemgîr'i kızdırmış olabilir. Keza Osmanlı pâdişahının kendi “Halifelğini,, bir kaç kere anmış olması Gurkanlı pâdişahına dokunmuş olabilir.

Osmanlı kitabet dairesinin Gurkanlı devleti ve onun başın-

daki kimse hakkında pek az bilgiye sahip olduğu görünmektedir. Nâmeyi, Nâme Defterine kaydeden kâtip "Hind pâdişahı Evrengzîb Han Hazretlerine nâme-i hümâyundur,, demiştir. "Evrengzîb,, , Âlemğîr'in şehzâdelik adı olup, Avrupalı yazarlar onu hep o adla anmakta devam etmişlerdir ; halbuki Hindistan'da onun saltanatı devrine ait yazılarda o hep "Âlemğîr,, diye anılır. Bu yön iki devlet arasında doğrudan doğruya temas olmayıp Osmanlı ülkesinde Gurkanlı hakkındaki bilgilerin daha çok Avrupalılardan alındığı zannını uyandıracak özdedir.

Bundan başka II. Süleyman'ın nâmesinde (Bk. 56 ıncı sahifenin sonu ve 57 inci sahifenin başında) Gurkanlı pâdişahı uzun uzadıya övülürken kendisine "Şah Evrengzîb Âlemğîr,, demekle yetinilmektedir; yalnızca "Şah,, tabirinin Hindistan'da yeter ölçüde bir saygı ifadesi sayılmadığı gibi böyle bir nâmede onun tam künyesinin yazılması da gerekmekteydi; o ise tuğrasına göre "Ebû'l-Muzaffer Muhyü'd-din Muhammed Evrengzîb Bahadur Âlemğîr Pâdişah-ı Gazî,, dir. O böyle bir nâmede künyesinin tam olarak anılmamış olmasına da alınmış olabilir.

Özet olarak: a) ilk Osmanlı elçisi, Âlemğîr'in saltanatının 34'üncü yılında gelmiştir; b) o sırada Osmanlı devleti yenilgiden yenilgiye uğramaktadır; c) gönderilen nâme o zamanın anlayışına göre yeter ölçüde saygılı değildir; d) II. Süleyman'ın kendine bir kaç kere halife demesi hoşça gitmemiş olabilir; e) "cihad,, hakkındaki cümlelerin Âlemğîr'ce bir tariz sayılmış olması mümkündür.

Ahmed Ağa'nın elçiliği hakkında Osmanlı kaynaklarının sükûtu

Ahmed Ağa'nın elçiliği 1095—1106 yılları olaylarını anan Silahdar Tarihi'nde anılmamaktadır. Keza onun getirdiği karşılık da Nâme Defteri'nde yoktur. Halbuki Meâsir-i Âlemğîri'nin yukarıya koyduğumuz satırlarından böyle bir karşılığın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Silahdar Tarihi'nin sükûtu ve karşılığın Nâme Defteri'ne geçmemiş olması elçiliğin hoşça gitmeyecek sonuçlar verdiğine ve gelen karşılığın beğenilmediğine delil sayılabilir.

Bu elçiliği, dolayısıyla ilgilendiren bazı evrak Bab-ı âli Arşivlerinde bulunmuştur (İbnü'l-Emin tasnifi, Hariciye 1081 ve 1380).

Bunların birincisi Zilhicce 1116 ortalarında (Nisan 1705) muamele görmüş olup ölmüş bulunan Ahmed Ağa'nın oğlu Mehmed'in maaşına aittir.

İkincisi 1129 Sefer ayının ortalarında (Şubat 1717) muamele görmüş olup elçi ve heyetince kullanılmış atlar için ödenecek paraya aittir.

II. Süleyman'ın nâmesinin metni aşağıdadır.

**Hind Pâdişahı Evrengzîb Han hazretlerine
nâme-i hümâyûndur.**

(5 Numaralı Nâme Defteri'nin 54. sahifesinden başlar¹)

1. Leâlf-i mütelâli-i hamd ü sipâs-ı bî-had ve cevâhir-i zevâhir-i şükr ü şitâyîş-i

2. Lâ-yuhsâ ve lâ-yuad cenâb-ı mâlikü'l-mülk tealâ an dereki'l-evhâmi kemâlû zâtihî ve celle an

3. Müsâbakati'z-zunûni celâlû sıfâtihî hazretlerinin dergâh-ı kibriyâ ve azamet-penâhlarına lâyık

1. (55 inci sahifenin başı) ve sezâvârdır ki cevâhir-i mâhiyyat-ı mümkineyi "küntü kenzen mahfiyyen feahbebtü en urefe,"² hızâne-

2. hânesinden ibda ve nev^cü'l-envâ olan nüsha-i câmia-i insânı keyfiyyet-i behcet-

3. efzây-ı "lekad halâkna'l-insâne fi ahseni takvîm,"³ de inşa ve ihtira^c ve hâme-i zibây-ı

4. "ve savvereküm feahsene sûvereküm,"⁴ ile tezyîn ve her heft mâşita-i medlûl-i "sümme enşenâhü

5. halkan âhara fetebâreka'llahü ahsenü'l-hâlikîn,"⁵ ile tahliye ve tahsin eyledikten sonra

¹ Yeni harflere çeviren Bay Selâhaddin Elker ; hadisleri ve farsca beyitleri Türkçeye çeviren Profesör Necati Lugal ; tashihleri yapan Adnan Erzi.

² Hadis-i Kudsî : «Ben gizli bir hazine idim ; bilinmek istedim. Bunun için mahlûkatı (halkı) yarattım».

³ Tin suresinin 4. âyetinin bir kısmı : «Biz insanı boylu boslu ve güzel bir biçimde yarattık».

⁴ Müminin suresinin 64. âyetinin italikle yazılmış kısmı : «Allah o ki sizin için arzı bir makar, semayı bir bina yaptı ve size suret (biçim) verdi, sonra da suretlerinizi güzellendirdi...»

⁵ Müminin suresinin 14. âyetinin italikle yazılmış kısmı : «Sonra o

6. ittisak-ı ahvâl-i benî-âdem ve ittırad-ı umûr-i kâr-hâne-i âlem ve ref^c-i rûsûm-i bid^cat

7. ve hedm-i kavâid-i dalâlet ve ızhâr-ı şîâr-ı şerfat ve izâh-ı menâhic-i mülk ü millet

8. için her vakt-i saâdet-iktirânda havass-ı ibâd-ı kerem-mu^c-tadlarından bir bende-i

9. sa^cd-ahterini ihtiyar ve menşûr-ı âmâlini nişân-ı zîşân-ı "innî câilûke li'n-nâsi imâmâ,"¹ ile

10. müzeyyen ve tuğrây-ı garrây-ı "innâ caalnâke halifeten fi'l-ardi"², ile muanven ve "câhidü

11. hakka cihâdihî,"³ fermân-ı şerifiyle farziyyet-i gazâyı müberhen eyleyüp nizâm-i umûr-i enâm

12. ve kam^c-i a^cdây-ı liyâm için "ve caale beyneküm meveddeten ve rahmeten,"⁴ fehvây-ı saadet-ihativâsı ile

13. teveddüd ve ittihad-ı kulûb-i eviddâyi terğib "ve elkaytü aleyke mahabbeten minnî,"⁵ kerîme-i keramet-

14. nişânı ile teellûf ve tahabbüb-i ahıbbâyı tahbib eyledi

Teâlâ'llah ey ez tu bûd-i vücûd-i heme

dökülmüş suyu kan pıhtısı, bu kanı da bir çiğnem et yaptık; o bir çiğnem ette kemikler yarattık, kemikleri de et ile örttük, sonra onu başka bir yaratılışta yaptık (Ona ruh verdik, nutuk verdik). *Allah bilgide, güçte ve kuvvette pek yücedir, yarananların en güzelidir.*

¹ Bakara suresinin 126. (İzmirli İsmail Hakkı'nın «Maanî-i Kur'an» ına göre 125.) âyetinin sonunun italikle yazılmış kısmı. Peygamber İbrahim'e aittir: «Allah: (Seni insanlara İmam yapacağım) demişti.»

² Sâd suresinin 26. âyetinin ilk kısmı: «Ya Davud! Biz seni yer yüzünde halife yaptık...»

³ Hac suresinin son âyetinin (78) başı: «Allah hakkında gereği gibi duruşun» Yani, bunu yalnız ibadet olmak üzere yapın, yoksa şöhet ve ganimet için yapmayın.

⁴ Rum suresinin 20. (Maanî-i Kur'an'a göre 21.) âyetinin italikle yazılmış kısmı: «Onun (Allah'ın) kudretinin nişanlarından biri de budur ki size kendileriyle huzur ve rahata nail olabilirsiniz diye einsinizden zevceler yaratmıştır. *Aranıza muhabbet ve merhamet koymuştur.* İşte bunda tefekkür eden cemaat için elbette ibretler vardır.»

⁵ Taha suresinin 36 ve 37. âyetlerinin italikle yazılmış kısmı: «Hani ana'na (annene) hakkında ne vahy olunacaksa hepsini vahy etmişdik: Musa'yı bir sandığa koy, Nil denizine at, deniz onu kenara çıkarsın, benim düşmanım ile onun düşmanı onu alsın, Musa! *Tarafımdan sana muhabbet ilka ettim ki gözünün önünde büyüyesin.*»

15. Vücûd-i tu asl-i vücûd-i heme
 Zemin u zeman sun'î perkâr-i üst
 Teâlâ'llah in kârâh (St. 16) kâr-i üst
 Cuz îneş nedânem men-i nâşinâs
 Ki berter buved zançı gîrem kıyâs,,¹

ve anâdil-i (andelibler, bülbüller)

17 nağme-serây-i salevât ve hezâr-ı (bülbül) hoş-elhan-ı zem-
 zeme-pirây-ı tahıyyât ol verd-i mutarrây-ı

1. (56. sahifenin başı) gülsitân-ı "ve mâ erselnâke illâ rah-
 meten li'l-âlemin,,² ve ol gül-i ziyet-i izâr-ı gülşen-i

2. "İî maallahi vaktün,,³ olan hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ
 sallâllahü teâlâ aleyhi ve sellem in vakf-ı ravzâ-i

3. mutahhareleri olsun ki def'î herc ü merc ve ref'î habt
 (yanlış hareket) u hebt (sukut, zebunluk, eksiklik) için "es-sultânü

4. zıllu'llahi fi'l-ardi ye'vî ileyhi'd-dâtfü ve yentâsirü bihi'l-
 mazlûmü ve men ekreme sultane'-

5. llahi ft'd-dünyâ ekremehu'llahu yevme'l-kıyâmeti,,⁴ ile tem-
 yfz-i meyân-ı gâdim ü mahdûm ve tebyîn-i

6. pâye-i hâkim ü mahkûm idüb "izâ erâda'llahü en yahluka
 halken li'l-hilâfeti meseha nâsiyetehü biyedihî"⁵,

¹ «Ey, her şeyin oluşu senden olan ve her vücudun (mevcudatın, varlığın)
 aslı kendi vücudün (varlığın) bulunan yüce Tanrı. Zemin ve zaman onun perkâr-
 rınının bir eseridir. Ne yüce bir Tanrı! Bütün bu işler onun eseridir. Ben cahil,
 bundan başka birşey bilmiyorum. Kiminle mukayese etsem senden daha üstün
 kim gelebilir ?

Bu farsca manzum kıt'anın birinci mısra'ında sonradan satırlar arasına
 fazla ve lüzumsuz olarak ilâve edilen (vücud) kelimesi, hem mânayı hem de
 «bahr-i mütekarib» denilen ve Şehnâmelerde kullanılan aruz vezni bozmuştur
 (S. Elker).

² Enbiya sûresinin 107. âyeti : «Biz seni ancak âlemlere rahmet olmak
 üzere gönderdik.»

³ Hadis : Yalnız italikle yazılı kısım metinde vardır : «Allah ile benim
 bazı vaktim olur ki o zamanda ne Allaha yakın bir melek ne de mürsel bir
 nebî bu hususta bana eş olamaz.»

⁴ Hadis : «Âdil olan sultan Allahın yer yüzünde gölgesidir. Her zayıf ona
 iltica eder ; her mazlum ondan yardım görür. Kim Allahın (bu) sultanına dün-
 yada ikram ederse (= keremle muamele ederse) Allah da kıyamet gününde ona
 ikramda bulunur.»

⁵ Hadis : «Allah halife yapmak için bir mahlûk yaratmak istediği vakit
 onun alınını eliyle mesh eder.»

7. ikram ü ihtirâmı ile beyne'n-nâs şedd-i deriçe-i sevdây-i istibdâd ve zabt-ı mermerr-i

8. vesvese-i istiklâl ü istibdâd eyleyüb "recülün mümsikün bi-inân-i feresihî

9. fi sebflî'llâhi " ¹ kelâm-ı dürer-bârlariyle tervic-i gazâ ve

10. mine'l-ihvâni ve'l-mütehâbbîne fi'llâhi fi zıllî'l-arşı," ² kelime-i câmialariyle tevkîr-i düstân ve teksîr-i hullâna

11. ısdâr-ı fermân eyledi. Resûl-i Arab Şâh-i Ümmî-lâkab — Delil-i Acem rehnümây-i Arab — Ezû huccet-i

12. dîn mükemmel şüde — Bemühr-i nübüvvet müseccel şüde,, ve derârf-i durûd-i nâ-ma' dūd Hulefâ-i Râşidin

13. ve âl u evlâd ve eshâb u tâbiîn rıdvânu'l-lahi teâlâ aleyhim ecmâinin hedıyye-i pışgâh-ı huld-

14. âyınleri olsun ki şehsüvârân-ı mızmâr-ı "es-sâbiküne's-sâbikün" ³ ve rehnümâyân-ı mesâlik-i

15. "bieyyihim iktedeytüm," ⁴ ile serfiraz ve mümtâz olmuşlardır Amma ba' dū âli-hazret samî-rütbet

16. melek-haslat sûtüde-menkabet hurşid-izâet neyyir-emâret gerdün-bestat

17. Utârid-fitnat Ferîdun-meniş İskender-dâniş Keyhusrev-hikmet Nûşirvân-

1. (57. sahifenin başı) fitrat murabba - saltanat müstenid-i vesâyid-i adâlet bâsıtı'l-emni ve'l-emân

2. nâşirü'l-adl-i ve'l-ihsân dâver-i saltanat-pirâ hidv-i fermân-fermây-ı kişver-güşâ

3. hülâsa-i selâftn-i mücâhidân nekave-i esâtin-i (burada mecâzen bir cemaatin ileri gelenleri) husrevân-ı ehl-i reşk-revân-ı

4. râyân-ı (racalar) ekalîm-i Hind pesendîde-i tâcdârân-ı me-mâlik-i ves' a-i Sind el-müstağnî zâtühû ani't-ta'rifî

5. ve't-tavsîfi ve't-ta'bfir el-mahfuf bi-sunûfi âvâtıfı'l-Meliki'l-Kadîr nizâmü'd-devleti ve's-saltanati

¹ Hadis : «İnsanların hayırlısı Allah yolunda atının dizginini ele almış kimsedir.»

² Hadis : Allah için birbirlerine kardeş olanlar ve birbirlerini sevenler Allahın arşının gölgesindedirler.»

³ Vâkıa suresinin 10. âyeti : «ileri gelenler de ileri gelenlerdir.»

⁴ Hadisten bir parça : «Benim ashabım yıldızlar gibidir. Onlardan hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.»

6. ve'ş-şevketi ve'l-übbeheti ve'ş-şân der sipihr-i kemâl bedr-i münir Şâh Evrengzib Âlemgîr

7. Şüyyidet li'd-dîni ve'd-dünya bakæhû Allahü ekbake li'd-dünyâ ve li'd-dîn¹ savb-ı bâ-sâvâb-ı saadet-

8. karfın ve evb-i müstetâb-ı musâdakât-rehînlerine muhâfâzât-ı istisâbet-i teveccüh-i vedâd

9. ve dîdebânî-i istifâzat-ı şebnem-i yegâneği vü ittihad ile demîde-i gülşen-i behişt-âsâr-ı

10. "vecebet mahabbetî li'l-mütehâbbîne fiyye,"² olan gülberki müşkbîz-i hübb ü velâdan çekide itr-ı şâhî-i

11. tehâyây-ı muhabbet-efzây-ı pâdişâhâne ki mu'attar-sâz-ı mecâmîc-i icâbet ve lahliha-fersây-ı müctemî'ân-ı

12. Mecâlis-i üns-i muhalasâttır, zîver-i şişe-i hullet ve yekcihett kılınup bedâyîci ta'zim

13. ve terkîm ve kavâid-i tevkir ü tefhîm birle tuhfe-i bezm-i irem-tev'emleri kılınmak zımında merâsim-i

14. selâtin-i uhuvvet-meâb ve levâzım-ı kavânin-i havâkin-i meveddet-intisâb üzere tefek kud-i hâtır-ı

15. feyz-meâsir-i saadet-meâl-i bahtyârî ve tefahhus-i ahvâl-i rif'at-iştimâl-i kâmkârîleri tetmîm

16. ve takdîm olunduktan sonra hacelet-resân-ı safvet-pîşânî-i âftâb ve gıpta-fermây-ı

17. rûzene-i tâbdâr-ı huld-i vâlâ-kubâb olan levha-i zamfr-i serîredân-ı mihr-incilâ ve meclây-ı

1. (58 inci sahifenin başı) mücellây-ı zihn-i beyzâ-zıyâlarına perverde-i halvet-serây-ı ihlâs ve rabbâtü'l-hicâl-i (gelinler) ihtisas

¹ " Sen dini ve dünyayı Allahın bakası ile müşeyyed kıldın. O da seni dünya ve din için baki kıldı.,,

Buradaki Arapça iyi dilek ve dua cümlesi vaktiyle, Nâme Defteri'ne yazılırken baş kısmında bazı yanlışlıklara düşülerek düzeltildiği, fakat kazılan ve düzeltilen kelimelerin asılları tamamen kaybolmadığından, ilk yanlışlığın mahiyeti tahmin olunabilmektedir. Anlaşıldığına göre evvelâ «Evrengzib» ve «Âlemgîr» terkipleri, galiba her nasılsa, iki ayrı kişiye ait zannedilerek Arapça ibare " Şüyyedetü'd-dinü ve'd-dünyâ bakææehümâ) suretinde tertip olunmuş, sonradan bu iki terkipten bir tek şahsa ait bulunduğu görülerek ibare "şüyyidet li'd-dînî ve'd-dünyâ,, şeklinde düzeltilmiştir (S. Elker).

² Hadis: "Allah için birbirini sevenlere benim muhabbetim vâcib oldu.,,

2. olan arâyis-i (gelinler) âmâl bu vechile irâet olunur ki mâlikü'l-mülk ve vâhibü'l-âmâl

3. sübhâne men tenezzehe zâtühu ani'z-zevâl ve tekaddese sıfâtuhu ani'l-intikal hazretlerinin ifâza-i

4. birr ü a'tâf-i şâmile ve ifâde-i cûd ü eltâf-i kâmileleriyle li-küllü zemanin devletün ve ricâl

5. mısdâkıncâ zimâm-ı hall ü akd-i İslâmiyye her vakitte bir bende-i kemînesinin keff-i

6. kifâyet ve uhde-i himmetine tefvîz ve taklid olunmak sünnet-i seniyye-i ilâhiyyeden olup

7. kısmet-hâne-i ezeli âzâlde zât-ı bahtyârımı "ve ca'aleküm halâife fi'l-ardi,,¹ ni'am-i celîlesinden

8. hissedâr ve sihâm-i mukaddere-i "inne'l-arda yerisühâ ibâdiye's-sâlihün,,² dan min ciheti'n-neseb

9. müstahikk-i sehm-i a'lâ ve fazl-i evfâ kılmağın "ve tilke'l-eyyâmü nüdâvilühâ beyne'n-nâsi,,³ medlûl-i şerffi

10. üzere mürûr-i eyyâm ve kürur-i dühûr ü avâm ve ittifak-ı meşâyih ü ulemâ ve itbâk-ı (ittifak, bağlaşma) etbâk-ı (kat, kabile, mertebe)

11. mütecennide ve reâyâ ile serfir-i saltanat-ı Osmânî ve evreng-i hilâfet-i cihânbanî bu velâ-cüy-ı

12. musadakat-perverlerine müyesser olmağın arzûy-ı şeref-i hidmet-i Haremeyni's-şerîfeyn ve dâiye-i

13. icrây-ı ahkâm-ı şerfat-i mutahhara-i cenâb-ı Resûlü's-sakaleyn ile bu bâr-ı girân-ı emânet-i

14. uzmâ "ve üfevvidu emri ilâ'llahi inna'llahe basîrün bi'l-ibâdi,,⁴ tazarru'ü ile zîver-i gerden-i kabûl

¹ Fâtır suresinin 37. âyetinin başı: "O ki sizleri yer yüzünde halifeler kıldı...,,

² Enbiya suresinin 105. âyetinin sonu: "Yere (veya arz-i mukaddese veya cennete) salih kullarım varis olur...,,

³ Âl-i İmran suresinin 140. âyetinin italikle yazılmış kısmı: "Eğer size bir yara dokundu ise heriflere de öyle bir yara dokundu. *Hem o günler biz onları insanlar arasında evirir çeviririz*, hem Allah iman edenleri bileceği ve sizden şehitler, şahitler tutacağı için ki Allah zalimleri sevmez...,,

İslâm mücahitlerini Uhut muharebesinin sonuçlarından teselli ve gelecekte teşçi için gelmiştir. II. Sultan Süleyman da bu âyette Osmanlı devletinin son yıllarındaki yenilgilerinin tesellisini ve kendisi için bir teşçi görmektedir.

⁴ Müminin suresinin 44. âyetinin sonu: "Ben işimi Allah'a ısmarlıyo-

15. kılınmıştır; cenâb-ı bârf azze ismühû dergâh-ı icâbet-penâ-
hından mes'uldür ki "fahküm

16. beyne'n-nâsi bi'l-hakki,,¹ fermân-ı şerifini mütesem-i şifâh-ı
imtisâl edüp "adlû sâatin hayrûn

17. min ibâdeti seb'ne seneten,,² hadis-i şerifine mazhar olan
selâtîn-i nasfet-âyîn

1. (59 uncu sahifenin başı) ve esâtîn-i adâlet-rehîne iktifâ
mukadder eylemiş ola âmfn -reside-i mesâmi^c-i şevket-

2. mecâmi^c-i hâkanileri olmak gerektir zât-i kadîm-i "lem yelid
ve lem yüled,,³ vâsf-ı şerifi ile mevsûf

3. olan cenâb-ı vâcibü'l-vücûd ve muvahhad b'iz-zâti sâlisü
selâse tavsîf-i nâ hakikî ile irtikâb-ı

4. dalâlet ve nübüvvet ü risâlet-i Fahr-i Kâinât sallallahü te-
alâ aleyhi ve sellemi inkâr ile ahşâb

5. ve ahcârdan kendü sanî 'a-i dest-i mel'ânetleri olup ittihâz-ı
ilâh eyledikleri esnâm ü saltb

6. âdet eden milel-i muhtelifi-i nasarâ ittifâk-i kulûb-i şekavet-
mashûblariyle zâg (karga) u kelâğ (kuzgun)-

7. sıfat gülsitân-ı bilâd-ı İslâmiyyeye tahrîk-i bâl-i cesâret ve
ihâle-i pençe-i hasâret

8. etmeleriyle "küllüküm râin ve küllüküm mes'ulün an ra-
iyyeti,,⁴ tenbîh-i şerfi üzere bi-avnillâhi teâlâ

9. zeyl-i islâmdan kat^c-ı eydî-i a^cdây-ı liyâm ve havze-i tev-
hîd ü yakînden ref^c-i şevk-i (diken) şirk-i

10. küffâr-i dalâlet-irtisâm ve himâyet-i mevâtîn-ı mü'minfn
ve sıyânet-i mesâkin (meskenler) ü emvâl

11. ve evlâd-ı muvahhidîn için Allahü Azîmü'ş-şânın lûtf ü
keremine tevekkül ve mu^ccizât-ı kestretü'-

12. l-berekât-ı Sultân-ı Enbiyâya tevessül olunup ve ervâh-ı
mukaddese-i Hulefâ-i Râşidîn

rum, çünkü Allah kullarının her balini görür,,.

¹ Yukarda 277. s.'nin 2 sayılı haşiyesinde anılmış olup Peygamber Davud'a
ait olan Sâd suresinin 26. âyetinin devamı: "... Artık insanlar arasında doğ-
rulukla hükmet,,.

² Hadis: " Bir saatlik adalet yetmiş senelik ibadetten daha hayırlıdır,,.

³ İhlâs suresinin 3. âyeti: " Doğmamış, doğurmamıştır,,.

⁴ Hadis: " Sizin hepiniz birer çobansınız ve her çoban sürüsünden
mes'uldür,,.

13. ve âl ü evlâd ve eshâb ü tâbiîn ve sair evliyây-ı kerâmet-irtisâmdan istimdâd olunup

14. “men kâne li'llâhi kâne'llahü lehü,,¹ muktezasınca niyyet-i sadıka ve azîmet-i halisa ile “katilü'l-müşrikîne

15. kâffeten kema yukatilûneküm kâffeten,,² fermân-ı lâzîmü'l-ımtisali üzere iskat-ı farîza-i gaza ve ibka-i

16. millet-i beyza için “ve me'n-nasru illâ min indi'llâhi'l-Azîzi'l-Hakîm,,³ ve “in yansurkümu'llahü felâ galibe

17. leküm,,⁴ mantuk-i kerîmü's-şânın nakş-ı tırâz-ı râyât-ı azîmet ve “faddala'llahü'l-mücâhidîne bi-emvâlihîm

1. (60 ıncı sahifenin başı) ve enfüsihim ale'l-kaidîne dereceten ve küllen va'da'llahu'l-husnâ⁵, işaret-i pür-beşâretleriyle eşref-terfn-i

2. ezminede makarr-ı hilâfetimiz olan Dâr ü's-saltanatı's-seniyye-i mahmiyye-i Konstantîniyye hamâha'llahü teâlâ

3. ani'l-âfât-ı ve'l-beliyye'den nehzât ve serv-i çemân-ı çemenistân-i nusrat olan livây-i hadrây-i

4. Muhammedî mühtezz-i azîmet kılınmağın te'sis-i esâs-ı istinâs ü uhuvvet ve te'yîd ü teşyîd-i

5. meâsir-i yegâneğî vü düstî ve meveddet için üsve-i (meslek, mezheb) hasene-i şâhân ve seciyye-i müstahsene-i

6. tâcdârân-ı cihân üzere nüvfd-i hilâfeti hâvî ve peyâm-ı nehzat-ı mülûkânemizi muhtevî

¹ Hadis: “Kim Allah için olursa (çalışırsa) Allah da onun için olur,,.

² Tevbe suresinin 36. âyetinden bir parça: “Bütün müşrikler sizinle kital ettikleri gibi siz de bütün onlarla kital edin,,.

³ Âl-i İmran suresinin 126. âyetinin son kısmı (italikli):

“Ve bunu Allah bize sırf müjde olsun, kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı, *yoksa nusrat ancak Allah'dandır, aziz ve hakim O,,.*

⁴ Âl-i İmran suresinin 160. âyetinin başı (italik): “*Eğer Allah size nusrat verirse o vakit size galip yoktur, ve eğer sizi yardımsız bırakırsa kimin haddindedir ki ondan sonra size yardım etsin ? Ancak Allah'a dayansın o halde müminler,,.*

⁵ Nisa suresinin 93. âyetinin italikle yazılı kısmı: “Müminlerden özür sahibi olmaksızın oturanlar ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler müsavi olmazlar, *Allah mallarıyla ve canlarıyla mücahid olanları oturanların derece itibarıyla üzerine geçirdi, gerçi Allah ikisine de (cenneti) va'd buyurmuştur, bununla beraber Allah mücahidlere oturanların fevkinde azîm bir ecir ihsan etmiştir.*

7. nâme-i hümâyûn-i muhalesat-meşhûnumuz nigâşte-i yerâ^c-a-i berâ^c-a-i musâdakat kılınup mu^cteber ve mu^ctemed âdemle-rimizden

8.¹ ile ol cenâb-ı reff^cu'l-mikdâr-i vâlâ-nisâbın savb-ı müstetâblarına firistâde

9. kılınmıştır ; inşâallâhü tealâ lede'l-vusul nakş-i ahvâl ve sûret-i amâl aks-endâz-ı âyine-i

10. zamîr-i saadet-semîrleri oldukda “ da^cvetu'l-meliki'l-âdili müstecâbetûn,² mefhumunca cünûd-i ediye^ci

11. icâbet - numûdlariyle muavenet ve zfr-i cenâh-ı bâhir-ûn-necâh-ı cihânbanîlerinde âsûde olan

12. ulemâ-i izâm ve meşâyih-i kirâm ve mazanne-i icabet olan sulehây-i zevi'l-ihtirâmdan isticlâb-ı

13. duây-i hayr ile gayretkeş-i dîn-i Ahmedî ve nigeht-dâşt-i huffâz-ı şeriat-ı mutahhara-i Muhammedide

14. her vechile izhâr-ı cill-i himmet buyurulup nâil-i ecr-i cihâd olmaları me'mûldür ; peygam-resân-ı

15. müşârünileyh bendeleri taraf-ı meveddet-cûylarından izhâr-ı muhalesat ve edây-ı hizmet-i sefâret

16. eyledikten sonra müekkid-i zavâbıt-ı hullet ve müşeyyid-i revâbıt-ı râsihâ-i uhuvvet-peyâm-ı hâme-i

17. şâhâneleriyle iade ve fîmâba^d âfitâb-ı ebediyyü'l-işrâk-ı mihr-i vifâkları sipihr-i müvâlâtta

1. (61 inci sahifenin başı) nûr-efşân-ı ittifak olup bu^d-i mesâfe-i mâbeyn işrâk ü idaetine perde-keş-i sehâb-ı nümaneat

2. olmayup şol ki lâzime-i ittihâd-ı mezheb ü millet ve mühimme-i ittirâd-ı zî (aynen) şerîattir alâ ragmi'l-

3. a^dâ kemâ hüve hakkuhû riayet ve ale^d-devâm irsâl-i rüsûl ve resâil ile te'yid-i vedâda

4 sarf-ı himmet buyurula, mâdam bu hayme-i pür-zîb ü zer-endûd-i gerdûn ve bu çetr-i valâ-kukâb

5. ve zibende-i kıyâm-ı sipihr-i bi-sütûn bi-tınâb ü kavâyim ü evtâd Süreyya ve sahn-ı pehnâsında husrev-i

6. hâver-i seyyâre-sipâh cilve-nümâ ola bârgâh-ı şevket-i übbehet penâh-ı cihântâbları ve sâyebân-ı

¹ Metnin aslında burada Hindistan'a gönderilecek zatın ismini yazmağa ayrılmış olan bir kaç kelimelelik yer boş bırakılmıştır (S. Elker).

² Hadis: “Âdil bir melikin duası kabul olunur”.

7. devlet ü iclâl-i refi^cu'l-bünyânları müşemma-i vikaye-i Yezdân ve harîm-i himâyet-i Müsteân ile

8. masun ve cenâb-ı saltanat-nisâb ve hullet-intisâbları mü-keddirât-ı rûzgârdan mahfûz

9. ve memûn ola, âmin bi-hürmet-i Seyyidi'l-mürselîn, Sene 100 (1100).

RESUME

LETTRE DE L'EMPEREUR OSMANLI SULEYMAN II A L'EMPEREUR GOURKANLI (INDE) ALEMGUIRE I. (EVRENGZÎB)

Cette lettre dont la copie se trouve aux pages 54—61 du Namé Defteri No. 5 des Archives Osmanlis est datée de l'année 100 (1100) de l'Hégire (26 octobre 1688 - 15 octobre 1690).

Suleyman II y vante avec insistance les mérites de la Guerre Sainte et de ceux qui y participent, cite à cet effet de nombreux versets du Coran et des paroles du Prophète et, en se basant sur ces textes, proclame la supériorité des combattants de la foi sur tous les autres musulmans.

A la fin, le Sultan demande à Alemguire de prier et de faire prier pour le triomphe des armes musulmanes.

Lorsque cette lettre fut écrite (5 années après la défaite de Kara Moustafa Pacha devant Vienne), l'empire Osmanli se trouvait dans un état de grande détresse, et on pouvait croire toute sa partie européenne en danger.

Alemguire au contraire se trouvait au faite de sa puissance; il venait de conquérir les royaumes de Bidjapure et de Golconde et d'écraser les Mharates.

Le "Measir-i Alemguiri", de Mouhammed Saki Müstaid Han est le seul ouvrage qui parle (p. 337) de la réception de l'ambassadeur Osmanli Ahmed Aka (Aga). Cette réception fut plutôt terne. Aucun ouvrage Osmanli ne parle de cette ambassade, la réponse qui, au dire du "Measir-i Alemguiri", aurait été envoyée par Alemguire ne figure pas au Name Defteri et, comme l'aurait voulu l'usage, aucune ambassade indienne ne fut envoyée à Istanbul après la réception de l'ambassadeur Osmanli.

De ce qui précède on pourrait conclure qu'Alemguire fut mécontent du contenu de la lettre de Suleyman II et que sa réponse reflétant ce mécontentement ne fut pas été inscrite au Namé Defteri.

Ce mécontentement pourrait avoir eu en outre pour cause les faits suivant : a) la première et seule ambassade Osmanlı envoyée à la cour d'Alemguire y est arrivée la 34 ième année du règne de cet empereur et à un moment où l'empire Osmanlı se trouvait dans une situation extrêmement difficile ; b) dans la lettre du Sultan les titres d'Alemguire n'étaient pas entièrement cités ; c) Suleyman II rappelait trop souvent sa qualité de Calife.

* * *

Dans l'article ci-dessus l'auteur rappelle que d'après l'"Ahbarat-i Derbar-i Moualla "Alemguire aurait eu, au début de l'année 1667, alors que l'Inde était menacée d'une invasion persane, l'intention d'envoyer un ambassadeur (Chah Hodja) à Istanbul mais qu'aucune source n'indiquait que cette intention avait été réalisée.

La mort du Chah de Perse Abbas II ayant supprimé le danger d'invasion, il est probable qu'Alemguire n'aurait plus ressenti le besoin de réaliser son projet.

BİBLİYOGRAFYA

Fasti Archaeologici. Annual Bulletin for Classical Archaeology. Published by the International Association for Classical Archaeology. Vol. I referring to the year 1949 (Firenze 1948). — Vol. II referring to the year 1947 (Firenze 1949).

1829 senesinde ilk Milletlerarası Arkeoloji Kurumunu (Istituto Internazionale di Corrispondenze Archaeologica) meydana getirmiş olan âlimlerden Gerhard, bu kurumun çıkardığı «Annali» lerin ilk cildinde şu satırları yazmıştı : «Hiç bir ilim, esasında, arkeoloji kadar, müteaddit bilginlerin devamlı olarak birlikte çalışmalarına muhtaç değildir. Klâsik sahaya dahil topraklarda hergün yapılan keşifleri takip etmek, bütün Avrupa'da arkeologlar tarafından ileri götürülen tetkiklerden haberdar olmak, her türlü havadisi, bunları bütün araştırmacıların tenkidî hükmüne arz etmek üzere, toplamak lâzımdır. Böyle bir iş, ihtisasları muayyen bir memleketin yahut bir devrenin ufkunu aşmaktadır. Bu, milletlerarası bir işbirliği istemektedir» .

Birinci milletlerarası cemiyetten bir asırdan fazla bir zaman sonra yine Roma'da kurulmuş olan ikinci «Milletlerarası Klâsik Arkeoloji Cemiyeti» «Fasti Archaeologici» adını taşıyan senelik bir dergi neşretmeğe başlamıştır. Cemiyete dahil muhtelif ülkelerde klâsik arkeoloji sahasında çalışan âlimlerin (Türkiye bu satırların müellifi ve bayan Dr. Halet Çambel tarafından temsil olunmaktadır) topladıkları malûmattan meydana gelen bu derginin halen 1946 ve 1947 senelerine ait iki cildi elimizde bulunmaktadır. Bu dergi bütün ülkelerde doğrudan doğruya, yahut bilvasıta Yunan -Roma âleminin sanatı ve anıtlarının tetkiki ile ilgili arkeolojik faaliyet ve neşriyat hakkında mümkün olduğu kadar tam bilgi vermek gayesini gütmektedir. Eser sadece bir haberler yahut bir bibliyografya bülteni değildir. Gerek haberler, gerek neşriyat, muhtevalarının karakterine göre gruplandırılmış, bu suretle meydana gelen grupların birbiriyle olan ilgilerine işaret edilmiştir. Eserin esas konusu klâsik arkeoloji olmakla beraber kronolojik ve coğrafi hudud geniş tutulmuş, Yunan -Roma medeniyeti ile ilgili bütün eski medeniyetler de nazar-ı itibare alınmıştır. Nitekim elimizdeki cildlerde Yunanistan ve İtalya'da neolitik devirden antik dünyanın inkırazına kadar bütün devirleri ve Yunan -Roma medeniyeti ile temasa gelmiş olan bütün Akdeniz kavimleri medeniyetlerini bulmak mümkündür. Eser Romen rakamlarla gösterilmiş şu esas kısımlara ayrılmaktadır :

I — Umumî mahiyette haberler : Enstitüler, arkeoloji işleri, müzeler, pasif korunma tedbirleri, harb tahribatı ve harb sonrası restorasyon işleri, ilmi toplantılar, kongreler, ilim adamları, bibliyografyalar, ansiklopediler, korpüsler, müze katalogları, peryodikler ve saire gibi kolektif neşriyat.

II — Preistorik ve klâsik Yunanistan : Neolitik Ege kültürlerinden İskender'e kadar uzanan Yunan medeniyeti (Yunan koloniler dünyası dahil).

III — Roma imparatorluğundan önceki İtalya : İtalya neolitikinden Augustus zamanına kadar gelen medeniyetler (Kuzey İtalya ve adalar dahil, İskender'den önceki Güney İtalya ve Sicilya âlemi hariç).

IV — Hellenistik dünya ve Roma imparatorluğunun doğu eyaletleri : İskender'den sonra Yunan kültürünün yayıldığı bütün sahalar ve Roma imparatorluğunda Yunan dili ve medeniyetini muhafaza eden doğu bölgeleri.

V — Batı Roma ülkeleri : İmparatorluk zamanındaki İtalya ve Yunan-Roma medeniyeti ile az çok ilgilenmiş bütün batı dünyası.

VI — Geç antik devir : İlk safhalarından itibaren hıristiyan arkeolojisi (IV. asrın sonundan Arap istilâlarına kadar Yunan-Roma âlemindeki kültür tezahürleri).

Her esas kısım âdi rakamlarla gösterilen bir takım tâli kısımlara ayrılmakta, bu tâli kısımlar da, muhtevalarına göre, harflerle gösterilen daha küçük paragraflara bölünmüş bulunmaktadır. Kullanılan diller İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyancadır. İşte bu suretle hem ikinci cihan harbinden sonra klâsik arkeologlar arasında, ilk defa olarak, bütün dünyaya şamil olmasını gö-nünden arzu ettiğimiz bir birlik ideali tahakkuk etmiş olduğundan dolayı sevi-niyor, hem de arkeoloji sahasında ilmî faaliyet ve neşriyatın arttığı bu devirde bunlara dair toplu ve sağlam malûmat veren bir eserin elimizde bulunmasından dolayı büyük bir huzur duyuyor ve gerek Milletlerarası Klâsik Arkeoloji Cemiyeti-ni, gerek başta UNESCO olmak üzere bu derginin basılmasına yardımda bulun-an şahıslar ve cemiyetleri ve redaksiyon heyetinin başında bulunan Roma Üniversitesi Etrüskoloji Profesörü M. Pallottino'yu tebrik etmekten zevk duyuyoruz.

ARİF MÜFİD MANSEL

K. Schefold : *Orient, Hellas und Rom in der archäologischen Forschung seit 1939.* (Wissenschaftliche Forschungsberichte. Geisteswissenschaftliche Reihe, herausgegeben von Prof. Dr. Karl Hönn). Bern 1949. 248 sayfa ve 8 levha halinde 32 resim. 80.

İsviçre'de Basel Üniversitesinde Arkeoloji Profesörü olan Karl Schefold arkeologlar ve İlkçağ kültürü muhibleri için son derece faydalı bir eser sunmuş oluyor. Bu eserinde müellif, ancak İsviçre gibi tarafsız bir memlekette mevcut olabilen imkânlardan faydalanmak suretiyle, harp senelerinde, yani 1939 ile 1949 arasında arkeoloji sahasında çıkmış olan bütün eserleri toplamakta, bunları sistematik bir surette gruplandırmakta ve bunların muhteviyatı hakkında kısa, fakat gayet açık malûmat vermektedir. Hemen şunu da kaydedelim ki burada yalnız kitaplar değil, ilmî dergilerde çıkmış bütün makaleler de nazarı itibare alınmıştır. İşte bu suretle bu eser, yalnız eser adlarını muayyen bir görüşe göre sıralayan bibliyografyalardan, yahut bazı münferit eserler hakkında malûmat veren dergi yazılarından ayrılmakta, son on sene içinde çıkan başlıca arkeoloji eserlerini, bunları görmeden dahi haklarında bir fikir edinilebilecek tarzda, tahlil etmek, arkeoloji ilminin yaptığı ilerlemeler hakkında esaslı bir fikir vermek suretiyle son derece önemli bir el kitabı halini almaktadır.

Eser, arkeoloji ilminin yüzyıllar boyunca geçirdiği gelişmeye dair umumî bir fikir veren «giriş» kısmından sonra, serlevhasının da gösterdiği gibi «arkeolojinin temelleri», «Yunanistan ve Roma» olmak üzere üç ana bölüme ayrılmakta, birinci bölümde klâsik arkeolojinin doğu ve kuzey Akdeniz temelleri gözden geçirilmekte, «Yunanistan ve Roma» bölümlerinde ise kazılar, mimarlık, tezyinat, heykeltraşlık, resim ve nakış, portre sanatı, mitoloji gibi bahisler yer almaktadır. Eserin son kısmında ise klâsik âlemin periferisinde oturan kavimlerin, yani Persler ve Skythler, Etrüskler, Keltler, İspanyalılar ve Kartacalıların sanat ve kültürleri gözden geçirilmektedir.

Yukarıda bağısettiğimiz «Fasti» ler gibi, bilhassa zengin arkeoloji kütüphânelerine sahip olmayan memleketimizde her arkeoloğun eli altında bulundurulması icabeden bu kitabından dolayı Prof. Schefold'u ve onu neşreden Prof. Hönn'ü tebrik etmeği borç sayarız.

ARİF MÜFİD MANSEL

H A B E R L E R

TÜRK TARİH KURUMU GENEL KURULU'NUN 1949 VE 1950 TOPLANTILARI

Türk Tarih Kurumu Genel Kurulunun 26 Mart 1949 tarihli toplantısına ait tutanak özeti

Türk Tarih Kurumu Genel Kurulu, 1949 yılı Martının 26 ıncı Cumartesi günü saat 15 'te Ankara'daki merkezinde Başkan Bay Şemseddin Günaltay'ın başkanlığı altında toplandı.

Yoklama yapılarak çoğunluğun bulunduğu anlaşıldığından Başkan birleşimi açtığını ve geçen toplantı tutanak özetinin okunacağını söyledi. Tutanak özeti okundu : Başkan özet hakkında bir mütalea olup olmadığını sordu. Söz isteyen olmadığı için tutanak özeti oya konarak aynen kabul edildi.

Başkan özette geçen meselelerden bazıları hakkında izahat vereceğini söyleyerek, Kurum binası için alınacak arsa işinin halledilmek üzere olduğunu, İbrahim Paşa sarayı meselesinin de halledilmiş bulunduğunu, sarayın mevcut kısmının restore edilerek yanına yapılacak Adliye binasıyla birlikte kullanılacağını beyan etti.

Bundan sonra Kurumun 1948 yılı çalışmaları hakkındaki Yönetim Kurulu raporu okundu : Başkan rapor hakkında söz isteyenlere söz verdi.

Bay Tevfik Bıyıklıoğlu, Kurumun çalışmalarını övdükten sonra, Kitabeler heyetinin faaliyeti ile İstanbul Fethinin 500 üncü yıldönümü çalışmaları hakkında izahat verilmesini istedi. Başkan, Başsekreter Uluğ İğdemir'in bu hususta izahat vereceğini söyledi. Uluğ İğdemir kitabelerin derlenmesi işinin bittiğini ve İstanbul'ca aşağı yukarı 16 binden fazla kitabe toplandığını, bunların neşre hazırlandığını, İstanbul Fethini kutlama işini de hükümetin ele aldığını, Millî Eğitim Bakanının başkanlığında Bakanlıklar ve Kurumlar arası bir komisyonun kurulduğunu, bu komisyonun Kurumumuzu kendisinin temsil edeceğini bildirdi. Bay Tevfik Bıyıklıoğlu, Kurumun yapacağı neşriyatın ne olduğunu sordu. Uluğ İğdemir, Kurumun ıyır bir seri içinde yapmakta olduğu neşriyata devam ettiğini, bundan başka komisyonun vereceği karara göre, Kurumun da yeni bazı vazifeler deruhde edeceğini söyledi. Bu mesele hakkında Bay Hikmet Bayur da söz alarak evvelce Kurum tarafından başlanmış ve yapılmış olan işleri anlattı.

Başkaı, Fatih devrine ait bilhassa genç nesil için bir eser yazılırsa çok iyi olacağını söyledi.

Rapor hakkında başka bir mütalea olmadığından oya konu ve aynen kabul edildi

Bundan sonra Kurumun 1948 yılı hesapları hakkında Denetleme Kurulunun raporu okundu.

Başkan rapor hakkında söz isteyenlere söz verdi.

Bay Faik Reşit Unat, murakabe heyeti raporunda Kurumun muhasebe şeklinin değiştirilmesi hakkındaki mütaleaya iştirak etmediğini, bugünkü basit şeklin muhafaza edilmesini, aksi takdirde muhasebe kadrosunu bir kaç mîsli arttırmak icabedeceğini söyledi. Bay Hâmit Sadi Selen, bilhassa matbaa için ticarî mahiyette bir muhasebe kurulmasının doğru olacağını bildirdi. Başsekreter Uluğ İğdemir bugünkü muhasebe şekli hakkında uzun izahat verdi ve ilerde matbaa büyür ve harice iş yapacak hale gelirse, o zaman yeni ve ticarî mahiyette bir muhasebeye ihtiyaç olacağını, bugünkü vaziyette buna ihtiyaç olmadığını belirtti. Başka söz isteyen olmadığından Başkan muhasebe şeklinin değiştirilip değiştirilmemesi hususunu oya koydu. Muhasebe şeklinin şimdiki halyle muhafazası ekseriyetle kabul edildi. Bundan sonra raporun tümü oya konarak oybirliği ile kabul, Yönetim Kurulu ibra ve yeni yıl hesaplarını murakabe etmek üzere eski murakabe heyeti aynen ibka edildi.

Bundan sonra geçen Genel Kurul toplantısında verilen karar gereğince bir «Türkiye Tarihi Coğrafya Sözlüğü» hazırlanmasına esas olacak prensipleri tesbit etmek üzere ayrılmış olan komisyonun raporu okundu: Rapor üzerinde uzun tartışmalar yapıldı. Bu tartışmaların sıklık merkezini sözlüğün neyelere kadar teşmil edileceği meselesi teşkil ediyordu. Bazı üyeler Osmanlı İmparatorluğunun en geniş zamanındaki toprakları ihtiva etmesini, bazıları da bugünkü Türkiye hudutlarına münhasır kalarak en eski devirlerden bugüne kadar gelmesini istiyordu. Neticede sözlüğün bugünkü Türkiye hudutları içinde kalması kabul edildi ve eserin hazırlanmasına esas olacak teferruatlı bir program yapılarak Yönetim Kuruluna verilmesi uygun görüldü.

Bundan sonra Bayan Âfet İnan'ın Kurum üyelerinin ihtisaslarına göre seksiyonlara ayrılarak toplu çalışmalar yapılmasına dair bulunan teklifi okundu. Biri prehistorya, arkeoloji ve eski çağ, ikincisi orta çağ, üçüncüsü yeni çağ, dördüncüsü de cumhuriyet devri olmak üzere dört seksiyonun teşkili ve üyelerin ihtisaslarına göre bu seksiyonlarda çalışmaları uygun görüldü.

Bundan sonra Genel Kurulun toplanması münasebetiyle koruyucu Başkanımız Cumhurbaşkanı Sayın İsmet İnönü'ye bir tâzim telgrafı çekilmesine dair verilen önerge oya konarak kabul edildi.

Müteakiben Profesör Reşit Rahmeti Arat, Kurumun bir mikrofilm arşivi vücuda getirmesini teklif etti. Başsekreter Uluğ İğdemir, bu arşivi teşkiline başlanmış olduğunu, yalnız süratle kopye yapacak bir film makinesiyle bir mikrofilm okuma aletine ihtiyaç bulunduğunu, şimdi Amerika'da bir de mikrokart usulünün keşfedildiğini, bu usul sayesinde binlerce ciltlik bir kütüphânenin küçük bir kutu içine sığıdığını, okuma âletinin de 90 dolar kadar olduğunu, bunun üzerinde de durulduğunu söyledi.

Bay Faik Reşit Unat, Şarkiyatçılar Kongresinin önümüzdeki toplantısı Türkiye'de olacağına göre, Kurumun bu kongre ile ne suretle ilgileceğini sordu. Bay Enver Ziya Karal, bu hususta izahat verdi. Başkan, kongre ile Millî Eğitim Bakanlığının meşgul olması icabettiğini, yalnız üyelerimizin şimdiden bu kongre için tebliğ hazırlamaları yerinde olacağını söyledi.

Gündemde görüşülecek başka bir konu olmadığından Başkan brleşime saat 17,25 'de son verdi.

**Türk Tarih Kurumu'nun 1. I. 1948'den 31. XII. 1948
tarihine kadar bir yıllık çalışmaları hakkında
Genel Kurul'a sunulan rapor**

Genel Kurulun Sayın üyeleri,

Kurumumuzun soa bir yıllık çalışmalarına ait raporumuzu yüksek Kurulu-
nuza sunuyoruz :

Mali Durum

Kurumumuzun 1948 yılı geliri; 162.506 lira 14 kuruşu 1947 yılından artan gelir fazlası, 109.000 lirası hükümet yardımı, 100.000 lirası Atatürk tesisi geliri, 7394 lira 38 kuruşu yayınlar geliri, 135 lirası üye verimcesi, 16.305 lira 4 kuruşu faizler, 8321 lira 61 kuruşu diğer gelirler olmak üzere 403.662 lira 17 kuruştur.

Bu gelirden 49.818 lira 75 kuruşu daimî memur ve müstahdemlerin aylık ve ücretleriyle muvakkat tazminat ve çocuk zamlarına, 2605 lira 61 kuruşu yol paralarıyla müstahdemlerin elbise bedellerine, 7543 lira 81 kuruşu demirbaş, kırtasiye ve türlü idare giderlerine, 152.980 lira 26 kuruşu telif ve tercüme bedelleriyle, kâğıt ve saire gibi baskı malzemesi bedellerine ve bu fasıldan ücret alan kitabeler hey'eti üyesiyle asistan ücretlerine, 49.476 lira 14 kuruşu basımevi demirbaşlarıyla işletme masraflarına, 10.688 lira 84 kuruşu kitap ve mecmua bedelleriyle cilt masraflarına, 54.027 lira 6 kuruşu kazı giderleriyle bu fasıldan ücret alan arkeolog mimar, asistan ve müstahzır ücretlerine, 11.088 lira 11 kuruşu da kongre masraflarına harcanmıştır. Bu suretle giderler toplamı 338.228 lira 68 kuruş tutmuş, geri kalan 65.433 lira 49 kuruşu 1949 yılına devrolunmuştur.

Bu yıl idare masraflarında görülen bariz eksilmeye karşılık ilmi çalışmalara daha çok para harcanmıştır. Bu arada yeniden ucuz fiyatla 100.000 lira tutarında Norveç'ten kâğıt getirtilerek mühimce bir stok yapılmış, Basımevimize 11 bin küsur lira değerinde makine ve sair demirbaş alınmış, kütüphânemize geçen yılın 4 bin küsur liralığına mukabil 8 bin liralığa yakın kitap alınmış ve mevcut kitaplardan iki bin cilde yakını ciltlettirilmiş olduğu gibi, kazı işlerine de geçen yılın 35 bin küsur lirasına mukabil 54 bin küsur lira harcanmıştır.

1949 yılına, bu raporumuzun sonundaki bilânçoda görüleceği üzere 1.066.544 lira 91 kuruş kıymetinde Kurum varlığı devredilmiştir. Bunlar arasında kütüphânemiz için sarfedilen 55.056 lira 93 kuruşa, hediye ve mübadele yoluyla gelip kıymet biçilemeyen, fakat yüz bin liradan çok fazla tutan kitapların değerini ilâve etmek icap ettiği gibi, 1942'de satın alınan Basımevi demirbaşlarının da — yıpranma payına rağmen— bugün dört beş misli fazla bir değer taşıdığını hatırlatmak yerinde olur.

Yayın İşleri

Bu yıl içinde şu eserlerin basımı bitmiş ve yayınlanmıştır :

- 1 — Nizameddin Şamî: *Zafername*.
- 2 — *Moğolların Gizli Tarihi*.
- 3 — W. Hinz: *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*.
- 4 — *Halil Edhem hatıra kitabı*, II. cilt.

- 5 — B. Landsberger: *Sam'al* (Türkçe ve Almanca iki ayrı fasikül halinde).
- 6 — Tahsin Özgüç: *Ön tarihte Anadolu'nun ölü gömme âdetleri.*
- 7 — İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye teşkilâtı.*
- 8 — III. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri.
- 9 — Arif Müfit Mansel: *Türkiye'nin Arkeoloji, Epigrafi ve Tarih Coğrafyası için Bibliyografya.*
- 10 — Şemseddin Günaltay: *İran Tarihi.*
- 11 — Akdes Nimet Kurat: *Rusya tarihi.*
- 12 — *Belleten* 45 — 48'inci sayılar.

Şu eserlerin basımı bitmek üzeredir :

- 1 — *Abu'l Farac tarihi*, II. cilt.
- 2 — Ali Fuat Türkgeldi: *Görüp İştiklerim.*
- 3 — *Neşri tarihi*, I. cilt.
- 4 — E. Bosch: *Türkiye'nin Antik devirdeki meskûkâtına dair Bibliyografya.*
- 5 — İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı tarihi*, II. cilt.

Bu yıl içinde yeniden şu eserlerin basımına başlanmıştır :

- 1 — Ravendî: *Râhat us-Sudûr.*
- 2 — Antoin Galland'ın *Ruznâmesi*,
- 3 — Tahsin ve Nimet Özgüç: *Karahöyük Kazısı Raporu.*
- 4 — Arif Müfid Mansel: *Perge kazısı raporu.*
- 5 — IV. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri.
- 6 — Kâşifi: *Gazanâme-i Rûm.*
- 7 — Halil İnalıcık: *Ervanya livası Timar defteri.*
- 8 — Afet İnan: *Eski Mısır tarihi.*

Bu yıl içinde şu eserin telif hakkı satın alınarak basılmasına karar verilmiştir :

- 1 — Şemseddin Günaltay: *Yakın Şark IV, Ahameniş Şehinşahlığının yıkılmasından sonra Ön-Asya.*

Tercümeler

Bu yıl içinde şu eserlerin tercümeleleri bitmiş ve Kuruma teslim edilmiştir :

- a) Kaynaklar :
- 1 — İskender Bey Münşi Türkmen: *Tarih-i Âlem-ârây-i Abbâsî* (IV. cildin üçüncü ve son kısmı).
- 2 — Marko Polo *Seyahatnâmesi.*
- 3 — Bizans kaynaklarından Francis vekayinâmesi.
- 4 — «Venedik-Grek İmparatorluğu ve Doğu işleri hakkında siyasi akidler ve vesikalar mecmuası» adlı Lâtince vesikaların ikinci cildi.
- 5 — Makrizî: *Kitab üs-Sülûk li ma'rifet-i Düvel-il - Mülûk* (birinci ve ikinci ciltler).

Bundan başka Nasir-i Tusî'nin *Şekl-i katta* adlı eserinin türkçe tercümesi satın alınmıştır.

b) Yeni eserler :

1 — Athanase Gegaj : *XV. Asırda Arnavutluk ve Türk istilâsı.*

2 — Howort : *Moğollar tarihi* (ikinci cilt).

Bu yıl içinde yeniden şu eserin tercümesine başlanmıştır :

1 — G. Poisson : *Avrupanın iskânı.*

Dünya Tarihi

Bu yıl içinde dünya tarihinden yeniden iki cildin basım işi biterek yayınlanmıştır. Bu suretle bu serinden şimdiye kadar 9 cilt yayınlanmış bulunmaktadır. Bir cildin de basım işi bittiğinden yakında yayınlanmış olacaktır. Müsveddelerinin mühim kısmı elimizde bulunan şu eserlerin de 1949 yılı içinde basımına başlayabileceğimizi umuyoruz :

1 — Hikmet Bayur : *Hindistan tarihi*, III. cilt.

2 — Halil Demircioğlu : *Roma tarihi.*

3 — İsmail Hakkı Uzunçarşılı : *Osmanlı tarihi*, III. cilt.

4 — Eberhard : *Uzak Doğu Tarihi.*

Basımevi

Basımevimiz bu yıl içinde 321 forma eser basmıştır. Bu verim geçen yıla nazaran 4 forma eksik ise de, kongre münasebetiyle yapılan bazı baskı işlerini de hesaba katarsak, geçen senenin verimini bulmuş ve hattâ biraz geçmiş oluruz. Bu yıl Basımevimize küçük işler ve renkli resimler için yeni bir pedal makinesi alındığı gibi, matbaacılıkta büyük bir tekâmül merhalesi teşkil eden ve bilhassa ilmi eserleri basmak için en elverişli bir makine olan Monotype dizme makinesinden bir tanesi İngiltere'ye ısmarlanmış bulunmaktadır. Bu makine geldikten sonra yayınlarımız nefaset bakımından çok yükseleceği gibi, Basımevimizin verimi de bir misli artmış olacaktır. Geçen seneki raporumuzda, Amerika'ya ısmarladığımız Linotype makinesinin 1948 yılı başında geleceğini bildirmiştik. Bu makine maalesef fiyatının bir misli arttırılmış olmasından ve esasen ilmi neşriyat için pek de elverişli olmadığından satın alınmamıştır. Monotype makinesinin 1950 yılı başında teslim edileceğini fabrika bildirmiştir.

Kütüphâne

Bu yıl içinde kütüphânemize 267 'si satın alınmak, 337 'si armağan veya mübadele yoluyla 604 cilt eser ile 194 'ü satın alınmak, 369 'u armağan veya müdadele yoluyla 563 dergi gelmiştir. Bu suretle kütüphânemizdeki kitap sayısı, dergi, gazete ve haritalar hariç 28.856 cildi bulmuştur. Sistematik kataloğumuzun tamamlanmasına devam olunmuş ve mühim bir kısmı ikmal edilmiştir. Bu yıl içinde 1948 cilt eser ciltlenmiştir.

Kazılar

Kurmumuzun bu yıl yaptırdığı kazı, sondaj ve araştırmalar şunlardır :

1 — Batı Karadeniz, Marmara ve Sakarya bölgesi tarihöncesi araştırmaları.

2 — Alacahöyük kazısı.

- 3 — Karatepe kazısı.
- 4 — Side kazısı.
- 5 — Kültepe kazısı.
- 6 — Region kazısı.
- 7 — Küçükçekmece sondajı.
- 8 — Kütahya ve Tire'de yapılan araştırmalar.

Bu gezi, kazı, sondaj ve araştırmaların sonuçları hakkında yüksek Kurulunuza kısa malûmat vermek istiyoruz :

1. *Tarihöncesi araştırmaları.* — Üyelerimizden Prof. Şevket Aziz Kansu'nun başkanlığı altındaki Tarihöncesi araştırmaları hey'etinden asistan Dr. Kılıç Kökten, bu yıl araştırmalarını Kastamonu, Bolu, Adapazarı, İzmit, Bursa, Ankara, Eskişehir ve Bilecik çevrelerinde yapmış ve dikkate şayan sonuçlar ve belgeler elde etmiştir. Bu son gezi ile uzun zaman bâkir kalan geniş bir alanın prehistoryası hakkında ilk bilgiler toplanmış bulunmaktadır. Bu gezinin raporu Belleten'de çıkacağı için burada daha fazla tafsilâta girilmemiştir.

2. *Alacahöyük kazısı.* — Üyelerimizden Hâmid Koşay'ın başkanlığında Arkeolog Mahmud Akok ve Raci Temizer'den mürekkep olan kazı heyetinin bu yıl Alacahöyük'te yaptığı kazılar 83 gün sürmüştür. Bu yıl höyüğün ortasında bulunan geniş blokaçlı sahanın batısından başlanarak kuzey ve doğuya uzanan 1200 metre karelik bir alanda araştırma yapılmıştır. Bu yeni kazı sahasında esaslı Frig mimarlığı ile önemli kültür belgelerine rastlanmıştır. Eti mimarlığı arasında blokaçlı temellere kıymet verildiği ve geniş sahelerde bu usulle kurulmuş binaların mevcudiyeti anlaşılmıştır.

Hey'et bu civardaki Koçhisar köyü etrafında da araştırmalar yapmış ve bir mastodona ait iskelet parçaları görülerek mütehasıslara haber verilmiştir.

Alacahöyük'te bu yıl yapılan kazılar daha ziyade temizlik mahiyetindedir.

3. *Karatepe kazısı.* — Meydana çıkardığı eserler bakımından Milletlerarası bir önem kazanan Karatepe kazısına bu yıl da üyelerimizden Doçent Dr. Bahadır Alkım ve İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Bossert'in başkanlıkları altındaki bir hey'etle devam edilmiştir. Bu yıl çalışmalarında harabede iki büyük bina meydana çıkarılmış, bir yan kapı inşasının açılmasına başlanmış, filolojik çalışmalar geliştirilmiş, ayrıca Ceyhan'ın karşı sahilindeki Domuztepe'de araştırmalar yapılarak burada da Karatepe ile muasır kabartmalar bulunmuştur. Domuztepe'nin sonraları Romalılar zamanında da kullanıldığı Roma çağına ait çeşitli buluntuların Karatepe ile muasır eserlerle karışık bir vaziyette bulunmasından anlaşılmıştır. İkinci mevsim Karatepe çalışmalarının en önemli sonuçlarından biri de Göksum'u Çukurova'ya bağlayan ve Karatepe dolaylarından geçen mühim geçitlerden birinin bütün anıtlarıyla tesbit edilmiş olmasıdır. Bu geçit boyunca muhtelif çağlara ait ören yerleri, Roma devrine ait bir kaya kabartması, Yunanca üç kaya yazıtı ve prehistorik bir kaya deseni görülmüştür.

4. *Side kazısı.* — Üyelerimizden Prof. Arif Müfid Mansel'in başkanlığı altındaki hey'et tarafından geçen yıl başlanmış olan Side kazısına bu yıl da devam edilmiştir. Bu mevsim çalışmalarıyla şehrin Agorası, direkli galerileri, dükkânları ve anıtsal giriş binalarıyla meydana çıkarıldığı gibi, 25 bin kişilik

tiyatronun seyircilere ait kısmı temizlenmiş ve burada beykel parçalarıyla kitabelere rastlanmıştır. Tiyatronun plânı esas itibarıyla tesbit edilmiştir. Agora'nın civarında meydana çıkarılan özel evlerin sütunlu avlularla etrafları çevrilmiş muhtelif dairelerden ibaret olduğu anlaşılmıştır. Bu evlerin içinde heykel, kabartma, mozayık, fresk örnekleriyle birçok demir ve tunç ev eşyası bulunmuştur. Direkli caddenin ikinci kolu üzerinde Bizans devrine ait büyük bir bazilika meydana çıkarılmış ve bunun daha eski Roma devri yapılarından getirilmiş mimari parçalarla inşa edildiği anlaşılmıştır. Bu yıl aynı zamanda şehir dışındaki nekropolde kazı ve sondajlar yapılmıştır. Bu mevsim çalışmalarıyla klâsik devrin önemli şehirlerinden biri olan Side iyice meydana çıkarılmış ve daha şimdiden Lanckoronski heyeti tarafından yapılmış olan şehir plânının birçok yerlerde tashih edilmesi icabettiği anlaşılmıştır.

Side kazısı ile Anadolu'da klâsik devir medeniyetinin örnek bir şehri ve yurdumuzun turizm bakımından çok önemli bir köşesi ilim âlemine ve dünyaya tanıtılmış olacaktır.

5. *Kültepe kazısı*. — Kurumumuzun bu yıl başladığı kazıların en mühimlerinden birisi de Kültepe kazısıdır. Evvelce meşhur hititolog Hrozny tarafından sistemsiz surette kazılmış olan Kültepe'de ilk ilmi kazı Kurumumuz tarafından yapılmıştır. Üyelerimizden Doçent Dr. Tahsin Özgüç'ün başkanlığı altında Doçent Dr. Nimet Özgüç ve Arkeolog mimar Mahmut Akok'dan mürekkep olan kazı hey'eti Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında Kültepe'nin eteklerinde ve Karum denilen, Asur kolonistlerinin oturdukları yerde araştırmalara başlamıştır. Karum'un muhtelif noktalarında yapılan sondajlarda Asur'dan gelen tüccarlara ait evler, ticarethaneler ve bunların içinde sayısı 1800'ü bulan çivi yazılı tablet ve tablet zarfları meydana çıkarılmıştır. Bu tabletler sayesinde Anadolu'nun milâttan önce ikinci bine ait ekonomik, sosyal ve tarihî birçok meseleleri aydınlatılmış olacaktır. Bu tabletler arasında ticaret mukaveleleri, mektuplar ve eşine Anadolu'da şimdiye kadar rastlanmayan edebî metinler bulunmaktadır. Asur kiralı İrişum'a ait tabletlerin bulunduğu yapının bir mektep binası olduğu anlaşılmıştır.

Derinliği yedi metreyi bulan Karum'da dört yapı katı tesbit edilmiş ve yalnız II. ve III. katlarda tabletlere rastlanmıştır. Mühim bir kısmı zarflar içinde muhafaza edilmiş olan tabletlerin silindir mühürlerle damgalanmış olması, müze-lerimize zengin bir mühür koleksiyonu da kazandırmış bulunmaktadır.

Ticaretbâne, depo, büro ve ikametgâh odalarının tabanları altındaki küp ve sanduka mezarlara bırakılan ölü hediyeleri teknik ve biçim bakımından yüksek bir sanatın varlığına delâlet ettiği gibi, tunç, altın, gümüş ve elektrondan yapılan eşya da dikkate şayan şekil ve tekniktir. Başka yerlerde rastlanmayan orijinal şeklindeki boyalı ve boyasız çanak çömleklerle hayvan biçimli içki kapları, hayvan kabartmalı kemik kutuları orijinal buluntular arasındadır.

6. *Region kazısı*. — Bundan önce Kurumumuz tarafından yapılan kazılarla meydana çıkarılan Küçükçekmece'deki Region şehri hakkında 1948 Temmuzunda Paris'te toplanan VI. Bizans Araştırmaları Kongresi'ne bir tebliğ sunmuş olan üyelerimizden Prof. Arif Müfid Mansel, henüz tamamlanmamış olan bu kazının mübhem bazı noktalarını aydınlatmak amacıyla ve kongreden önce burada kü-

çük ölçüde bir kazı yapmayı teklif etmiş ve bu teklif kabul edilerek mütevazı bir ödenekle küçük bir kazı yapılarak muhtelif yıllarda ortaya çıkarılmış olan iki büyük blokun birleştiği mahal temizlenmiş ve plân kısmen tamamlanmıştır.

7. Küçükçekmece sondajı. — Küçükçekmece civarında taş çıkarmak maksadiyle köylüler tarafından açılan çukurlarda bazı Bizans âsârına tesadüf edildiğinden burada acele bir araştırma yapılmasını üyelerimizden Aziz Ogan teklif etmiş olduğundan 800 liralık bir ödenekle bu araştırma yapılmıştır. Bu husustaki rapor henüz Kuruma verilmediğinden sonucu hakkında burada izahat verilememiştir.

8. Kütahya ve Tire'de yapılan araştırmalar. — Üyelerimizden Aydın Sayılı Anadolu'da Selçuk ve Osmanlı devirlerindeki rasathânelerin yerlerini tesbit etmek maksadiyle geçen yıl Kırşehirde yaptığı araştırmanın bir devamı olarak bu yıl da Kütahya ve Tire'de araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmaların raporu 47 sayılı Belletende çıkmış olduğundan burada tafsilâta girilmemiştir.

Bu yıl içinde arkeoloji işlerimizi düzenlemek ve plânlamak amacıyla Asbaşkanımız Bayan Afet İnan'ın başkanlığı altında bir «Prehistorya ve Arkeoloji Seksiyonu» kurulmuştur. Bu seksiyonun Kurumumuzun 1947 kazıları hakkında 1948 Mayısında tertiplediği kollokyum büyük alâka ile takip edilmiştir. Seksiyon Türkiye'de yerli ve yabancı hey'etler tarafından yapılmış bütün kazı, gezi ve araştırmaların işlerini ve dosyalarını hazırlamaktadır. Bu dosyalar tamamlandıktan sonra Türkiye'deki arkeolojik faaliyetler hakkında araştırma yapmak isteyenler bütün malzemeyi emirlerine âmâde bulacaklardır.

Kurumumuzun burslu arkeolog mimarlarından ikincisi de bu yıl tahsilini bitirmiş ve ilk stajını Karatepe kazısında muvaffakiyetle yaparak Kurum hizmetine alınmıştır.

Kurumumuz tarafından idare edilen kazılar Üniversitelerimizin Arkeoloji şubelerine bir staj yeri vazifesini de görmektedir. Nitekim bu yıl da Ankara ve İstanbul Üniversitelerinden bazı öğrenciler kazılarımıza iştirak ederek staj görmüşlerdir.

IV. Türk Tarih kongresi

Kurumumuz IV. Türk Tarih Kongresini bu yıl 10—14 Kasım 1948'de Ankara'da toplamıştır. Kurum üyeleriyle tarih bilginlerimiz tarafından büyük alâka gören kongreye 72 tebliğle 2 rapor sunulmuştur. Gerek ilmî sonucu ve gerekse organizasyonu bakımından bu kongre Kurumumuz için bir muvaffakiyet sayılmalıdır. Kongrenin zabıtları derhal basılmaya başlanmıştır.

Türk-İslâm Devri eserleri hakkında çalışmalar

Kitabeler hey'etinden Yusuf Aykurt'un çalışma merkezi bu yıl İstanbul'a nakledilmiş ve orada bilhassa Vakıflar dairesi'ndeki kayıtlar üzerinde çalışmalarına devam ederek aynı zamanda geçen yıl Tokat, Sivas ve Kayseri havalisinde topladığı malzemenin tanzimi ile meşgul olmuştur.

Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen «Sinan monografisi» için bu yıl içinde yeniden 32 parça plân ve röleve hazırlayarak Kurum'a teslim etmiştir. Sinan monografisinin bir an evvel neşredilmesi için teşebbüse geçilmiş ve birinci

cildinden 8 forması Millî Eğitim Basımevinde basılan bu eserin geri kalan kısmının kendi basımevinizde basılması uygun görülmüş ve eserin ikinci cildini hazırlayacak olan Profesör Gabriel ile temasa geçilerek önümüzdeki aylarda Türkiye'ye geldiği zaman bu işin ikmali için gereken tedbirlerin alınmasına karar verilmiştir.

Milletlerarası ilmi münasebetler

İkinci dünya savaşıyla sekteye uğrayan milletlerarası ilmi münasebetlerin yavaş yavaş tekrar canlanmaya başladığını görmekle bahtiyarız. Bu yılın temmuzunda Paris'te toplanan VI. Milletlerarası Bizans araştırmaları kongresiyle XXI. Milletlerarası Şarkiyatçılar kongresine Kurum delegesi olarak üyelerimizden Prof. Arif Müfid Mansel'le Doçent Bahadır Alkım ve Doçent Osman Turan katılmışlardır. Bunlardan Prof. Arif Müfid Mansel Bizans Araştırmaları Kongresi'ne Küçükçekmece'deki Region şehri hakkında bir tebliğ yapmış, Şarkiyatçılar Kongresinde de Dr. Bahadır Alkım Karatepe kazısı ve Dr. Osman Turan Selçuklular devrinde toprak mülkiyeti hakkında birer tebliğ okumuşlardır. Bu tebliğlerin kongrede alâka ile takip edildiği görülmüştür.

Yeni Üyeler

Bu yıl içinde Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Doçenti Dr. Muzaffer Şenyürek'le aynı Fakültenin Ortazaman tarihi Doçenti Dr. Osman Turan Kurumumuzun aslı üyeliğine seçilmişlerdir. Bu değerli ve genç arkadaşlarımızı aramızda görmekle bahtiyarlık duyuyoruz.

Raporumuza son verirken hepinizi saygı ve sevgi ile selâmlarız.

Türk Tarih Kurumunun 1948 Balaçosu

Aktif	Kurum varlığı	Pasif
29 928 92	Merkez Bankası	1 066 544 91
	20.465,20 Ankara	
	9.463,42 İstanbul	
250 000 00	Eşam ve tahvilat cüzdanı	
	200.000,00 % 6 faizli Kalkınma	
	50.000,00 % 7 faizli Millî Müdafaa	
332 667 81	Anbarlar	
	110.178,06 Malzeme anbarı	
	181.169,75 Kitap anbarı	
	41.320,00 Belleten anbarı	
35 504 87	Avanslar	
32 411 16	Kitapçılar	
103 761 80	Demirbaş	
	47.902,55 Merkez	
	34.007,65 Basımevi	
	21.851,60 Kazılar	
207 341 30	Satın alınmış telif ve tercümeleler	
50 056 93	Kütüphâne	
17 630 00	Gayri menkuller	
2 242 42	Çürük alacaklar	
1 066 544 91	31/12/1948	1 066 544 91

Muhasebeci
S. Hünel

Türk Tarih Kurumu'nun 1948 yılı hesapları hakkında Denetleme Kurulu'nun raporu

Türk Tarih Kurumu Genel Kurulu Başkanlığına

Genel Kurul tarafından Kurum hesaplarını denetlemeye memur edilen bizler, 4 ve 7 Mart 1949 Cuma ve Pazartesi günleri Kurum merkezinde toplanarak 1948 yılı hesaplarını defterler ve sarf evrakı üzerinde inceledik. Bu incelemenin sonucunu bildiriyoruz.

1. 1948 bütçesi gelir ve giderleri birbirine uygun olarak 370 bin lira üzerinden tanzim edilmiş ve gelirlerde vaki olan tahmin fevki varidat ile giderlerin bazı fasıllarında yapılması icabeden masrafları denk bir şekilde karşılamak üzere 400 bin liraya çıkarılmıştır.

Tahmin fevki varidat Atatürk tesisinden, neşriyat hasılatından, türlü gelirlerden ve üye âidatındanadır.

2. 400 bin liralık gider bütçesinde gerek arttırma, gerek münakale suretiyle yapılan değişiklikten sonra muhtelif fasıllardan 66.771,32 lira tasarruf edilmiştir. Üçüncü faslın üçüncü maddesini teşkil eden türlü masraflarda 177,90, altıncı faslın birinci maddesinde 552,01 lira ki cem'an 729,91 liralık sarfiyatın bütçeye konan karşılıktan fazla sarfedildiği; mâahaza her ikisinin de İdare Hey'eti kararına iktiran etmekle beraber ana hesabı teşkil eden fasıllarında işbu karşılıksız sarfiyat kapandıktan sonra ayrıca tasarruf mevcut olduğu görülmüştür.

3. Kurum için ileride yapılması düşünülen bina masrafını karşılamak üzere evvelce olağanüstü bütçede bulundurulmakta olan iki yüz elli bin lira muharrer kıymetli devlet eshamının aynen mevcut olduğu ve kuponlarının muntazaman tahsil edildiği görülmüştür.

1948 sonu itibariyle 1949 yılına müdevver ve mütedavil sermaye mahiyetindeki 1949 bütçesinin «Geçen yıldan devir» faslını teşkil edecek olan 65.433,49 liradan 29.928,62 lirasının Ankara ve İstanbul Merkez Bankaları vadesiz hesaplarında bulunduğu, 35.504,04 lirasının da muhtelif maksatlarla verilip muamelenin hususiyeti yüzünden devri icabeden avans matlûbatından ibaret bulunduğu tesbit edilmiştir.

4. Kurum muhasebesi tarafından, bugünkü muhasebe şekli itibariyle, muhasebe kayıtlarında bulunan veya bulunmayan bütün mevcudat ve matlûbat, anbar, demirbaş vesair defterler üzerindeki kayıtlarına göre tesbit edilerek çıkarılan blançonun aktifinde «bir milyon altmış altı bin beş yüz kırk dört lira doksan bir kuruş» luk bir varlığın mevcudiyeti görülmüştür. Bu blançonun tetkikinden hasil ettiğimiz kanaate göre, iş hacmi gittikçe inkişaf eden ve daha şimdiden önemli bir ilim müessesesi haline gelmiş olan Türk Tarih Kurumu'nun gerek işgal mevzuundaki tenevvün, gerek sahip olduğu kıymetlerin bugünkü muhasebe şekliyle tesbitine imkân olmadığı neticesine varılmıştır. Kurumun kütüphânesi, matbaası, fotoğraf atölyesi, hafriyat tesisleri ve muhtelif maksatlar için alınmış çeşitli demirbaşları bulunduğuna göre, bunların hepsinin hesapta ve muhasebe kayıtlarında görülmesi âşikâr bir zaruret haline girdiğine ve bu itibarla

da müessesenin çalışmasındaki sür'at, ciddiyet ve faideye muvazi olarak bütün muamelâtını ihtiva edecek keyfiyette, bir muhasebe şekline şiddetle ihtiyaç bulunduğunu kanaatine varılmıştır.

5. 1 Ocak 1948'den 31 Aralık 1948 akşamına kadar on iki aylık bütçe ve takvim yılı içinde yapılan sarfiyat ve tahsil olunan gelirlere ait bütün belgelerin ve defterlerin bugün tatbik edilmekte olan kayıt sistemine uygun bir şekilde tutulduğu ve defterlerdeki kayıtların hakiki bir itina ve titizlikle işlenmiş olduğu gibi, hazırlanan bütün belgelerin de her istenildiği anda kolaylıkla tetkik ve murakabenin yapılabilmesini sağlayacak bir mahiyette tanzim ve hızzedildiği görülmüştür ki bu, müessesenin her sahadaki bütün faaliyetini bu suretle belgelerle kayıtlara en iyi ve muntazam bir şekilde intikal ettirilmesi hususunda vazifesini bihakkın bilen muhasebecinin ve bu âhenk ve nizamın teessüsünü sağlayan Başsekreterin hakiki bir bilgiye dayanan samimi ve feragatli çalışmalarının eseri olduğunu kaydetmek yerinde olur.

İşbu raporumuz tanzim kılınmıştır.

T. T. K. Üyesi
Ankara Milletvekili

Fâkihe Öymen

Çalışma Bakanlığı
Müsteşarı

Fuat Erciyeş

B. M. M. Muhasebe
Müdürü

Mazlum Bulak

T. T. K. Üyesi
Dördüncü maddede mevzu bahis olan yeni bir muhasebe şekli kabul edilmesinin hakkındaki teklife katılmıyorum.

Faik Reşit Unat

T. T. K. Üyesi ve
Siyasal Bilgiler Okulu
Coğrafya Profesörü
Hâmit Sadi Selen

Türk Tarih Kurumu Genel Kurulu'nun 25 Mart 1950 tarihli toplantısına ait tutanak özeti

Türk Tarih Kurumu Genel Kurulu'nun yıllık toplantısı, 25 Mart 1950 Cumartesi günü saat 15'de Ankara'da Başkan Bay Şemseddin Günaltay'ın başkanlığı altında yapıldı.

Yoklama neticesinde çoğunluğun bulunduğu anlaşıldığından Başkan birleşimi açtığını ve geçen toplantıya ait tutanak özeti okunacağını söyledi. Tutanak özeti okundu. Başkan, özet hakkında bir mütalea olup olmadığını sordu. Söz isteyen olmadığı için tutanak özeti oya konarak aynen kabul edildi.

Bundan sonra Kurumun 1949 yılı çalışmalarına dair olan Yönetim Kurulu raporu ile 1949 yılı hesaplarına dair bulunan Denetleme Kurulu raporu okundu.

Başkan raporlar hakkında bir mütalea olup olmadığını sordu.

Söz alan Bay Osman Ferit Sağlam, bundan dört yıl önce basılmasına karar verilmiş olan Cevdet Paşa Ma'ruzâtı'nın hâlâ basılmadığını, bu işi üzerine alan arkadaşın rahatsızlığı ve yazacağı mukaddimeyi yazamamış olması bunun gecikmesine sebep oluyorsa, buna bir son verilmesini, İbn Bibî'nin de sırf mukaddime yüzünden yıllardan beri neşredilemediğini, matbaamızın da şükranı şayan çalışmalarına rağmen musahhihsizlik yüzünden basılan eserlerde yanlışlar kaldığını, buna da bir çare bulunmasını istedi.

Profesör Mükrimin Halil Yinanç, arkadaşımız Profesör Cavit Baysun'un Ma'ruzât'ı değil, Tezakir-i Cevdet'i neşredebileceğini, Ma'ruzâtın evvelce Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuasında basıldığını, yalnız bir defterin eksik olduğunu söyledi.

Bay Osman Ferit Sağlam cevap vererek, Ma'ruzat'ın da tekrar Tezakir ile birlikte basılmasına karar verildiğini, bundan dolayıdır ki kendisinin vaktiyle istinsah ettiği nüshayı Bay Cavit Baysun'a vermiş olduğunu söyledi.

Başsekreter Ulug İğdemir söz alarak filhakika Profesör Cavit Baysun'un hem Ma'ruzât'ın, hem de Tezakir-i Cevdet'in neşre hazırlanmasını üzerine almış bulunduğunu, İbn Bibî'ye gelince : bu esere bir mukaddime yazmayı üzerine almış bulunan Profesör Fuat Köprülü'nün fazla meşguliyetinden dolayı bunu hazırlamadığını, şimdi bu mukaddimenin arkadaşımız Adnan Erzi tarafından hazırlanmakta olduğunu, tashih meselesine gelince : Bay Osman Ferit Sağlam'ın haklı olduğunu, ilmî eserlerin başka memleketlerde sekiz muhtelif insan tarafından okunduğunu, halbuki bizde ancak bir kişinin, bir de müellifin okuyabildiğini, bu yüzden basılan eserlerde bazı hataların kaldığını söyledi.

Raporlar hakkında başka bir mütalea dermeyeran edilmediği için Başkan, Yönetim ve Denetleme Kurulları raporlarını ve Yönetim Kurulunun ibrâsını oya koydu. Raporlar ittifakla kabul ve Yönetim Kurulu ibrâ edildi.

Bundan sonra önümüzdeki yıl için Denetleme Kurulu'na üye seçimine geçilerek geçen seneki üyelerin bu yıl da bu vazifeyi ifa etmeleri uygun görüldü.

Gündemin beşinci maddesine geçildi ve Başkan, Kurumun önümüzdeki yıllara ait çalışmaları hakkında üyelerin bir mütaleaları olup olmadığını sordu.

Başsekreter Uluğ İğdemir söz alarak, kazılardan elde edilen bazı malzemenin ve meselâ kül ve kemiklerin içindeki radyoaktif maddelere göre yaşlarının tayin edildiğine ve bu suretle meydana çıkan tabakaların kronolojilerinin doğru olarak tayinine imkân hasıl olduğuna dair Amerika'da Profesör Eberhard'dan aldığı mektubu okudu.

Bay Muzaffer Şenyürek buna cevap olarak bu tahliller için çok miktarda malzeme istendiğini, meselâ, kendisinden 2 kilo dış talep edildiğini, halbuki kazılarda ekseriya bu sahada pek az malzeme elde edildiğini, bu metoda muvazi olarak bir de Filorin metodu olduğunu ve bu metodun İngiltere'de tekâmül ettirildiğini, ayrıca bir de ağaç kronolojisi olduğunu, arkeologların bunu da nazarı itibare almalarını söyledi.

Bay Tevfik Bıyıklıoğlu, Kurum yayınlarından bazılarının mevcudu kalmadığından bunların yeniden basılmaları temennisinde bulundu. Bay Halil Demircioğlu aynı temenniye iştirak etti. Başkan ileride imkân hasıl oldukça mevcudu kalmayan eserlerin basılmasına çalışılacağını bildirdi.

Profesör Arif Müfit Mansel, profesör ve öğretmenlerle yüksek okul öğrencilerine yapılan yüzde elli tenzilâtın müzecilere de teşmilini istedi ve geçen toplantıda bahis konusu olan «Tarihî Coğrafya lûgati» çalışmalarının ne durumda bulunduğunu sordu. Başkan tenzilât teklifinin şayanı kabul olduğunu, «Tarihî Coğrafya Lûgati» işine gelince, bunun hakkında Başsekreterin izahat vereceğini söyledi. Başsekreter Uluğ İğdemir meseleyi izah ederek Bay Faik Reşit Unat'ın teferruatlı bir çalışma programı hazırlaması icabettiğini, bu programın ise bugün Sekreterliğe verilmiş olduğunu bildirdi.

Bu konu üzerinde konuşmalara başlandı ve bu lûgatin bugünkü Türkiye hudutları içine giren yer adlarını ihtiva etmesi ve en eski devirlerden başlanarak bugüne kadar getirilmesi uygun görüldü.

Bundan sonra söz alan Bay Reşit Saffet Atabinen, Venedik arşivinde bulunan ve Türk tarihini ilgilendiren vesikaların tetkiki üzerinde durdu. Başkan, Kurumun bu mevzuda teşebbüslere geçtiğini ve bu teşebbüsler hakkında Başsekreterin izahat vereceğini söyledi.

Başsekreter Uluğ İğdemir izahat vererek, Roma Büyük Elçimiz Hüseyin Ragıp Baydur'un bu vesaikin tetkik ve neşri için Kuruma teklifte bulunduğunu ve bu bususta İtalyan profesörlerinden Rossi'nin Kurumla işbirliği yapabileceğini bildirdiğini, bu arada Kurumumuz uzmanlarından Adnan Erzi'nin İtalyaya ve Venedik'e giderek bu meseleyi incelediğini ve örnek olmak üzere de bir dosyanın mikrofilminin aldırıldığını, neticede bu işin uzun vadeli ve çok masraflı bir iş olduğunun anlaşıldığını, herşeyden evvel bu vesai okuyarak neşre hazırlayabilecek ve türkçeye tercümesini yapabilecek bir kaç mütehasşıs tarihiye ihtiyac bulunduğunu, bu mütehasşıs olmanın bir şey yapmağa imkân olmadığını söyledi.

Profesör Ömer Lütfi Barkan, her şeyin Tarih Kurumu'ndan beklenmemesini, Üniversitelerimizi bazı kabiliyetli asistanlarını bu yola sevk ederek yetiştirmeleri muvafık olacağını söyledi.

Başkan, Üniversitelerimiz böyle kabiliyetli gençler yetiştirirse, Kurumun da bu vesai kopyelerini getirmek suretiyle kendilerine yardım edeceğini, bunları okumak ve işlemek için Üniversitelerimizi daha çok ilgilendirdiğini söyledi. Bu münasebetle sözü Türk arşivine getirerek Arşivimizin perişan bir vaziyette bulunduğu muttali olduğunu, bu sahada da kabiliyetli insanlara ihtiyacımız bulunduğunu tebarüz ettirdi.

Profesör Ömer Lütfi Barkan, Arşivin ıslahı için Başbakanlıktan alâkasının kesilerek başına ilmi bir yönetim kurulu getirilmesi icabettiğini söyledi. Bu fikrin lehinde ve aleyhinde mütalealar beyan edildi ve bu arada bir arşivcilik okulunun açılması icabettiği mütaleası da öne sürüldü. Bay Hâmit Ongunsu İstanbul Üniversitesinde bu mevzu için teşekkül eden komisyonun mesaisinden bahsetti.

Bundan sonra söz alan Bayan Afet İnan Arkeoloji seksiyonunun geçen yıl yapılan kazılar hakkında tertip ettiği kollokyuma ilgili üyelerin teşriflerini rica etti. Bu arada Profesör Şevket Aziz Kansu, prehistoryanın arkeoloji seksiyonundan ayrılarak bir insan paleontolojisi ve prehistorya seksiyonunun teşkil edilmesini teklif etti. Bu teklif umumiyetle kabul edildi.

Gündemde görülecek başka bir madde olmadığından Başkan, Dünya Tarihi serisinde vazife almış olan arkadaşlardan bu vazifelerini bir an evvel belirtmelerini rica ederek oturuma son verdi.

Türk Tarih Kurumu'nun 1. I. 1949'dan 31. XII. 1949 tarihine kadar bir yıllık çalışmaları hakkında Genel Kurul'a sunulan rapor

Genel Kurulun Sayın Üyeleri,

Kurumumuzun son bir yıllık çalışmalarına ait raporumuzu yüksek katınıza sunuyoruz :

Mali durum

Kurumumuzun 1949 yılı geliri; 65.433 lira 49 kuruşu 1948 yılından artan gelir fazlası, 109.000 lirası hükümet yardımı, 85.000 lirası Atatürk tesisi geliri, 7.595 lira 32 kuruşu yayınlar geliri, 117 lirası üye âidatı, 16.704 lira 80 kuruşu faizler, 5.691 lira 49 kuruşu diğer gelirler olmak üzere 289.542 lira 10 kuruştur.

Bu gelirden 54.115 lirası daimî memur ve müstahdemlerin aylık ve ücretleriyle muvakkat tazminat ve çocuk zamlarına, 2.604 lira 52 kuruşu yol ve tedavi paralarıyla müstahdemlerin elbise bedellerine, 10.510 lira 33 kuruşu demirbaş, kırtasiye, posta, telgraf, telefon ve türlü idare giderlerine, 57.370 lira 56 kuruşu telif ve tercüme bedelleriyle kâğıt ve saire gibi baskı malzemesi bedellerine ve bu fasıldan ücret alan uzman ve asistan aylıklarına, 46.462 lira 48 kuruşu Basımevi demirbaşlarıyla işletme masraflarına, 20.043 lira 62 kuruşu kitap ve mecmua bedelleriyle cilt masraflarına, 49.207 lira 44 kuruşu kazı giderleriyle bu fasıldan ücret alan arkeolog mimar, asistan ve müstahzır

aylıklarına, 5.383 lira 84 kuruşu Paris'te toplanan VI. Bizans araştırmaları ve XXI. Şarkiyatçılar kongresine katılan iki üyemizin yol masraflarına, 2.670 lirası da Kurum binası için devletten satın alınan 2670 metre kare arsanın bedeline harcanmış ve bu suretle giderler toplamı 248.367 lira 78 kuruş tutmuştur. Tasarruf edilen 41.174 lira 32 kuruş 1950 yılına devredilmiştir.

Bu raporumuzun sonuna eklediğimiz bilânçoda görüleceği üzere 1950 yılına 1.104.195 lira 17 kuruş kıymetinde Kurum varlığı devredilmiştir. Bu yekûna kütüphânemize bağış veya mübadele yolu ile gelen kitapların değeri dahil değildir. Bu yekûn geçen yıla nazaran 37.650 lira 26 kuruş bir fazlalık göstermektedir.

Yayın işleri

Bu yıl içinde şu eserlerin basımı bitmiş ve yayımlanmıştır :

1. *Abu'l-Farac tarihi*, II. cilt.
2. Ali Fuad Türk geldi: *Görüp İştiklerim*.
3. Antoine Galland: *İstanbul'a ait günlük hatıralar*, I. cilt.
4. Mehmed Neşri: *Kitab-ı Cihannümâ*, I. cilt.
5. Tahsin ve Nimet Özgüç: *Karahöyük hafriyatı raporu*.
6. Arif Müfid Mansel ve Aşkîdil Akarca: *Perge'de kazılar ve araştırmalar*.
7. F. Eckhart: *Macaristan tarihi*.
8. G. Poisson: *Avrupa'nın İskân Tarihi*.
9. E. Bosch: *Türkiye'nin Antik devirdeki meskûkâtına dair bibliyografya*.
10. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı tarihi*, II. cilt.
11. Hasan Cemil Çambel: *Türkler, dilleri ve kaderleri*.
12. *Belleten*: 49—52 inci sayılar.

Şu eserlerin basımı bitmek üzeredir :

1. B. Spuler: *İran Moğolları*.
2. Bossert, Bahadır Alkım, Halet Çambel, Nihal Ongun su ve İbrahim Süzen: *Karatepe kazıları*. Birinci ön rapor.
3. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *Midhat Paşa ve Tâif sürgünleri*.
4. Kâşifi: *Gazanâme-i Rûm*.
5. Hikmet Bayur: *Hindistan tarihi* III. cilt.

Bu yıl içinde yeniden şu eserlerin basımına başlanmıştır :

1. Mehmed Neşri: *Kitab-ı Cihannümâ*, II. cilt.
2. Şemseddin Günaltay: *Yakın Şark IV. Ahameniş Şehinşahlığının yıkılmasından sonra Ön-Asya*.
3. Halil Demircioğlu: *Roma tarihi*, I. cilt.
4. Eberhard: *Uzak Doğu Tarihi*.

Bu yıl içinde şu eserlerin telif hakkı satın alınarak basılmasına karar verilmiştir :

1. Abdülkadir İnan: *Tarihte ve bugün Şamanizm*.
2. E. Bosch: *Ankara'nın ilkçağ tarihi için kaynaklar*.
3. Halasi Kun: *Segedin Lıvası tahrir defteri*.

4. Yusuf Hikmet Bayur: *Türk İnkilâbı tarihi*, II. cilt, 3. kısım.
5. Adnan Erzi: *Türkiye tarihi bibliyografyası*, I. kısım.
6. Reşad Kaynar: *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*.

Bunlardan başka malzeme mahiyetinde olmak üzere eski Konya müzesi müdürü Yusuf Akyurt'un «*Karaman oğulları silsilenâmesi*» ve «*Konya Asâr-ı Atika Müzesinde islâmî madenî eşyanın tarifnâmesi*» adlı iki eseriyle, eski Hicaz vilâyeti mektubî kalemi müsevvidi Tefik Özmerd'in «*Tarihte Hicaz ihtilâli*» adlı eseri satın alındığı gibi, Anadolu Selçuklularıyla Anadolu beylikleri tarihi hakkında en esaslı kaynaklardan biri olan Eflâkî'nin «*Menakıb ül Arifin*» adlı Farsca eserinin tenkitli baskısı Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klâsik Şark dilleri asistanı Tahsin Yazıcı tarafından Kurumumuz adına hazırlanmaktadır.

Tercümeler

Bu yıl içinde şu eserlerin tercümelere bitmiş ve Kuruma teslim edilmiştir:

a) Kaynaklar:

1. «*Venedik-Grek İmparatorluğu ve Doğu işleri hakkında siyaset akidleri ve vesikalar mecmuası*» adlı eserin ikinci cildinin son kısmı.

2. Makrizî: *Kitab üs-Sülâk li ma'rifet-i Düvel il-Mülâk* (II. cild'in 1—3. kısımları).

3. Mes'udî: *Mürûc üz-zeheb* (Birinci cilt).

4. Donado da Lezze: *Türkiye tarihi*.

b) Yeni eserler:

1. Howorth: *Moğollar tarihi* (Birinci cildin bir kısmı).

Dünya Tarihi

Bu yıl içinde dünya tarihinden yalnız 2. cilt Osmanlı tarihi yayınlanabilmiştir. Bu suretle bu seriden şimdiye kadar 10 cilt basılmış oluyor. Geçen yılki raporumuzda baskıya verileceğini umduğumuzu yazdığımız 4 eserden üçü bu yıl içinde basılmaya başlanmış olduğu gibi, dördüncüsü de baskıya verilmiştir. Bu eserler şunlardır:

1. Hikmet Bayur: *Hindistan tarihi*, III. cilt.

2. Halil Demircioğlu: *Roma tarihi*, I. cilt.

3. Eberhard: *Uzak Doğu tarihi*.

4. İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı tarihi*, III. cilt.

Böylece Dünya tarihinden halen 5 cilt basılmaktadır. Bu seride vazife almış olan arkadaşlarımızın önümüzdeki yıl içinde eserlerini Kuruma teslim etmelerini tekrar rica ederiz.

Basımevi

Basımevimiz bu yıl içinde, geçen yılın 321 formasına mukabil 354 formalık eser basmıştır. Bu, basımevimizin 8 yıllık çalışmaları arasında bir rekor teşkil etmektedir. İngiltere'ye ısmarladığımız Monotype makinesinin Nisan ayı içinde yola çıkacağını umuyoruz. Hâlen bir teknisyenimiz geçen Ekim ayından beri

Londra'da bulunmakta ve fabrikanın okulunda staj görmektedir. Bu yıl içinde İngiliz lirasının Türk parasına göre kıymetinden bir kısmını kaybetmiş olması, bize makine bedelinden 20 bin liraya yakın bir tasarruf temin etmiştir.

Kütüphâne

Bu yıl içinde kütüphânemize yeniden 555'i satın alınmak, 412'si mübadele ve hediye yoluyla 967 cilt kitapla 61'i satın alınmak ve 360'ı mübadele ve hediye yoluyla 421 dergi gelmiştir. Bu suretle kütüphânemizin kitap sayısı, dergi, gazete ve haritalar hariç olmak üzere, 29.949 cildi bulmuştur. Bu yıl kütüphânemize sarfettiğimiz para da şimdiye kadar sarfedilenlere nazaran bir rekor teşkil etmektedir. Yukarıda arzettiğimiz gibi kitap bedelleriyle ciltleme masrafı olarak harcanan meblâğ yirmi bin küsur liradır. Yine bu yıl içinde uzman arkadaşımız Adnan Erzi, Londra ve Paris ile İtalya'nın muhtelif şehirlerine gönderilerek buralardaki kütüphâne ve arşivlerde Türk tarihini ilgilendiren eserlerle vesikalar üzerinde araştırmalar yapmış ve bize dört beş bin lira değerinde nadir kitaplar satın almıştır. Bu suretle kütüphânemiz Türk tarihi ve bilhassa Osmanlı tarihi bakımından çok zenginleşmiştir. Arkadaşımız yeni alınan bu eserlerin izahlı bir bibliyografyasını Belletende neşredecektir. Bunlardan başka bu yıl yeniden 28 adet yazma eser satın alınmıştır. Böylece Kurumumuzun yazma eserleri sayısı iki yüzü geçmiştir. Bunların esaslı bir kataloğunu arkadaşımız Adnan Erzi hazırlamaya başlamıştır.

Bu yıl kütüphânemizde 2253 cilt eser ciltlenmiş ve sistematik kataloğumuzun ikmaline çalışılmıştır.

Prehistorya, Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi Seksiyonu'nun çalışmaları

Geçen seneki Genel Kurul toplantısında verilen karar gereğince Asbaşkanımız Bayan Afet İnan'ın başkanlığı altında kurulan «Prehistorya, Arkeoloji ve Eskiçağ Tarihi Seksiyonu» çalışmalarına başlamıştır.

Seksiyon yönetmeliğinin tatbikatı olarak 27.III.1949 tarihindeki toplantıda Kurum adına yapılan arkeolojik çalışmalar üzerinde konuşulmuştur. Gündeme göre üzerinde durulan meseleler şunlardır :

1. Tarih Kongresi 1948 Kasımında toplandığı ve 1948 yaz mevsiminde yapılmış olan kazıların sonuçları Kongreye tebliğ edildiği ve Kurum adına Asbaşkan tarafından Kongreye ayrıca umumî bir rapor da verildiği için yönetmeliğin 4. ve 6. maddeleri, 1949 Martında tatbik edilmemiştir.

2. Yönetmeliğin 5 inci maddesi gereğince hâfiflerden kazı inventer defterleri istenmiş ve bunların engeç yeni kazıya başlamadan bir ay evvel Kurum merkezine teslimi kararlaştırılmıştır.

3. Yönetmeliğin 7. ve 8. maddelerine göre Kurum adına yapılan kazıların kısa ve tam raporlarının kazı müteakip derhal verilmesi istenmiştir.

4. Yönetmeliğin 9. maddesine uyularak yeni buluntulardan seksiyon üyeleri haberdar edilmiştir.

5. Türkiye'de şimdiye kadar yapılmış ve yapılmakta olan bütün yabancı ve yerli kazıların sonuçlarının fişlerle pratik bir şekilde gösterilmesi düşünülmüş,

evvelce yabancılar tarafından yapılan kazı işlerinin hazırlanması Müzeler Umum Müdürü tarafından Müzeler Dairesi'nce temin edileceği bildirilmiştir. T. T. Kurumu'nun yaptırdığı kazı işlerinin ise hâfirler tarafından doldurulması karar altına alınmıştır. Bu işler kısmen gönderilmiştir.

6. 1949 kazı mevsiminde muhtelif kimselerin çeşitli yerlerde yapmak istedikleri tetkik gezisi ve kazılar hakkındaki teklifleri görüşülmüş ve kazılması gereken yerlerin tayini yönetim kuruluna bırakılmıştır.

Böylece, Yönetim Kurulu'nun kazılar faaliyetini muayyen yerlerde teksif etmek kararına uyularak 1949 yılında aşağıda neticeleri izah edilen yerlerde, tetkik gezileri ve kazılar yapılmıştır.

Kazılar

Kurumumuz adına bu yıl yapılan kazı ve geziler şunlardır :

1. Güney-doğu Marmara bölgesiyle Antalya bölgesinde tarih-öncesi araştırmaları.

2. Ege bölgesi tarih-öncesi araştırmaları.

3. Büyük Güllücek kazısı.

4. Kültepe kazısı.

5. Karatepe kazısı.

6. Side kazısı.

7. Mahmatlar köyünde araştırma.

Bu gezi ve kazıların sonuçları hakkında yüksek kuruluşa kısaca malûmat verelim :

1. Güney-doğu Marmara bölgesiyle Antalya bölgesinde tarih-öncesi araştırmaları :

Asistan Kılıç Kökten, her yıl olduğu gibi, bu yıl da tarih-öncesi araştırmalarına devam etmiştir. Bu seneki araştırmalar Güney-doğu Marmara bölgesiyle Antalya bölgesinde yapılmıştır. Her iki bölgede yeniden 8 büyük ve meskûn mağara, 12 düz yerleşme yeri, 11 höyük, 14 tümülüs ve Babaköy'den başka yeni bir mezarlık yeri tespit edilmiştir. Bu seneki araştırmaların en önemli belgeleri, Midilli karşısındaki Altınova bucağı ovasında üçüncü zamana ait olduğu tahmin edilen başı kesik büyücek bir balık fosili ile, Havran ilçesi mağaralarında ele geçen protohistorik devirlerden kalma taş, kemik ve seramik malzeme ve Antalya'nın Kara-in mağarasında yeniden yapılan araştırmalarla ele geçen Aşöleen, Mikokiyen ve iki safha gösteren Musteriyen, Alt Orinyasiyen devirlerine ait çok kıymetli kültür eşyası, nesilleri ölmüş olan fosil hayvanlardan mağara ayısının (Urus spelaeus) ve mağara arslanının (Felis leo spelaeus) dişleri ve aynı mağarada çimentolaşmış muazzam kültür tabakaları arasında ele geçen ve fosil insanlara ait olduğu tahmin edilen iki diştir. Bu iki diştten birisinin «Homo Neanderthalensis» e ait olduğu anlaşılmıştır.

Şimdiye kadar Anadolu paleolitigine ait belgelerin çoğu satıhta bulunmuş olduğundan, paleolitik malzemenin Avrupa kültürleriyle münasebeti tam bir şekilde tesbit edilemiyordu. Kara-in mağarası malzemesi Alt, Orta ve Üst paleoli-

tiğe ait bir stratigrafi verdiğiinden Anadolu kültürlerinin Avrupa ile mukayesesi artık imkân dahiline girmiş bulunmaktadır. Bu araştırmalara ait raporlar 52 sayılı Belletende yayınlanmıştır.

2. Ege bölgesi tarih-öncesi araştırmaları :

Üyelerimizden Antropoloji Doçenti Muzaffer Şenyürek Manisa'da Sipylos dağındaki inlerde, Kozpınar, Selçuk ve Seydiköy civarındaki mağaralarda yaptığı araştırmalarda Klâsik çağdan daha eski kalıntılara rastlamıştır. Bergama civarındaki Değirmen-tepe'de Yortan kültürüne ait çanak çömlek parçaları ve bir ağırşak bulunmuştur.

Arkadaşımız, İzmir Müzesi Müdürü Hakkı Gültekin'in haber vermesi üzerine Menemen'in Helvacı köyü yanındaki eski Larissa şehri civarında Höyücek - tepe denilen höyükte İzmir Müzesi Müdürü ve arkeoloğu ile birlikte sondaj yapmış ve taş âletlerle sair eşya bulunmuştur. Bu höyüğün altında Trova I. den daha eski devirlere ait kalıntıların bulunması ihtimali vardır. Aynı hey'et bu civarda Karatepe ve Bekirler tepesinde de araştırma yaparak Bakır çağından Bizans çağına kadar muhtelif malzeme toplamıştır.

3. Büyük Güllücek kazısı :

1947'de üyelerimizden Bay Hamit Koşay'ın başkanlığındaki Alacahöyük kazı heyetimiz tarafından höyüğün 15 kilometre kuzeyinde bulunan Büyük Güllücek köyünün bir buçuk kilometre batı-güneyindeki Kale-tepe adlı kalker bir tepe üzerinde kurulmuş küçük höyükte bir sondaj yapılmıştı. Kazı heyetimizi burada araştırma yapmaya sevkeden âmil, Alacahöyük'ün en derin tabakalarında ve çok kere su altında rastlanan kalkolitik eserlerin burada toprak üstünde görülmüş olması idi. Aynı hey'et bu yıl da burada 50 amele ile 11 gün daha çalışarak bu sondajı neticelendirmiştir. Burada bulunan çanak çömleğin yüzde doksan sekizi tek renkli ve el ile yapılmış eserlerdir. Burada ayrıca 1947'de iki bakır balta, 1949'da da kalkolitik bir mezar içinde kargı ucu ve madenî iki iğne parçası bulunmuş ve bol miktarda opsiden veya sileks bıçaklara ve öğütme taşlarına rastlanmıştır. Umumi intibaa göre Alaca höyük ve Güllücek kalkolitigi muahhar bir Kalkolitik kültürü temsil etmektedir. Bu kalkolitik kültürün bazı unsurları bakır çağına da geçmiştir.

4. Kültepe kazısı :

Geçen yıl başlamış olan Kültepe kazısına bu yıl da yine üyelerimizden Doçent Tahsin Özgüç'ün başkanlığı altındaki hey'et tarafından devam edilmiştir. Bu mevsimin çalışmaları Asurlularla yerlilerin ikamet ettikleri mamur beldenin kuzeyi ile ortasına yakın kısımlarında temerküz ettirilmiştir. Şehrin birinci ve ikinci yapı katlarında geniş ölçüde araştırmalar yapılmış ve birbirine bitişik olarak inşa edilen, etrafı caddelerle çevrili geniş teşkilâtlı zengin binalar meydana çıkarılmıştır. Bu binalar 7 — 8 odalı, revaklı dairelerden müteşekkil ve iki katlıdır. Bu binaların içi eşya ile dolu bulunmuştur. Bu manzara âdeta şehir sakinlerinin muvakkaten ve tekrar dönmek üzere evlerini terkettikleri hissini vermektedir. Bu binalarda sağlam fırınlar, ocak ve tandırlar, buğday anbarları ve nihayet mütenevvi ev eşyası ve sayıları bini geçen çivi yazılı tabletler,

silindir mühür baskıları temiz ve sağlam bir halde ele geçmiştir. Asurlu tüccarların bu binaları hem ikametgâh, hem de yazıhâne olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Genç ilim adamlarımız tarafından mühim bir kısmı okunmuş olan tabletler sayesinde Anadolu'nun bu devirleri hakkındaki bilgilerimiz çok genişliyecektir. Zarflar üstündeki silindir mühür baskıları, insan ve hayvan heykelleri, altın ve gümüş eşya bu çağın tasvir sanatı ve maden işçiliği hakkında arkeoloji ilmine yepyeni malûmat getirmektedir.

5. Karatepe kazısı :

Eti hierogliflerini çözecek nihai anahtarını vermiş bulunan Karatepe kazısına üyelerimizden Doçent Bahadır Alkım ve Profesör Bossert'in başkanlıkları altındaki hey'et tarafından bu yıl da devam edilmiştir. Bu seneki çalışmalar daha ziyade tamamlayıcı mahiyette olmuş ve harabeyi çevreleyen sur plânının tamamlanmasına çalışılmıştır.

Karatepe'nin tam karşısında ve Ceyhan nehrinin doğu yakasında bulunan Domuztepe'de yapılan araştırmalardan bu yıl dikkate şayan neticeler alınmıştır. Burada bulunan en mühim eserler şunlardır :

1. Evvelki mevsimler esnasında bulunan çift boğalı heykel kaidesinin her iki dış yüzeyinde birer Eti hieroglif yazıtı.
2. Meydana çıkarılan diğer bir kabartma parçası üzerinde bir Eti hieroglif yazıtına ait bir kaç şekil.
3. Bazaltdan yapılmış iki büyük kapı arslanı.
4. Yeniden meydana çıkarılan bir kaç kabartmalı ortostat.
5. Bazaltdan yapılmış bir insan figürünü.
6. İnce işçilikle mahkûk desenli bazalt çanak çömlek.

Karatepe'den biraz daha önceki bir çağa ait olduğu anlaşılan Domuztepe, sonraları kesif bir Roma iskânına sahne olmuştur.

Karatepe kazı hey'eti bunlardan başka etrafta arkeolojik araştırmalar yapmış ve Bodrum — Karatepe — Andırın — Meryemçil-beli—Taşoluk—Göksun üzerinden Kapadokya'ya çıkan ve Akyol adını taşıyan tarihi bir yol incelenerek bir çok harabeler ve yazıtlar bulunmuştur.

6. Side kazısı :

Antalya bölgesinde Side (Eski Antalya) mevkiinde 1947 senesinden beri yapılan kazılara bu sene de üyelerimizden Prof. Arif Müfid Mansel'in idaresi altında devam edilmiştir. Elde edilen neticeler üç noktada toplanabilir :

1. 1948 senesinde meydana çıkarılmış olan « agora » nın doğusunda bulunan ve doğu istikametinde uzanan geniş cadde, etrafındaki direkli galeriler, bunların gerisindeki dükkânlar ve diğer hinalarla birlikte meydana çıkarılmış, galeri zemininin Geç Antik devirde mozaiklerle örtülmüş olduğu tesbit edilmiştir. Bu kısımda yapılan önemli keşifler arasında bir portre başı ve üzerinde uzunca mahallî bir yazı ve yunanca bir kitabe ihtiva eden hellenistik devre ait bir heykel kaidesi zikrolunabilir. İyi muhafaza edilmiş bir « bilinguis » olan bu kaide sayesinde Side şehrine inhisar ettiği anlaşılan ve Side sikkeleri üzerinde de görülen bu yazıtı okumak mümkün olmuştur. Bu caddenin doğu ucunda etrafi

direkli galeriler ile çevrilmiş büyük bir avlu ve bu avlunun doğusunda yer alan bir takım salonlardan müteşekkil âbidevî bir bina kısmen kazılmış, büyük orta salonun duvarlarının tamamıyla mermer ile kaplı olduğu ve bunların önüne girintili çıkıntılı mermer kaideler üzerinde duran iki katlı zengin bir sütun mimarisi vaz edilmiş bulunduğu tesbit edilmiştir. Gerek duvarların içindeki hücrelerde, gerek bunların etrafındaki sütunların arasında tabii cesametın fevkinde bir takım heykeller duruyordu ki bunlardan bazılarını kazı esnasında meydana çıkarmak mümkün olmuştur. Bu heykeller arasında zırlı bir elbise giymiş olup elinde kılıç tutan M. s. III. asra ait bir imparator heykeli (Gordianus III. ?), ilâhları tasvir etmiş olmaları muhtemel bulunan çıplak erkek heykelleri ve elinde bir yılan tutan kadın heykeli (Hygieia ?) bilhassa zikre değer. Ancak üçte biri kazıldığı halde bu kadar zengin mimarî ve heykeltraşi eserler vermiş olan bu salonun ve yanındaki dairelerin kazısına önümüzdeki sene devam etmek bir zaruret haline gelmiştir.

2. Agora'nın kuzeyinde geçen sene kazılmağa başlanmış olan evler bu sene tamamıyla meydana çıkarılmış, bunların önündeki dükkânlar ve direkli caddenin bir kısmı da araştırılmıştır. Bu dükkânlardan birinin içinde bir hayli tunç eşyaya rastlanmış, aynı zamanda cadde galerisinin zemininde, bütün bu kısmın inşa tarihine dair mühim ipuçları verebilecek mahiyette olan bir mozaik kitabe bulunmuştur.

3. Şehrin kara surları arasında yer alan esas kapısı kazılmış, bu kapının gerisinde yarım daire şeklinde bir avlu meydana çıkarılmış, bu avlunun duvarlarının mermerle kaplı olduğu ve önlerinde iki katlı zengin bir sütun mimarîsi ihtiva ettiği tesbit edilmiştir. Sütunların arasındaki hücrelerin içinde durdukları anlaşılın birtakım heykeller de bulunmuştur ki bunlar arasında Dionysos olması muhtemel çıplak bir erkek heykeli, gayet iyi mahfuz kalmış müteaddit kadın heykelleri ve bir portre başı zikre değer. Avlunun gerisindeki meydanın büyük bir kısmı kazılmış, iki büyük direkli caddenin başlangıç noktaları tesbit edilmiş, bu meyanda bir takım kitabe ve heykellere de rastlamak mümkün olmuştur.

Bu sene bol miktarda çıkan ve bazılarının yüksekliği 2 metreyi aşan heykeltraşlık eserlerini mütevazı mektep binası içine alamadığından bitmemiş bir halde senelerden beri duran Halkevi binasının müze olarak kullanılması temin edilmiş, orta salonun üzeri örtülmek suretiyle bütün eserler burada toplanmış, bu suretle gelişmeğe fevkalâde elverişli bir köy müzesinin temelleri atılmıştır.

7. Mahmatlar köyünde yapılan araştırma :

Amasya'nın Mahmatlar köyünde tarla süren köylüler tarafından mühim bir define bulunmuştu. Bu define takriben bir kilo ağırlığında altın bir kupa ile ibrikten, 18 adet muhtelif ağırlıkta gümüş parçasından ve bronz harp baltalarından mürekkebtî. Altın kaplar Alacahöyükteki hükümdar mezarlarından çıkarılmış olan kaplarla büyük benzerlik gösteriyordu. Harp baltalarını Kafkasya ve Lûristan buluntuları ile mukayese etmek mümkündü. Üyelerimizden Bay Hâmit Koşay bu haberi Kurumumuza bildirmiş ve burada derhal bir araştırma yapılmasını teklif etmiştir. Kurumumuzun ayırdığı küçük bir tahsisatla arkada-

daşımız Hâmit Koşay ve Arkeolog Mahmut Akok 28 Temmuzda Amasya'ya giderek definenin bulunduğu yerde bir sondaj yapmışlar, fakat daha fazla bir şey bulamamışlardır. Bu araştırmaya ait kısa rapor Belleten'de yayınlanacaktır.

İstanbul Fethinin 500 üncü yıldönümünü hazırlıkları

Geçen toplantımızda İstanbul Fethinin 500 üncü yıldönümünü kutlama hazırlıklarıyla meşgul olmak üzere Millî Eğitim Bakanının başkanlığı altında Bakanlıklar ve Kurumlar arası bir komisyon kurulduğunu ve bu komisyonun Kurumumuzu Başsekreter Uluğ İğdemir'in temsil edeceğini yüksek hey'etinize arz etmiştik. Bu komisyon ilk toplantısını 29 Mart 1949'da yapmış ve bir program hazırlamak üzere tâli bir komisyon kurmuştur. Bu komisyona Üniversite temsilcisi bulunan Genel sekreterimiz Enver Ziya Karal başkanlık etmiş, raporörlüğünü de Başsekreterimiz Uluğ İğdemir yapmıştır. Komisyon önümüzde pek az bir zaman kaldığını düşünerek bu zaman zarfında yapılabilecek işleri programa almış ve hazırladığı tasarıyı Millî Eğitim Bakanlığı'na sunmuştur. Bakanlıklar arası komisyonun ikinci toplantısı 13. XII. 1949'da yapılmıştır. Üç gün süren bu toplantıda Tâli komisyonun hazırladığı tasarı görüşülerek bazı tadilâtlarla kabul edilmiştir. Bu tasarı Bakanlar Kurulu'nun tasvibinden geçtikten sonra tatbik başlanacak ve tasarının istilzam ettirdiği masraflar da bütçenin muhtelif fasıllarına konacaktır.

Kurumumuz evvelce hazırlanan program dahilinde Fatih devrine ait eserlerin neşrine imkân nisbetinde devam edecektir.

Sinan Monografisi çalışmaları

Yüksek mimar Ali Saim Ülgen «Sinan Monografisi» için bu yıl içinde yeniden 4 parça plân ve rölöveyi hazırlayarak Kuruma teslim etmiştir. Bu eserin Sinan'a ait yazmaların tenkitli baskısını ihtiva edecek olan birinci cildinin basımına Kurum basımında devam edileceğini ve diğer ciltlerin yazılması için de Profesör Gabriel ile temasa geçileceğini geçen yılki raporumuzda bildirmiştik. Tenkitli baskıları hazırlamış olan Bay Rıfkı Melûl Meriç'ten müsveddeleri alır almaz baskıya başlanacaktır. Profesör Gabriel'den aldığımız 20 Temmuz 1949 tarihli bir mektupta ise : «Son bahara size vadettiğim metinleri kaleme almak için bütün gerekli tedbirleri alacağım » denilmekte idi. Maalesef bugüne kadar kendisinden hiç bir metin gelmemiştir.

Bina işi

Genel Kurulumuzun geçen yılki toplantısında İsmetpaşa Kız Enstitüsü arkasındaki arsadan münasip bir miktarının Kuruma satılması için teşebbüse geçildiğini arz etmiştik. Bu teşebbüs müsbet surette neticelenmiş ve buradan beher metresi bir lira fiyatla 2670 metre kare arsa Bakanlar Kurulu'nun kararı ve Vilâyet İdare Hey'etinin takdir ettiği kıymetle Kurumumuza satılmıştır. Bu yıl yapacağımız binanın plânlarını hazırlar ve gerekli parayı tedarik edebilirsek, 1951 yılında inşaata başlayabileceğimizi umuyoruz.

Genel Sekreterlik

Bay Muzaffer Göker'den açık kalan Kurum Genel Sekreterliğine 12.III.1949 tarihinde Yönetim Kurulu üyelerinden Profesör Enver Ziya Karal seçilmiştir. Raporumuza son verirken hepinizi saygı ve sevgi ile selâmlarız.

Türk Tarih Kurumu'nun 1949 yılı bilânçosu

Aktif

15.356 78	Merkez Bankası 13.414 56 Ankara 1.942 22 İstanbul
240.000 00	Esham ve tahvilât eüzdanı 40.000 00 %/o 7 faizli Milli Müdafaa 200.000 00 %/o 6 » Kalkınma
340.438 56	Ambarlar 89.871 76 Ham eşya ambarı 250.566 80 Kitap »
112.969 41	Demirbaş 51.895 45 Merkez 38.414 21 Basımevi 22.659 75 Kazılar
67.078 81	Kütüphâne
36.619 54	Avans
40.100 63	Kitapçılar
228.213 40	Satın alınan telif ve tercümeleer
20.300 00	Gayrı menkuller
3.118 04	Çürük alacaklar 2.242 42 Leipzig Gustav Fock 769 01 Varoğlu Yayınevi 106 61 Berrak Kitapevi
	<u>3.118 04</u>

1.104.195 17

Pasif

Kurum varlığı 1.104.195 17

1.104.195 17

31 / 12 / 1949

Muhasebeci

S. Hünel

Türk Tarih Kurumu'nun 1949 yılı hesapları hakkında Denetleme Kurulu raporu

Türk Tarih Kurumu Genel Kurul Başkanlığına

1. 949 bütçesi gelir ve giderleri 281 bin lira üzerinden tanzim edilmiş ve gelirlerde vaki olan tahmin fevki varidat ile giderlerin bazı fasıllarında yapılması lüzumlu olan masrafları karşılamak üzere 286 bin liraya çıkarılmıştır. Varidat fazlası : Atatürk vakfı, neşriyat hasilâtı ve üve âidatiyle faizler ve diğer gelirlerden hasıl olmuştur. Bütçe arttırılmasına rağmen yıl sonunda ayrıca 3.542,10 liralık tahmin fevki varidat husule gelmiştir.

2. 286 bin liralık gider bütçesinden muhtelif fasıllarda 37.632,22 liralık tasarruf elde edilmiştir. Hiç bir fasıl ve maddede bütçe fevki sarfiyat yoktur.

3. Bütçe harici tutulan ve ileride yapılması düşünülen bina için tahsis edilmiş olan 250 bin liralık devlet eshamından iki yüz bin lirası %0 6 faizli Kalkınma istikrazı ve elli bin lirası da %0 7 faizli Millî Müdafaa bonolarından ibaret bulunmaktadır. %0 7 faizli Millî Müdafaa bonolarının 10 bin liralığına yıl içinde amorti isabet etmiş ve bu para Kurum mevcuduna ilâve olunarak 950 yılına iki yüz kırk bin lira devredilmiştir.

4. 949 sonu itibarıyla 950 yılına müdevver ve mütedavil sermaye mahiyetindeki ve 1950 bütçesinin geçen yıldan devir faslını teşkil edecek olan 51.174,32 liradan :

15.356,78 lirasının Merkez Bankası Ankara ve İstanbul şubelerinde,
738,00 lirasının İş Bankası Ankara şubesi 306/B dosyasında,
36.619,54 lirasının da avans hesabı zimmet bakiyesi olduğu ve tutarı
52.714,32

lira ile 950 yılına müdevver gelir 51.174,32 lira arasındaki 1.540 liralık farkın İstanbul Bürosunca ödenen aylıklara ait sarf evrakının yıl sonuna yetiştirilememesi ve bu sarfiyatın 950 yılına tahmil edilmemesi düşüncelerine uyularak fasıllarına zimmet kaydedilmiş ve bilâhara mahsubu yapılmak üzere emanete alınmıştır.

5. 949 yılına 30.504,87 liralık avans matlubatiyle girilmiş, aynı yıl içinde muhtelif maksatlar için 85.789,13 liralık daha avans verilerek avans hesabı 121.294 liraya balığ olmuştur. Bu paradan 949 yılı içinde 84.674,46 lirasının mahsubu icra edilerek 950 yılına 36.619,54 liralık alacak devredildiği kayıtlar üzerinde yapılan incelemelerde anlaşılmıştır.

Kurumün. tatbikini kendi bünyesi için kolaylığı sağlaması bakımından zarurî ve faydalı gördüğünden bütçe yılı olarak kabul eylediği 1 Ocak 1949 tarihinden 31 Aralık 1949 sonuna kadar olan on iki aylık müddet zarfında yukarıda izah kılınan muamelâta esas teşkil eden masraflara ait belgelerle gelir kısmına taalluk eden muamelâti ihtiva eden belgelerin muhasebe usul ve kaide-lerine tamamen muvafık bir şekilde tanzim edilerek aynı zamanda da ait olduğu defterlerdeki hesaplarına intizamla geçirilmiş olduğu görülmüştür.

Ancak bu meyanda : Kurum hizmetlilerine tediyesi gereken aylıklar için düzenlenmiş olan bordrolarda gösterilmiş olan vergi kesintilerinin bütün bir aya mahsus olan itâ emirlerinin toplamını ihtiva eden miktarı Maliye Tahsil Şubeleri veznelerine yatırıldıktan sonra tamamına ait olarak alınan makbuzun o ay için düzenlenen ita emirlerinden ilk kaydı yapılanın içine konması usul ittihaz olduğu anlaşılmıştır. Muamelenin bu tesis tarzına göre herhangi bir zamanda bunlar üzerinde yapılacak tetkikatın kolay olmayacağı gibi, bunun muhasebe kaidelerinin tam bir ifadesi şeklinde mütaleasına da imkân bulunmadığından bundan böyle her ay bordrolarında tahakkuk edecek vergilerin bidayeten bir emanet hesabına alındıktan sonra bilâhara o hesaptan çıkarılarak toptan ve bir kaleme tahsil şubeleri veznelerine yatırılması suretiyle muamele yapılmasının daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır.

Bütün muamelâtın incelenmesi sonunda sadece ve o da esasa taallük ve sirayeti olmayan kısım hakkındaki temennimiz haricinde görülen intizamın ve bu itibarla hesap işlerini daimî bir dikkat ve itina ile yürüten saymanın mesîsi kayda değer görülmekle beraber Kurumun her husustaki çalışma tarzını hakikî vukufiyle nizamlıyarak ve bütün iş faaliyetlerinde bir âhenk tesisi ve bu suretle muvaffak neticeler istihsalini sağlayan Başsekreterin yorulmaz ve feragatli çalışmalarının da belirtilmesini yerinde buluruz.

T. T. K. Üyesi
Ankara Milletvekili
Fakihe Öymen

Çalışma Bakanlığı
Müsteşarı
Fuat Erciyeş

B. M. M. Muhasebe
Müdürü
Mazlum Bulak

T. T. K. Üyesi
Faik Reşit Unat

T. T. K. Üyesi ve
Siyasal Bilgiler Okulu
Coğrafya Profesörü
Hamit Sadi Selen

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
PUBLICATIONS DE LA SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

I. Seri <i>(Tıpkı basımlar)</i>	Fiatı Kır.
1 PİRÎ REİS : Amerika haritası	1400
2 PİRÎ REİS : Kitab-ı Bahriye	2500
*) 3 NASUH-ÜS-SİLÂHÎ : İrakayn Seferi.	
*) 4 İBN-İ BÎBÎ : Selçuk tarihi.	
II. Seri <i>(Türk Tarihi'nin kaynakları)</i>	
*) 1 CÜVEYNÎ : Tarih-i Cihanküşa (3 cilt).	
*) 2 REŞİDEDDİN : Cami-üt-tevarih.	
3 Baypars Tarihi	200
4 ISFAHÂNÎ : Selçuk Tarihi	300
5 a Vekayi (Babur'un Hâtıratı), I. Cilt	400
5 b Vekayi (Babur'un Hâtıratı), II. Cilt	800
6 GÜLBEDEN : Hümâyunnâme	500
7 TANBURÎ ARUTİN : Tahmas Kulu Han'ın tevarih	100
8 SADRÜDDİN EBÜLHASAN ALÎ : Ahbâr-üd-Devlet-is-Selçukiyye	250
9 KALOST ARAPYAN : Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa'nın hayatı ve kahramanlıkları	100
10 Abdi tarihi	150
11 Abu'l-Farac tarihi, I. cilt	450
11 a Abu'l-Farac tarihi, II. cilt.	500
12 NİZAMEDDİN ŞAMÎ : Zafernâme	800
13 Moğolların Gizli tarihi	600
*) 14 RAVENDÎ : Rahat-üs-Sudur.	
15 ALİ FUAD TÜRKGELDÎ : Görüp işittiklerim	600
16 ANTOINE GALLAND : İstanbul'a ait günlük hâtıralar, I. cilt.	460
*) 16 b ANTOINE GALLAND : İstanbul'a ait günlük hâtıralar, II. cilt.	
III. Seri <i>(Türk Tarihi kaynaklarının tenkidli baskıları)</i>	
1 KERİMÜDDİN MAHMUD(Aksarayî):Müsameret-ül-Ahbar.	600
2 a MEHMED NEŞRÎ : Kitab-ı Cihan-Nümâ I. cilt.	650
*) 2 b " " " " " " II. cilt.	
IV. Seri <i>(Türk Tarihine dair araştırmaların tercümeleleri)</i>	
1 P. WITTEK : Menteşe beyliği	300
2 B. Y. VLADIMIRTSOV : Moğolların iktimai teşkilâtı	400
3 H. BALDUCCI : Rodos'ta Türk mimarîsi	300

		<u>Fiatı Krş.</u>
*) 4	B. SPULER : İnan Moğolları.	
5	W. HINZ : Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd	500
<u>V. Seri</u> (<i>Kazı raporları</i>)		
1	REMZİ OĞUZ ARIK : Alacaböyük hafriyatı 1935 raporu (Türkçe 1000 K.; Fransızca 1500 K.).	
2	HÂMİT KOŞAY : Alacaböyük hafriyatı 1936 raporu (Türkçe 1000 K.; Almanca 1500 K.).	
3	Dr. Ş. AZİZ KANSU : Etiyokuşu hafriyatı raporu (Türk- çe ve Fransızca)	400
4	HÂMİT KOŞAY : Pazarlı hafriyatı raporu (Türkçe ve Fransızca)	400
*) 5	HÂMİT KOŞAY : Alacaböyük hafriyatı 1937-39 raporu. (Türkçe ve Fransızca)	
*) 6	HÂMİT KOŞAY : Alacaböyük hafriyatı 1940-41 raporu. (Türkçe ve Fransızca).	
7	TAHSİN ve NİMET ÖZGÜÇ : Karahöyük hafriyat rapo- ru (Ausgrabungen in Ka- rahöyük)	1250
8	ARİF MÜFİD MANSEL : Perge'de kazılar ve araştırmalar (Excavations and Researches at Perge)	650
9	H. TH. BOSSERT, BAHADIR ALKIM, HALET ÇAM- BEL, NİHAL ONGUNSU ve İBRAHİM SÜZEN : Üçüncü mevsim Karatepe kazısı raporu.	900
10	TAHSİN ÖZGÜÇ : Kültepe Kazısı 1948 raporu.	2550
*) 11	ARİF MÜFİD MANSEL, E. BOSCH, JALE İNAN : 1947 yılı Side kazılarına dair Önrapor .	
<u>VI. Seri</u> (<i>Arkeolojik monografiler</i>)		
*) 1	F. KÖPRÜLÜ ve A. GABRİEL : Mimar Sinan.	
2	ARİF MÜFİD MANSEL : Trakya-Kırklareli Kubbeli Me- zarları	400
<u>VII. Seri</u> (<i>Monografiler, Melanjlar</i>)		
1	İbn-i Sina (Makaleler, etüdler mecmuası)	400
2	CEVAT ÜSTÜN : İkinci Viyana muhasarası	300
3	ULUĞ İĞDEMİR : Kuleli vak'ası hakkında bir araştırma.	150
4	FEVZİ KURTOĞLU : Türk bayrağı ve ay-yıldız	400
5	Halil Edhem Hâtıra kitabı, C. I (In memoriam Halil Ed- hem, Vol. I)	600
5	Halil Edhem Hâtıra kitabı, C. II.	300
6	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI : Rumeli Âyanlarından Tirsiniikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman ve Alemdar Mustafa Paşa	400
7	ŞİNASI ALTINDAĞ : Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı .	250
*) 8	FAİK REŞİD UNAT : Osmanlı Sefaretnâmeleri.	

		Fiatı Krg.
9	W. EBERHARD: Çin'in Şimal komşuları.	200
10	ENVER ZİYA KARAL: Selim III'ün hatt-ı hümayunları .	200
11	H. G. GÜTERBOCK: Kumarbi Efsanesi	150
11 a	H. G. GÜTERBOCK: Kumarbi Efsanesi - Etice metnin transkripsiyonu	125
12	AFİF ERZEN: İlkçağ'da Ankara	210
13	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Midhat ve Rüşdü Paşaların tevkifine dair vesikalar. .	250
14	ENVER ZİYA KARAL: Selim III'ün hatt-ı hümayunları, Nizam-ı Cedit	320
15	ÂFETİNAN: Türk ırkının vatanı Anadolu	550
16	B. LANDSBERGER: Sam'al I. (Almanca).	880
16 a	B. LANDSBERGER: Sam'al I. (Türkçe).	400
17	TAHSİN ÖZGÜÇ: Ön tarihte Anadolu'nun ölü gömme âdetleri.	700
18	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Midhat Paşa ve Tâif sürgünleri	550

VIII. Seri (*Türk Tarihinin anahatları için hazırlanan monografiler*):

1	YUSUF AKÇURA: Osmanlı Devletinin dağılma devri .	200
2	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Anadolu Beylikleri	300
3	ŞEMSEDDİN GÜNALTAY: Yakın Şark, I. Elâm ve Me- zopotamya.	500
3-II	ŞEMSEDDİN GÜNALTAY: Yakın Şark, II. Anadolu. .	665
3-III	ŞEMSEDDİN GÜNALTAY: Yakın Şark, III. Suriye ve Filistin	850
*) 3-IV	ŞEMSEDDİN GÜNALTAY: Yakın Şark IV.	
4	YUSUF ZİYA ÖZER: Mısır tarihi	250
5	HALIS BIYIKTAY: Timuriler zamanında Hindistan-Türk imparatorluğu	100
6	AFETİNAN: Aperçu général sur l'Histoire économique de l'Empire Turc-Ottoman.	200
7	Dr. SÜHEYL ÜNVER: Selçuk Tababeti tarihi	200
*) 8	FUAT KÖPRÜLÜ: Osmanlı Devletinin kuruluşu.	
9	Y. HİKMET BAYUR: Türk İnkilâbı tarihi, I. cilt. . .	200
10	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı İmparatorluğu teş- kilâtına medhal	400
11	ZİYA KARAMURSAL: Osmanlı Malî tarihi hakkında tetkikler.	400
12-I	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devleti teşkilâtından Kapukulu Ocakları, I. cilt. .	500
12-II	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devleti teşkilâtından Kapukulu Ocakları, II. cilt. .	400
13	Y. HİKMET BAYUR: Türk İnkilâbı tarihi, II. cilt, 1. Kısım	500
14	Y. HİKMET BAYUR: Türk İnkilâbı tarihi, II. cilt, 2. Kısım	500

Fiati Krş.

15	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI : Osmanlı Devletinin Saray teşkilâtı	850
16	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI : Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye teşkilâtı	1300

IX. Seri (Kongre yayınları)

1	I. Türk Tarih Kongresi tebliğleri (Mevcudu kalmamıştır)	
2	II. Türk Tarih Kongresi tebliğleri	250
3	III. Türk Tarih Kongresi tebliğleri	1000
*) 4	IV. Türk Tarih Kongresi tebliğleri.	

X. Seri (Genel tarihe ait tercümeleler)

1	A. AULARD : Fransa İnkılâbının Siyasî tarihi I. cilt. .	500
1 a	“ “ “ “ “ “ II. cilt. .	500
1 b	“ “ “ “ “ “ III. cilt. .	500
2	V. G. CHILDE : Doğunun prehistoryası	565
3	F. ECKHART : Macaristan Tarihi.	600
4	G. POISSON : Avrupanın iskân tarihi	800

XI. Seri (İstanbul'un 500 'üncü fetih yılına hazırlık yayınları)

1	KEMAL EDİP ÜNSEL : Fatihin şiirleri	180
*) 2	KÂŞİFÎ : Gazânâme-i Rûm.	
*) 3	FRANÇİS : Vekayinâme.	

XII. Seri (Bibliyografyalar)

1	ARİF MÜFİD MANSEL : Türkiye'nin Arkeoloji, Epigrafi ve Tarihi Coğrafyası için Bibliyografya	1650
2	M. E. BOSCH : Türkiyenin antik devirdeki meskûkâtına dair bibliyografya.	650
*) 3	FAİK REŞİD UNAT : Atatürk ve Türk İnkılâbı tarihi bibliyografyası.	

XIII. Seri (Dünya Tarihi)

1 a	ŞEVKET AZİZ KANSU : İnsanlığın kaynakları ve ilk medeniyetler, I. cilt	350
3	W. EBERHARD : Çin Tarihi	600
4 a	Y. HİKMET BAYUR : Hindistan tarihi, I. cilt (İlk çağlardan Gurkanlı Devletinin kuruluşuna kadar, 1526).	640
4 b	Y. HİKMET BAYUR : Hindistan tarihi, II. cilt (Gurkanlı devletinin büyüklük devri, 1526—1737).	850
4 c	Y. HİKMET BAYUR : Hindistan tarihi, III. Cilt.	1250
*) 6	AFETİNAN : Eski Mısır tarihi.	
8	ARİF MÜFİD MANSEL : Ege ve Yunan tarihi.	800
9	ŞEMSEDDİN GÜNALTAY : İran tarihi	460
*) 10	HALİL DEMİRCİOĞLU : Roma tarihi.	

Flatı Kır.

16 a	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı tarihi, I. cilt (Kuru- luştan İstanbul'un fethine kadar).	550
16 b	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı tarihi, II. cilt. . . .	1250
*) 16	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Tarihi, III. cilt.	
16 e	ENVER ZİYA KARAL: Osmanlı tarihi, V. cilt (Nizam-ı Cedit ve Tanzimat devirleri, 1789/ 1856)	450
17 a	AKDES NİMET KURAT: Rusya tarihi	770
*) 20	EBERHARD: Uzak Doğu tarihi.	

XIV. Seri (*Arşiv vesikaları*)

*) 1 HALİL İNALCIK: Ervanya Livası Timar defteri.

BELLELEN: Her sayısı 200

Türk Tarih Kurumu yayınlarının satıldığı yerler:
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINEVLERİ.

ANKARA'DA : *Akba, Berkalp.*

İSTANBUL'da : Ankara caddesinde *Zaman, İnkilâp, Üniversite*, Beyoğlu İstiklâl caddesinde *Haşet*, Bayezit
Üniversite caddesinde *B. Nişan*,

BURSA'da : *Ankara* kitapevleri.

PROFESÖR, DOÇENT, ASİSTAN VE ÖĞRETMENLERLE YÜK-
SEK OKUL ÖĞRENCİLERİNE KURUM MERKEZİNDEN ALINMAK
ŞARTIYLA ÖZEL İSKONTO YAPILIR.

*) Basılmakta olanlar.

BELLETEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

ABONE VE SATIŞ ŞARTLARI

Sayı : 200 kuruş (Yabancı memleketler için 1 dolar)

Yıllık abonesi : 800 kuruş (Yabancı memleketler için 4 dolar)

Belleten ve Türk Tarih Kurumu yayınlarının satış işleri için :

Millî Eğitim Bakanlığı YAYINEVLERİ'ne,

Ankara'da: AKBA ve BERKALP,

İstanbul'da: Ankara caddesinde ZAMAN, İNKILÂP, ÜNİVERSİTE,

Beyoğlu, İstiklâl caddesinde HAŞET,

Beyazıtta B. NİŞAN,

Bursa'da: ANKARA Kitapevlerine,

Yazı ve abone işleri için :

Ankara'da TÜRK TARİH KURUMU'na müracaat edilmelidir.

BELLETEN

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

CONDITIONS D'ABONNEMENT ET DE VENTE

Le Numéro : 200 piastres (pour l'Étranger 1 dollar)

L'Abonnement annuel : 800 piastres (pour l'Étranger 4 dollars)

Pour l'achat de Belleten et des Publications de la Société d'Histoire Turque, s'adresser :

aux MAISONS DE VENTE du Ministère de l'Éducation Nationale,

Ankara :

à AKBA Kitapevi et aux librairies BERKALP.

İstanbul :

à ZAMAN et İNKILÂP et ÜNİVERSİTE Kitapevi, Ankara Caddesi, aux librairies HACHETTE, İstiklâl Caddesi, Beyoğlu et à B. NİŞAN Kitapevi, Beyazıt, à la librairie ANKARA, à Bursa.

Pour la correspondance et l'abonnement, au

TÜRK TARİH KURUMU (Société d'Histoire Turque), Ankara.

TABLE DES MATIERES

Articles, Etudes :	<u>Page</u>
AFETİNAN, Prof. Dr. : Souvenirs sur Atatürk; considérations au sujet de Son tombeau	159
LANDSBERGER, B. et BALKAN, KEMAL: Inscription du roi assyrien Īriṣum, trouvée à Kültepe en 1948	171
——— Texte en allemand de l'article ci-dessus	219
BAYUR, HİKMET: Lettre de l'empereur Osmanlı Süleyman II à l'empereur Gourkanlı (Inde) Alemguire I. (Evrengzib)	269
——— Résumé en français de l'article ci-dessus	286
 Bibliographie :	
MANSEL, ARIF MÜFİD: <i>Fasti archaeologici</i>	289
——— K. Schefold, <i>Orient, Hellas und Rom in der archäologischen Forschung seit 1939</i> ,	290
 Informations :	
Réunion de l'Assemblée générale de la Société d'Histoire Turque en 1949 et 1950	293

P L A N C H E S

- XVI — XXVI — B. Landsberger et K. Balkan
 XXVII — XXX — H. Bayur

BELLETEN

REVUE PUBLIEE PAR LA
SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

Tome: XIV

No: 54

Avril 1950

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

1 9 5 0